

HOOFSTUK 2

RASIONALITEIT EN EPISTEMOLOGIE, DIE “NUWE” PRAKTIESE TEOLOGIE, NAVORSINGSONTWERP

Die doel van hierdie hoofstuk is om te begin konstrueer aan die konseptuele en teologiese raamwerk, waarbinne die studie van die NG Kerk se rol in ’n veranderende Suid-Afrika inpas. Die hermeneutiese siklus van die breë navorsingsmodel (Heitink 1993:174–194), is aan die orde. Hierdie hoofstuk bestaan uit drie dele:

1. Eerstens word belangrike **epistemologiese vertrekpunte** gestel en kortliks verduidelik. Dit het implikasies vir die wetenskaplikheid van die vak praktiese teologie en die aansprake op geldigheid van hierdie studie se navorsingsresultate.
2. Daarna word die eerste teologiese keuses onderliggend aan hierdie studie uiteen gesit. **Die “nuwe” praktiese teologie**, ’n jong wetenskap, word aangebied in samehang met die “nuwe” epistemologie, ’n jong beskouing van wat rasionaliteit en wetenskap is.
3. Derdens val die kollig op die ontwerp van die **empiriese navorsingsprojek** binne die parameters van die epistemologiese vertrekpunte en die uiteensetting van die “nuwe” praktiese teologie. Beslissings in verband met navorsingsmetodologie en die tipe ondersoek wat beplan word, word uitgespel. ’n Empiriese navorsingsprojek word ontwerp waardeur die eerste twee navorsingsdoelwitte bereik kan word.

2.1 EPISTEMOLOGIESE VERTREKPUNTE

2.1.1 OBJEKTIEWE WAARHEID OF KONTEKSTUELE GELDIGHEID?

Praktiese teologie is ’n wetenskaplike vak wat aan universiteite bestudeer en doseer word; wat in die sfeer van wetenskaplike arbeid ontwikkel word. Dit is vir enige wetenskap belangrik om re-

kenskap te gee van rasionaliteitsaansprake, die benadering tot wetenskapsbeoefening, die soort(e) kennis of waarheid wat nagestreef word en die norme vir wetenskaplike kennis wat ter sprake is. Dit geld ook die praktiese teologie (De Jongh van Arkel 1991; Pieterse 1991,1993(a); Van Huyssteen 2006). Gegewe die paradigma-wisseling wat daar in die teologie plaasgevind het (De Jongh van Arkel 1988:223; Pieterse 1994:93), kan die vak in die huidige tydsgewrig nie anders as om hom kenteories te verantwoord nie. Die kenteorie of wetenskapsleer “is een filosofisch onderzoek naar de aard van de wetenschappelijke kennis en die wijzen waarop deze bereikt wordt (Beerling, Kwee, Mooij, Van Peursen 1978:9).

Voordat inligting ingesamel word, is dit gepas om te besin oor die aard en geldigheid van kennis. Kwessies in hierdie studie wat epistemologiese begronding nodig het, is

- die “nuwe” vak praktiese teologie met sy breër siening van die studie-objek van teologie (p 53-90)
- die sistemiese benadering tot gemeentebou (p 132-199)
- die kwalitatiewe styl van empiriese navorsing in die praktiese teologie (p 95-99)
- die twee strategieë wat vir data-insameling gebruik word, naamlik prosesbeskrywing aan die hand van veelvuldige gevallestudies en die funksionering van die deelnemer-navorsers in ’n empiriese studie (p 117-120)

Die empiriese navorsingsfilosofie en -metodes is nog nuut in die vakgebied en benodig daarom ’n fondament in die kenteorie. Hierdie studie huldig ’n ander siening van wetenskaplikheid en gebruik ander metodes as wat vir eeue in die teologie geë was.

2.1.2 EPISTEMOLOGIESE ONTWIKKELINGS NA DIE RENAISSANCE

2.1.2.1 NEWTON

Die vorige wetenskaplike paradigma, wat die toneel totaal oorheers het vir ongeveer 250 jaar, se herkoms was vanuit die natuurwetenskappe en wiskunde van die laat sewentiende eeu. Isaac Newton (1643–1727) was die sentrale figuur. Sy bydrae was *eerstens* dat hy in sy vakgebiede van fisika en wiskunde voortgebou het op die deurbrake van die groot ontdekkers van die Renaissance en vroeë Verligting: Nicolaus Copernicus (1473–1543), Johannes Kepler (1571–1630), Galileo

Galilei (1564–1642), Robert Boyle (1627–1692) en andere. Galilei het die grondbeginsels van ’n suiwer kwantitatiewe, wiskundige en meganiese natuurwetenskap geformuleer. “Deze grote Italiaan is de eigentlijke grondlegger van de huidige natuurwetenskap” (Störig 1972:272). Newton het die baanbrekers van die Renaissance se werk voortgesit. Hy het calculus uitgevind en die klassieke teorieë van meganika en optika geformuleer. Hy het inhoudelik baie bygedra tot die wiskunde, fisika, sterrekunde en ander natuurwetenskaplike rigtings. “Newton singlehandedly contributed more to the development of science than any other individual in history ... It is no exaggeration to identify Newton as the single most important contributor to the development of modern science” (Weisstein 1996–2007). Hy het trouens byna al die wetenskaplike probleme van sy tyd opgelos.

Die merkwaardige is dat Newton se *tweede* bydrae was selfs nog groter was: Hy het al die wetenskaplike vooruitgang na die Middeleeue in ’n magtige eenheid saamgevat (Störig 1972: 333). “Newton mathematized all of the physical sciences, reducing their study to a rigorous, universal, and rational procedure which marked the ushering of the Age of Reason” (Weisstein 1996–2007).

Hy het nie net as begaafde wetenskaplike talryke ontdekkings gemaak en natuurwette beskryf nie, maar ’n *wetenskaplike metode* daargestel wat vir eeue na sy dood as die ideaal sou geld. Sy invloed het in die dekades na sy dood groter en groter geword. Deur sy bydrae is daar finaal afskeid geneem van die filosofiese en spekulatiewe metodes van die voorafgaande eeue. Newton se analitiese metode het voortgebou op dié van Galilei, deurdat eksperimente, noukeurige waarneming en wiskundige berekenings gedoen is. Gevolgtrekkings uit die waarnemings en berekenings is op ’n induktiewe wyse gemaak. “In de wetenschappelijke werkwijze beteken het werk van Newton een hoogst suksesvolle combinatie van de inductief-empirische met de deductief-matematische methode...” (Störig 1972:333). As ’n probleem eenmaal opgelos is, het die antwoord vir altyd vasgestaan. Enige ander wetenskaplike kon dit toets deur dieselfde metode te volg. As die oplossing korrek was, sou enige ander wetenskaplike altyd by dieselfde antwoord uitkom. Latere wetenskaplikes sou verifieer of die oorspronklike oplossing reg was. Selfs nuwe wetenskaplike oplossings kon heel gou vasstaan as die geverifieerde, objektiewe waarheid. Van die eerste helfte van die agtiende eeu af het Newton se suksesse en metodes die wetenskaplike toneel oorheers. ’n Tydperk van “Verligting” het gevolg (Störig 1972:332–370). Newton se invloed was enorm (vgl Jammer 1999:155-159). ’n Nuwe geslag ondersoekers het Europa met ’n algemeen-aanvaarde en beproefde wetenskaplike metode uit die Middeleeue gelei, die moderne wêreld in.

In die ontwikkeling van die klassieke werklikheidsbenadering en opvatting oor wetenskaplike waarheid na Newton, het die subjek-objek skeiding 'n sentrale rol gespeel. Die kennende subjek het 'n objektiewe werklikheid “daar buite” bestudeer. Die werklikheid is beskou as 'n objektiewe gegewe met 'n onveranderlike struktuur, wat onafhanklik van die mens bestaan. Kenteoreties was daar geen onsekerheid oor die waarhede wat vasgestel is nie (vgl De Jongh van Arkel 1988:224). Wetenskapsbeoefening het gedraai rondom objektiewe waarneming van die werklikheid daarbuite en eksakte, wiskundige berekenings deur 'n neutrale wetenskaplike – alles faktore wat sekerheid meebring. “Objektiewe kennisverwerwing deur sistematiese waarneming” was die klassieke wetenskaplike ideaal (Pieterse 1991:39).

Om data te versamel deur onderhoude te voer met individue en klein fokusgroepe; om fyn te luister na deelnemers se subjektiewe ervarings (die voorkeur empiriese navorsingsmetodes vir hierdie studie – sien die navorsingsontwerp p 117–125), sou in Newton se model hoegenaamd nie as 'n wetenskaplike metode kwalifiseer nie – veral nie as die navorser eksistensieel en subjektief betrokke is by sy navorsingsveld soos ek by die NG Kerk se Noordelike Sinode nie (sien p 104–113). Newton se metodologie kom uit die natuurwetenskappe en pas nie baie goed by die geesteswetenskappe se terrein van ondersoek nie. Tog het al die geesteswetenskappe, teologie inkluis, baie lank met Newton se (weselik natuurwetenskaplike) model gewerk. Studies soos hierdie sou gewoon buite die veld van wetenskaplikheid val, as dit met Newton se maat gemeet is.

In die teologie het daar, met betrekking tot die sosiale en subjektiewe werklikhede waarin die praktiese teologie geïnteresseerd is, 'n dualistiese skema ontwikkel: die Skrif is beskou as die objektiewe openbaringsgegewe. Die suiwer teologiese vakke (Ou Testament, Nuwe Testament, Dogmatiek) se taak was om die goddelike openbaring te lees en die Bybelse waarhede op 'n objektiewe wyse vas te stel. Die praktiese teologie se taak was sedert Schleiermacher (1768–1834), om predikante te leer hoe om die praktiese bediening te behartig, deur daardie vasstaande waarhede wat van “van bo” kom, toe te pas in die praktyk (Dingemans 1996:13–15; Heitink 1993:34–36; Müller 1996:2). Dit was 'n onsimpatieke model waarmee praktiese teologie bedryf is, in die sin dat mense en hulle omstandighede geen rol gespeel het nie.

Die *metode* wat teologie vir eeue gebruik het, was ontoereikend vir die veld waarin dit betrokke is. Sosiale werklikhede soos gemeentes en gemeenskappe; subjektiewe werklikhede soos die beoefe-

ning van geloof en die belewenisse van gelowiges, is deur Newton se wetenskaplike metodes buite rekening gelaat.

Die klassieke benadering tot teologie is epistemologies en metodologies baie ver verwyder van die geldigheidsaansprake en metodologie wat in hierdie studie gevolg word. Dit is daarom noodsaaklik om kortliks die wendinge ten opsigte van werklikheidsbeskouing, rasionaliteitsopvatting en wetenskaplike ideale van die afgelope dekades aan te stip en die implikasies vir 'n prakties-teologiese ondersoek soos hierdie uit te spel. Die epistemologiese wendings van die tweede helfte van die twintigste eeu het enorme implikasies vir die geesteswetenskappe, sosiale wetenskappe en natuurwetenskappe se metodologie en waarheidsaansprake – selfs “eksakte” wetenskappe soos wiskunde en fisika. Praktiese teologie, wat mense se geloofshandeling en die kommunikasie van die Evangelie bestudeer, is aan sy wortels geraak deur hierdie groot wendings in die hele wetenskaplike wêreld. “... die groot verskuiwing in die wetenskapsfilosofie in hierdie eeu het ook sy merk in die teologie gemaak” (Pieterse 1994:93).

Pieterse (1991:39) het aangetoon dat die subjek-objekskema – 'n kennende subjek wat op 'n afstand en mooi neutraal staan ten opsigte van die objektiewe werklikheid wat bestudeer en geken word – waarmee die modernisme in die tydvak na Newton gewerk het, 'n versmalde rasionaliteitsopvatting geïmpliseer het. Slegs die objektiveerbare aspekte van wetenskaplike probleme kon ter sprake kom, omdat die *metode* dit voorgeskryf het. Maar die werklikheid is veel wyer as die objektiveerbare wêreld van objekte en dinge.

Die modernisme se werklikheidsbenadering en die tipe wetenskaplikheid wat algemeen aanvaar en gebruik is, het met 'n enorme waarheidstregter gewerk. Elke aspek van die werklikheid wat wetenskaplik ondersoek is, is by wyse van spreke deur 'n tregter gegooi. “Wetenschappelijke probleemoplossingspatrone funksioneer in westerse maatschappijen als een gigantische trechter, een waarheidstrecter. Om welk probleem het ook gaat, deze trechter staat klaar om ze in zĳin brede opening op te vangen en zodanig te kanalisieren dat er een rationale, wetenschappelijk verantwoorde oplossing uit de trechter te voorschijn komt. (Kunneman, aangehaal deur Claessens & Van Tillo 1990:77). Die waarheidstregter kanaliseer egter nie net die probleme deur die tregter van 'n spesifieke wetenskaplike metode nie; deur die gekose wetenskaplike proses verander dit ook die probleme wat hanteer word. Die tregter het verder ook 'n filter wat slegs objektiveerbare aspekte

van probleme deurlaat “en normatiewe, expressiewe en esthetiese aspekte tot een irrationele, onverwerkbare rest reduceert” (Kunneman, aangehaal deur Claessens & Van Tillo 1990:77). Die trechter laat nie sosiale, normatiewe of subjektiewe aspekte deur nie. Die aanname was dat waarneming objektief is en daarom is wetenskaplikheid beperk tot daardie dele van die werklikheid wat deur die gekose, objektiewe trechter gegiet kon word (Pieterse 1991:39).

Die (Newtoniaanse) natuurwetenskaplike model, wat vir baie dekades nie bevraagteken is nie, het deur die loop van die twintigste eeu al meer ontoereikend geblyk te wees, veral vir die sosiale wetenskappe, maar ook vir die natuurwetenskappe.

2.1.2.2 EINSTEIN

Dit is terugskouend eintlik vreemd dat die deurbraak na ’n meer omvattende, meer toereikende kenteoretiese paradigma, wat sosiale en individueel-menslike aspekte insluit, nie uit die geesteswetenskappe of sosiale wetenskappe gekom het nie. Thomas Kuhn (1970) het aangetoon dat die wetenskaplike revolusie of paradigmaskuif weer ’n keer deur ’n fisikus veroorsaak is: Albert Einstein (1879–1955), 1921 se Nobelpryswenner vir fisika en *Time Magazine* se persoonlikheid van die twintigste eeu. “Albert Einstein was the first person to see that the geometrical rules which apply to one small part of the universe, as seen from our limited perspective, are not universal. This freed him to look at the world in a way no one had done before” (De Jongh van Arkel 1988: 225). Sy bekendste werk is die teorieë van spesifieke relatiwiteit (1905) en algemene relatiwiteit (1915/16). Einstein self het gesê sy werk berus op twee postulate. **Een:** die beginsel van relatiwiteit. Tyd is relatief tot die spoed van lig. Gravitاسie, beweging, tyd, ruimte is alles relatief tot mekaar. Sy beroemde formule $E=mc^2$ stel massa relatief tot energie en ligspoed. **Twee:** die spoed van lig is die enigste konstante in die heelal (*Wikipedia* 2009, sv “Einstein”). “All the things the Newtonians thought measure objectivity, independent of the observer – mass, velocity, length, time – have become secondary, relative to the observer, altered by one’s frame of reference, and hence not absolutely quantifiable” (De Jongh van Arkel 1988:226). Die konsep “relatiwiteit” bring al die sekerhede en finaliteit van die ou model se wetenskaplike kennis grondig in gedrang. Die belang van Einstein se relatiwiteitsteorieë vir hierdie studie, is dat die modernistiese waarheidsbegrip, wat gerus het op Newton se fisika, kenteoreties in beginsel in 1915/16 reeds agterhaal is toe Einstein sy Algemene Relatiwiteitsteorie geformuleer het. Einstein se teorie het rimpelings

veroorzaak in velde ver buite die teoretiese fisika. “The great change in theoretical physics which began in the early years of the present century is a purely scientific development; but it must affect the general current of human thought, as at earlier times the Copernican and Newtonian systems have done” (Eddington, aangehaal deur Jammer 1999:156).

Maar Einstein se teorieë was revolusionêr en sy tyd vooruit. Dit het lank geneem voordat die nuwe paradigma deurgewerk het tot in die praktiese teologie.

Aan die een kant het min wetenskaplikes sy werk verstaan. Daarby was hy ook nog in dispute gewikkel oor onderliggende wetenskaplike teorieë met party van die grootste fisici van sy tyd. Einstein en Max Planck se bekende, openbare dispuut met Niels Bohr en Werner Heisenberg (*Wikipedia* 2009, sv “Bohr–Einstein debates”) is ’n voorbeeld daarvan. Die debatte het onsekerheid onder leidende fisici veroorsaak oor die geldigheid van Einstein se teorieë.

Aan die ander kant was Newton se model vir 200 jaar gevestig en het bevredigende verklaringsgebied vir meeste situasies. Gevolglik het dit dekades geneem vir Einstein se Algemene Relatiwiteitsteorie om ander velde van wetenskapsbeoefening metodologies te beïnvloed. Die kenteoretiese implikasies van Einstein se radikale teorie is eers dekades later deur groot groepe wetenskaplikes ingesien. Denkers soos Thomas Kuhn (1970) en Jürgen Habermas (1981) het die implikasies van sy teorieë vir die waarheidsbegrip – ook in die geesteswetenskappe – uitgespel (De Jongh van Arkel 1988:225–228; Pieterse 1993:89–96; Garbers 1996:17–22). Konsepte soos ’n objektiewe, neutrale waarnemer, ’n vaste en voorspelbare werklikheid “daar buite” en die subjek-objek skeiding, kan nie meer geld in die era na Einstein nie. “Naive realism, the idea of an external world which exists apart from us, and which can therefore be objectified, observed, measured without changing it, a world indifferent to us and our needs, had to be abandoned, even by the ‘exact’ physics” (De Jongh van Arkel 1988:226). Die deurbraak na ’n nuwe paradigma is gemaak; daar sou net eers heelwat tyd moes verloop voor die implikasies van die nuwe paradigma vir die breë wetenskaplike wêreld duidelik geword het.

Die strewe na objektiwiteit is ná Einstein se deurbraak ’n futiele oefening. Die filosoof Richard Rorty het in 1980 die belangrikste twintigste-eeuse filosofiese ontwikkelings in dié verband soos volg opgesom: “Wittgenstein, Heidegger and Dewey are in agreement that the notion of know-

ledge as accurate representation, made possible by special mental processes, and intelligible through a general theory of representation, needs to be abandoned” (Rorty 1980:6). Leidende wetenskapsfilosowe het eeue-oue aannames in twyfel begin trek. Die goue draad deur Rorty se kritiek op vorige eeue se filosofiese aannames, is dat die mens se bewussyn en denke nie ’n groot spieël is waarin die wêreld daarbuite weerkaats nie (Rorty 1980:12). Kennis is ook nie die akkurate weergawe van die werklikheid daarbuite in die wetenskaplike se denke (spieël) nie. “I argue that the attempt ... to explicate ‘rationality’ and ‘objectivity’ in terms of conditions of accurate representation is a self-deceptive effort ...” (Rorty 1980:11).

2.1.2.3 GADAMER EN HABERMAS

Die studie-objek van geesteswetenskappe is anders as in die natuurwetenskappe en die wetenskaplike metode behoort daarvoor ruimte te maak. Mense se handeling, bedoelings, geloof, waardes, standpunte en soeke na sin is nie objektiveerbaar nie. Dit kan egter van binne-uit verstaan en verklaar word. H-G Gadamer het in 1972 in sy bekende werk *Wahrheit und Methode* (Engelse vertaling *Truth and Method* 1979) opnuut die verhouding tussen mens en werklikheid ondersoek en tot die gevolgtrekking gekom dat die werklikheid nie onafhanklik van mense bestaan nie. Die werklikheid wat ons ken, is nie objektief nie, maar kry op ’n subjektiewe wyse vorm in mense se *verstaan* van die werklikheid.

Die mens verwoord aktief sy verhouding met die wêreld wat hy verstaan, in taal. Taal is die instrument waarmee die mens verwoord wat hy verstaan. Taal is ook die kommunikasie-instrument tussen mense waardeur kennis of begrip van die wêreld aan andere meegedeel word (Meylahn 2010). “... the only worlds that people can know are the worlds we share in language, and language is an interactive process, not a passive receiving of preexisting truths (Freedman & Combs 1996:28). Die werklikheid het ’n “talige” karakter (Pieterse 1993:198) wat afhanklik is van die navorser. Dit is onsinnig om te dink in terme van ’n objektiewe wêreld “daarbuite”, want verstaan, verwoording en kommunikasie gebeur deur middel van taal en nie “daarbuite” nie. “Gadamer het die ontologiese aanname van die werklikheid vanaf ’n objektiewe na ’n subjektiewe, talige werklikheid verstel en gevolglik die rasionaliteitsbegrip verbreed” (Pieterse 1993:199).

Die norm vir wetenskaplikheid verskuif in die proses ook van objektiewe, meetbare en toetsbare

waarhede na intersubjektiewe kontrole en ooreenstemming in die forum van wetenskaplikes (Pieterse 1993:197; Freedman & Combs 1996:20). Dit impliseer dat daar ’n groter terughoudendheid is wanneer waarheidsaansprake gemaak word. Waar die ideaal in die ou model was om waarhede te *verifieer*, sodat dit eens en vir altyd kan vasstaan, is alle wetenskaplike resultate in die nuwe paradigma voorlopig en oop vir *falsifikasie* (vgl Garbers 1996:22; Van Aarde 2004:1112; Osmer 2008:83).

Jürgen Habermas het voortgebou op die bogenoemde ontologiese wending en beskryf drie werklikheidsdomeine wat al drie oop is vir wetenskaplike arbeid: Eerstens is daar die *objektiewe werklikheid* van dinge en gebeurtenisse waar hoofsaaklik natuurwetenskaplikes streef na waarheidsaansprake. Tweedens is daar die *sosiale werklikheid* van waardes en norme waar sosiaal-wetenskaplikes juistheidsaansprake maak. Derdens is daar die *subjektiewe werklikheid* van intensies, behoeftes en gevoelens, waar waaragtigheidsuitsprake gemaak word deur die geesteswetenskappe (Pieterse 1991:42; 1993(a): 94–95). Van Huyssteen (in Gregersen & Van Huyssteen 1998:7) vertolk die breër rasionaliteitsbegrip en domeine vir wetenskapsbeoefening soos volg: “Human rationality in fact has many faces, many dimensions, and complex resources: some are cognitive, others are evaluative, while still others are pragmatic.”

“Met sy kommunikatiewe rasionaliteitsopvatting het Habermas die begrip ‘wetenskap’ op ’n onomkeerbare wyse verbreed” (Pieterse 1993(a):200; vergelyk ook Claessens & Van Tillo 1990:87–88). Normatiewe uitgangspunte en subjektiewe ervarings (soos die stemme van ’n deelnemernavorser en respondente uit enkele, geselekteerde gemeentes wat in hierdie studie aan die woord gestel word), kan wetenskaplik onder woorde gebring word en deel word van die breër wetenskaplike diskoers.

In die vakgebied van teologie in die algemeen en die praktiese teologie in die besonder, is daar ná Einstein, en veral ná Gadamer en Habermas, nie meer sprake van ’n strewe na objektiewe en ewig-geldende waarhede nie. Die kennis van alle wetenskaplikes is tydgebonde (Claessens & Van Tillo 1990:85) en die wetenskaplike bydraes in alle teologiese velde, is veranker aan tyd en konteks. Die hedendaagse benaderings in ander teologiese dissiplines, byvoorbeeld die bibliologiese vakke, het ook afskeid geneem van die ou paradigma en werk met kontekstuele interpretasies “... no longer anchored in positivistic, historicist, objectivist claims” (Brueggemann 1998:x).

Hierdie studie kies vir 'n breër opvatting van rasionaliteit en wetenskaplikheid onderliggend aan praktiese teologie (vgl De Jongh van Arkel 1988:233–234; Claessens & Van Tillo 1990: 76–94; Pieterse 1991:41–44, 1993:198–200; Müller 1996:2–3; Van Huyssteen 2006:11–18); 'n model wat nie poog om 'n werklikheid “daarbuite” te ken en akkuraat weer te gee nie. Die siening van rasionaliteit wat ek onderskryf, doen weg met die waarheidstregter, die ideale van objektiwiteit en 'n neutrale, onbetrokke waarnemer wat die ondersoek uitvoer. Die doel met hierdie navorsingsprojek is nie om objektiewe en finale waarhede daar te stel nie; eerder 'n waaragtige en kontekstueel-geldige vertolking van die navorsingsveld.

Die nuwe praktiese teologie is 'n betrokke wetenskap. Prakties-teologiese navorsingsresultate is betrokke literatuur. Dit is wetenskaplik onsinnig vir die praktiese teologie om in 'n tydvak nadat die subjek-objek skeiding ontmasker is, daarna te streef om afstand te neem van die veld wat ondersoek word. Die impulse wat lei tot wetenskaplike vrae en nuwe navorsing in praktiese teologie, kom juis vanuit 'n situasie van betrokkenheid (Browning 2007:13). Navorsing en wetenskapsbeoefening in die teologie is altyd kontekstueel ingebed (Van Huyssteen 2006:13) en het praktiese belang. In hierdie studie is die navorser 'n predikant van die NG Kerk en voltyds in die bediening in 'n gemeente in die Noordelike Sinode – gemeentes in die Noordelike Sinode synde die veld van empiriese ondersoek. Daar is dus geen skeiding van ondersoekende subjek en die objek wat ondersoek word nie. Die navorser is deel van die navorsingsveld en doelbewus subjektief betrokke daarby. Die wenslikheid van 'n *betrokke* navorser in kwalitatiewe ondersoekwerk word aan die einde van die hoofstuk verder beredeneer (sien p 112–113, 118–119).

Die aanvaarding van die nuwe kenteoretiese paradigma, was 'n groot impetus vir ontwikkelings in die geesteswetenskappe. In die nuwe model van wetenskaplikheid kan alle fasette van die werklikheid wetenskaplik beskou word, nie net die objektiveerbare aspekte soos in Newton se model nie.

2.1.3 TEOLOGIE EN ANDER WETENSKAPPE

Alle teologiese vakke het raakpunte met nie-teologiese vakgebiede: die bibliologiese vakke met taalwetenskappe, dogmatiek met filosofie, kerkreg met regs vakke en praktiese teologie met sosiale wetenskappe. Dit is wenslik dat teoloë wetenskaplike dialoog sal voer met ander vertakings van wetenskapsbeoefening (Gregersen & Van Huyssteen 1998:1–6) en dit is onvermydelik dat episte-

mologie in sodanige dialoog ter sprake sal kom (Van Huyssteen 2006:3–4; Shults 2009:1–3). Teologie kan nie bekostig om geïsoleerd te raak van die groter wetenskaplike diskoers nie. Die nut van dialoog tussen teologie en ander vertakkings van die wetenskap is dat daar, ook vir die teologie, ’n wetenskaplik-aanvaarbare staanplek geïdentifiseer is in die moeras van postmoderne relativisme: “One of the central methodological issues in the dialogue between theology and science is the nature of rationality ... The postfoundationalist model of rationality has emerged out of this ongoing discussion as an explicit attempt to move beyond the impasse between foundationalist and nonfoundationalist models” (Shults 2009:1).

2.1.4 POSTFUNDAMENTELE EPISTEMOLOGIE VIR DIE TEOLOGIE

Die grondslae van wetenskapsbeoefening kom onvermydelik ter sprake in die interdisciplinêre gesprek: Einstein het begrippe soos relativiteit en onsekerheid in die fisika (wat tot op daardie stadium as ’n eksakte wetenskap gesien is) ingedra. Praktiese teologie en ander vakgebiede wat by die sosiale en subjektiewe werklikhede betrokke is, kan glad nie reken op sekerheid en ewige waarheid nie (vgl Van Aarde 2004:1107–1113). Ons lewe in ’n tyd van groeiende kognitiewe pluralisme (Gregersen & Van Huyssteen 1998:3). Dit impliseer egter nie epistemologiese oorgawe aan radikale relativisme nie. J Wentzel Van Huyssteen en andere het sedert die negentigerjare die “postfoundationalist” benadering in die teologie ontwikkel (Gregersen & Van Huyssteen 1998:7–8, 13–50; Van Huyssteen 2006:xiv). By gebrek aan ’n meer elegante Afrikaanse ekwivalent sal ek, soos Müller en andere, die woord “postfundamenteel” gebruik om Van Huyssteen se Engelse begrip “postfoundational” weer te gee. Dit soek ’n middeweg tussen die objektiewe ideaal van die modernisme na Newton en die radikale relativisme van sekere eksponente van die postmodernisme na Einstein. “Over against the objectivism of foundationalism and the extreme relativism of most forms of nonfoundationalism, a postfoundationalist notion of rationality helps us to acknowledge contextuality, the shaping role of tradition and of interpreted experience, while at the same time enabling us to reach out beyond our own groups, communities and cultures, in plausible forms of intersubjective, cross-contextual, and cross-disciplinary conversations” (Van Huyssteen 2006:10).

Die benadering van Van Huyssteen (2006), Müller (1996, 2005) en andere lyk na ’n begaanbare weg in die forum van eerlike praktiese teoloë: “A postfoundationalist view ... does not imply that

either modern themes or postmodern concerns are cast aside, but that they are creatively re-
visioned in a move beyond these extremes, precisely by constructing plausible forms of intersubjec-
tive, rational accountability” (Van Huyssteen 2006:12). Objektiewe waarheid is nie haalbaar nie –
dit is wensdenke (Van Aarde 2004: 1107). Dit is ook nie die ideaal van hierdie studie nie. Wat wel
deeglik in die visier is, is intersubjektiewe geldigheids-, juistheids- en waaragtigheidsaansprake
wat met argumente bevestig of weerlê kan word.

Hierdie kenteoretiese vertrekpunt is belangrik vir die empiriese studie wat volg: Die resultate van
die empiriese ondersoek, maak aan die een kant nie aanspraak op objektiwiteit of algemeen-geldi-
ge waarheid nie. Aan die ander kant is die individuele en kwalitatiewe data tog meer as bloot
interessant – dit is wetenskaplik bruikbaar. Dit maak aanspraak op wetenskaplikheid binne die
nuwe, breër soort rasionaliteit. Dit is sosiale en subjektiewe werklikhede wat op ’n wetenskaplike
wyse ondersoek en beskryf word. Die doel, spesifiek met die empiriese studie, is om ’n juiste en
waaragtige beeld aan te bied van plaaslike Christelike gemeentes se worsteling om integriteit en
identiteit in ’n konteks van verandering. Epistemologies kies ek dus hier vir ’n hermeneutiese en
intersubjektiewe model van ken en weet (Van der Ven 1993:32) wat deeglik kontekstueel geanker
is in die Suid-Afrika van 2010, teen die agtergrond van die gebeure sedert 2 Februarie 1990.

Die praktiese teologie moes homself die afgelope vier dekades telkens “her-ontwerp” in die lig
van groter bewegings in die intellektuele wêreld op die gebied van werklikheid- en waarheids-
beskouings (Heitink 1993:105–230; Pieterse 1993:53–98; Van der Ven 1993:33–40, 89–111;
Müller 1996:1–72, 2009:201-206). Dit is noodsaaklik dat die proses voortgaan en dat die praktiese
teologie as universiteitsvak homself posisioneer binne hierdie verskuivende, maar breë siening
van rasionaliteit en wetenskaplikheid. Die praktiese teologie behoort op datum te bly met die
groter wetenskaplike diskoerse en deel te neem aan die interdisiplinêre gesprek oor rasionaliteit.
In ’n tydsgewrig wanneer daar baie skeptiese stemme oor geloof, kerk en teologie in die openbare
domein gehoor word, kan teoloë nie bekostig om aan die groter wetenskaplike diskoerse te onttrek
nie. Teologie behoort ook saam met die gerespekteerde wetenskaplike wêreld verder te besin oor
die grondslae van wetenskapsbeoefening.

SAMEVATTING

Bydraes wat in die klassieke siening van wetenskap nie as “wetenskap” sou kwalifiseer nie, word die afgelope vier dekades wêreldwyd meer en meer algemeen as wetenskaplike insette aanvaar. “Ware kennis het nie alleen betrekking op kognitiewe insigte nie, maar ook op die geldigheid van normatiewe en subjektiewe gesigspunte” (Pieterse 1991:40). Die geldigheid word krities berede- neer, argumente word vertolk en geweeg in die forum van wetenskaplike vakgenote. Die konsen- sus van wetenskaplikes is die norm, eerder as ooreenstemming met die objektiewe werklikheid. Volgens die voor-Einsteinse wetenskapsbeskouing sou ’n ondersoek soos hierdie, wat soek na die mees produktiewe response van ’n kerk op ’n nuwe stel samelewingsfaktore, nie die toets van we- tenskaplikheid geslaag het nie. Maar binne die breër siening van wetenskaplikheid kan die argu- mente en resultate van die studie genoeg vakgenote oortuig dat dit ’n bepaalde geldigheid het, totdat iemand die meerderheid vakgenote met beter argumente anders oortuig.

“Objektiewe waarheid” is ’n uitgediende konsep vir die hedendaagse beoefenaars van alle ver- takkings van die wetenskap. Die bydrae van hierdie studie is om unieke stemme van individuele gemeenskappe van gelowiges te laat hoor vanuit baie spesifieke kontekste. Die kenteoretiese aan- spraak van die navorsingsresultate wat ek aanbied, is ’n aanspraak op **kontekstuele geldigheid**.

Die epistemologiese uitgangspunte en raamwerk kom weer ter sprake in hoofstuk 3, waar aspekte wat met die sisteemteorie en gemeentebou saamhang, aandag sal geniet.

2.2 DIE “NUWE” PRAKTIESE TEOLOGIE

2.2.1 HOEKOM “NUUT”?

Hier word verwys na die “nuwe” praktiese teologie, omdat hierdie vak ’n gedaanteverwisseling ondergaan het in die tydvak toe die na-Einsteinse epistemologie duidelik begin word het. Praktiese teologie kan binne die siening van rasionaliteit en wetenskaplikheid wat hierbo beredeneer is, nie meer soos Schleiermacher en andere werk met die aanspraak op ewige, geopenbaarde waarhede wat “van Bo af” kom en eenvoudig in die praktyk toegepas moet word nie. Teologie is nie

godelike openbaring wat “van Bo af” ontvang word nie, maar menslike aktiwiteit: die “taal van stervelingen” (Claessens & Van Tillo 1990:4). Dis die produk van gewone, gelowige mense se wetenskaplike aktiwiteit, wanneer hulle nadink oor wat hulle glo. Dit word ontwikkel deur feilbare mense, binne 'n sekere konteks. Praktiese teologie is nie ooit volledig of “klaar” nie – dit is mensgemaakte teorieë en dra die stempel van voorlopigheid en kontekstualiteit (Pieterse 1993(a):174; Müller 2009:205).

Die belang van die praktyk en die konteks vir die ontwikkeling van goeie teologiese teorieë het die afgelope 50 jaar sterk op die voorgrond getree. Praktiese teologie is minstens tot na die Tweede Wêreldoorlog beskou as 'n toepassingsvak, of, op die beste, as 'n ondergeskikte teologiese vak wat voed op “egte teologie” afkomstig uit vakke soos Ou Testament, Nuwe Testament en Dogmatiek (Dingemans 1996(a):15). Vandaar het dit gegroei tot 'n selfstandige wetenskap van teologiese besinning oor die geloofspraktyk (Dingemans 1996(a):13; Müller 1996:2) – 'n wetenskap in eie reg met eie studieveld en eie metodes. Dit is nodig om van die ontwikkelings in Europa sedert die vyftigerjare kennis te neem. Belangrike grondliggende keuses ten opsigte van die studieveld, teologiese integriteit, empiriese gerigtheid, taak, metodes en geldigheid van die praktiese teologie word verduidelik in hierdie hoofstuk uitgespel.

Die praktiese teologie as universiteitsvak in Suid-Afrika is nog jonger as in Europa. By die Universiteit van Pretoria kan 1973 beskou word as die geboortjaar van die vak praktiese teologie. “The person who was responsible for the fundamental establishment of practical theology as a theological discipline was Professor J.J. (Mias) de Klerk” (Büchner & Müller 2009:42). Professor de Klerk het op 20 Februarie 1973 die aanstelling as praktiese teologie professor aanvaar.

Praktiese teologie is by sekere teologiese opleidingsentra in Suid-Afrika – tot baie onlangs nog – nie as 'n selfstandige universiteitsdissipline in eie reg, met 'n eie studieveld en metodologie gedoseer nie. Die naam van die vak “praktiese teologie” het ook lank geneem het om inslag te vind by sekere teologiese fakulteite wat die naam “diakonologie” verkies het. Die feit dat sommige teologiese fakulteite (Universiteit van Stellenbosch, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Noordwes-Universiteit, ensovoorts) onlangs eers die vak se naam verander het na “praktiese teologie”, dui daarop dat die nuwe benadering tot die vak in Suid-Afrika jonk is. Baie van die ouer generasie predikante wat in die 1970's en selfs 1980's en 1990's studeer het, het nie voorgraads die vak op

hierdie nuwe, opwindende wyse bestudeer nie. Heyns en Pieterse het eers in 1990 die boek *Eerste treë in die praktiese teologie* gepubliseer, wat hulle bekend stel as “die eerste volledige uiteensetting in ons land van die nuwe benadering in die praktiese teologie, wat sedert die sestigerjare in Europa ontwikkel is” (Heyns & Pieterse 1990:voorwoord).

Een van die grondleggers van die nuwe rigting, J Furet, kon so onlangs as 1987 eers verklaar dat ’n noemenswaardige ontwikkeling in die vakrigting plaasgevind het gedurende die sewentiger- en tagtigerjare: ’n dissiplinêre matriks het ontwikkel, ’n kern van konsepte waaroor daar nou konsensus tussen die beoefenaars van die vak bestaan, wat aangedui kan word met die woorde “communicatief handelen in de dienst van de evangelie” (Furet 1987:260). Praktiese teologie is ’n jong vak wat die afgelope twee dekades maar eers ’n volwasse identiteit begin ontwikkel het. Tipies aan ’n jong vak is daar nog verskeie rigtings, benaderings en uitgangspunte. Daarom is dit vervolgens nodig om die prakties-teologiese uitgangspunte en keuses ten grondslag van hierdie studie uit te spel.

2.2.2 PRAKTIESE TEOLOGIE SE AGENDA: HOE KAN GELOWIGES TEN BESTE WOEKER MET DÍT WAT GOD AAN HUL TOEVERTROU HET?

Die gelykenis van die muntstukke (τάλαντα) in Matteus 25:14–30, plaas die vak praktiese teologie in ’n bepaalde perspektief. Dit funksioneer as onderliggende metafoor vir die verstaan van die wese en taak van die vak wat fokus op die dringende taak van die kommunikasie van die Evangelie in die lig van die wederkoms wat op hande is (Furet 1980:10–12; 1987:31).

As deel van sy laaste gesprekke met die dissipels, die “profetiese rede” in Matteus 24 en 25, het Jesus die bekende gelykenis vertel:

Matteus 25:14–15 *Verder gaan dit soos met ’n man wat op reis wou gaan. Hy het sy slawe bymekaar geroep en sy besittings aan hulle toevertrou. Vir die een het hy vyf goue muntstukke gegee, vir ’n ander twee, en vir ’n derde een. Hy het aan elkeen volgens sy bekwaamheid gegee en toe op reis gegaan ...*

Matteus 25:19 *Na ’n lang tyd het die eienaar van daardie slawe teruggekom en van hulle rekenskap gevra ...*

Hierdie gelykenis sluit aan by die voorafgaande gelykenis van die 10 meisies wat op die bruidegom gewag het. “Verder” in vs14 verwys daarna dat hier ’n volgende perspektief volg op hoe dit sal gaan met “die koninkryk van die hemel” (Mt 25:1). Jesus plaas die hele tydperk tussen sy hemelvaart – “op reis gaan” (vs 14) en sy weerkoms – “na ’n lang tyd teruggekom” (vs 19) in ’n bepaalde perspektief. Net soos die bruidegom van die voorafgaande gelykenis, bly die eenaar van hierdie gelykenis lank weg. “Beide gelykenisse handel oor die manier waarop die gelowige die **lang wag** voor die terugkeer van Christus moet deurbring” (Van Zyl 1999:1175).

Die eenaar in die gelykenis deel geldstukke uit voor hy op reis gaan. Die slawe lewe, vandat die eenaar vertrek tot hy terugkom, met die verantwoordelikheid van dít wat die eenaar aan hulle toevertrou het. En dit is noemenswaardige verantwoordelikheid, want die waarde van die “talente”, die goue munte wat die slawe ontvang het, was 6 000 denarii, die Romeinse muntstuk wat destyds aan ’n arbeider vir ’n dag se werk betaal is (Die Bybel 1983:woordelys). Dit sou ’n dagloner 6 000 werksdae, of ongeveer 20 jaar neem om één talent te verdien. Vir ’n slaaf was een talent ’n fortuin en vyf talente meer as ’n leeftyd se verdienste.

Die aksie van die eenaar, dat hy “toevertrou het” (*παρέδωκεν*) is die trefwoord wat die lewe van die slawe tussen die eenaar se weggaan en terugkeer bepaal (Firet 1980:12). Die veronderstelling was dat elk van hulle met die eenaar se volmag moes woeker met dít wat aan hulle toevertrou is (Van Zyl 1999:1175). Twee van die drie slawe het inderdaad “met aktiewe getrouheid en persoonlike verantwoordelikeheidsin” (Combrink 1989:36) daarmee gaan werk en wins gemaak. Die een wat vyf ontvang het, het ’n wins van nog vyf gemaak. Dit was die korrekte optrede en die eenaar het hom geprys as ’n goeie en getroue slaaf (vs 21). Die derde slaaf het nie gaan werk met dit wat aan hom toevertrou is nie. Hy het sy eenaar se geld in ’n gat gaan wegsteek. Dit was nie die korrekte optrede nie en die eenaar was ontevrede met die slegte en lui slaaf (vs 26).

Hierdie is ’n gelykenis wat handel oor lewe in die “koninkryk van die hemel”; lewe onder “God se koningsheerskappy” (Mt 25:14 NLV) in die lig van Jesus se weerkoms wat naby is, maar nog uitbly. Dit is dus ’n manier van kyk na die lewe van die kerk en haar lidmate, die burgers van God se koninkryk. God vertrou dit wat syne is, aan sy volgelinge toe. Die naam van die muntstukke “talente” het ’n sekere misverstand in die Afrikaanse gemeenskap veroorsaak: dat hierdie gelykenis handel oor die ontwikkeling van jou natuurlike talente en aanlegte. Die oorspronklike teks het hoe-

genaamd nie hierdie betekenis nie. Die muntstukke wat die slawe ontvang, dui op die gawe van die koninkryk van God (Van Zyl 1999:1175). Met ander woorde – die koninkryk van God word toevertrou aan elke Christen in die tydperk tussen Jesus se hemelvaart en sy weerkoms. Met die toevertroude koninkryksgawes en die veronderstelde koninkryksverantwoordelikhede wat met die gawe gepaard gaan, lewe hulle. Die Eienaar wat sy talente uitgedeel het, kom weer en dan sal Hy sy slawe roep om te kom verantwoording doen.

Twee gelyktydige en gelykwaardige perspektiewe uit hierdie gelykenis is krities vir die verstaan van praktiese teologie wat in hierdie studie gehuldig word: **Eerstens**, dit is die *Eienaar* se muntstukke wat die werk doen. Uit die verband is dit duidelik dat die slawe nie vir een oomblik gedink die geld is nou hulle s'n nie. Die wins wat hulle gemaak het, het hulle *vir die Eienaar* gemaak, met die *Eienaar se geld*. God is met sy heil en sy koninkryksgawes aktief werksaam in ons wêreld. Hy laat sy koninkryk kom en sy wil geskied (Mt 5:9–10). “Dienswerk is deelname aan die werk wat God die Vader in Christus deur sy Gees in die wêreld doen om sy koninkryk te vestig” (Kerkorde 2007, artikel 3.1). Die mens kan nie krediet neem vir enige resultate wat daar mag wees nie. Die werk behoort aan die Here (*Liedboek van die Kerk* 527:1); nie aan mense nie. God se Woord en Gees doen die werk. Hierdie waarheid beklemtoon Jesus ook in die gelykenis van die saad wat vanself groei: “... die saad ontkiem en groei – hóé weet hy (die persoon wat saai) self nie. *Vanself* bring die aarde die graan voort, eers ’n halm, dan ’n aar, dan die vol koringaar” (Mk 4:26–29).

Tweedens, die muntstukke is aan *slawe* toevertrou. Die eienaar gee sy geld in hulle hande en neem die risiko om dan weg te gaan. Hy skakel hulle in en maak hulle aktiewe deelnemers aan sy saak. Hulle moes aan die werk spring, planne maak, inisiatief neem, iets doen om vir die eienaar wins te maak. Dit is God wat aan die werk is in die wêreld, MAAR God maak gebruik van menslike aktiwiteit. Hy maak ons (alle gelowiges) deel van al sy grootse werke (*Liedboek van die Kerk* 464:4). Jesus se bediening gaan voort na sy hemelvaart, tot by sy weerkoms. God maak gedurende daardie periode gebruik van die koninkryksdiens van sy volgelinge om sy werk op aarde te doen.

Die gelykenis klop met die res van die Bybel se getuienis: God het die mens na sy beeld geskep, sodat die mens Hom op aarde kan verteenwoordig (Gen 1:26–27). In die Ou Testamentiese bedeling het God rigters, profete, priesters, konings en ander dienswerkers gebruik om Hom te verteenwoordig en sy wil te doen. In die laaste dae, toe die tyd daarvoor gereed was, het God gepraat en

gehandel deur sy Seun (Heb 1:1–14). Jesus van Nasaret, ewige Seun van God (Joh 1:1–14), het die Vader op aarde verteenwoordig en verheerlik deur die werk te volbring wat die Vader Hom gegee het om te doen (Joh 17:4). Aan die einde van sy tyd op aarde het Hy vir die dissipels gesê: “Soos die Vader My gestuur het, stuur Ek julle ook” (Joh 20:21b).

Die boek *Handelinge* vertel die verhaal hoe die vroeë kerk, met die krag van die Heilige Gees, getuies van Jesus was (Hand 1:8). Die apostels het die goeie nuus van die opstanding van Jesus verkondig in Jerusalem (Hand 2–7), in Judea en Samaria (Hand 8–12) en tot aan die uithoeke van die wêreld (Hand 13–28). Daarmee het hulle direk aangesluit by Jesus se laaste opdrag (Mt 28:19–20). Petrus en Johannes, apostels en leiers van die eerste gemeenskap van gelowiges in Jerusalem, het verstaan dat hulle opgetree het in diens van God, met die roeping om ten spyte van dreigemente getrou te wees aan die boodskap wat aan hulle toevertrou is (Hand 4:18–20). Hulle het verstaan dat hulle optrede in lyn was met die boodskap van die Ou Testament (sien byvoorbeeld die veelvuldige aanhalings uit die Ou Testament in Petrus se toespraak na die uitstorting van die Heilige Gees Hand 2:17–21, 25–28, 31, 34). Hulle het ook verstaan dat hulle optrede in lyn was met Jesus se optrede as Gesalfde van God (Hand 2:22–36). God se heil was deur die loop van eeue toevertrou aan profete, toe aan Jesus die Gesalfde en toe aan die apostels. Petrus se toesprake in die Pilaargang van Salomo (Hand 3:11–26) en voor die Joodse Raad (Hand 4:8–22; 5:29–32) volg dieselfde teologiese lyn: die apostels tree op met die boodskap wat aan hulle toevertrou is: die boodskap van die lankverwagte koninkryk van God en die verlossing van God wat deur Jesus ’n werklikheid geword het.

Die rentmeesterskaptekste in die Nuwe Testament dra dieselfde betekenis as Matteus 25 se gelykenis van die talente: Die bediening is deur God aan gelowiges opgedra (2 Kor 4:1). Gelowiges is maar kleipotte wat in sigself nie veel waarde het nie en maklik breek, maar die evangelie van die heerlikheid van Christus wat aan hulle toevertrou is, oortref alles (2 Kor 4:7). Gelowiges is “... *dienaars van Christus en bestuurders aan wie die geheimenisse van God toevertrou is*” (1 Kor 4:1). Rentmeesterskap vereis betroubaarheid (1 Kor 4:2–3) en ’n rentmeester word nie deur mense beoordeel nie, maar deur God wat die geheimenisse van die evangelie aan hom toevertrou het. Praktiese teologie kan in hierdie sin ook as ’n **teologie van rentmeesterskap** verstaan word. Kollektief is ’n gemeente rentmeester van die skat van die evangelie en van die geleentede wat die konteks bied vir die uitdra van die evangelie.

Om saam te vat: Daar is 'n sekere kontinuïteit tussen die bediening van die profete van die Ou Testament, Jesus se eie bediening, die bediening van die apostels van die Nuwe Testament en die bediening van gelowiges vandag. Die beginsel bly dieselfde: God maak van die diens van diensknegte gebruik om sy wil op aarde te doen. Oral waar mense optree in diens van die Evangelie, is God in aksie en is ons op die terrein wat die praktiese teologie bestudeer.

Firet (1980:10) beskou God se aksie om koninkryksgawes aan sy kinders toe te vertrou, as die kern van alle pastorale optrede. Hy noem dit “de paradosis van de Heer” (Firet 1987:31). Hy beskou praktiese teologie in sy geheel as 'n **teologie van die paradosis** “en dat zij te maken heeft met een handelen dat zijn zin vindt in die praxis van God, moet tot de conclusie leiden dat er voor haar een legitieme plaats is binnen de theologie” (Firet 1987:32). In die *paradosis* lê die geheim van die praktiese teologie as 'n *teologiese* vak. Alle pastorale optrede bemiddel God se aksies. God is werksaam, maar Hy gebruik die dienswerk van gelowige mense. In hierdie grondlegger van die “nuwe” praktiese teologie se woorde, is praktiese teologie “de theologische theorie omtrent handelingssystemen die het komen van God tot de mens in zijn wereld intermediërend dien” (Firet 1987: 34). God kom deur die intermediêr van die dienswerk van mense wat Hom verteenwoordig. Daar is baie ander Bybelgedeeltes wat dieselfde gedagte dra, naamlik dat God werksaam teenwoordig is in die dienswerk van sy kinders, byvoorbeeld Eks 3:7–10; Jos 1:1–9; 1 Sam 3:10–18; Jes. 6; Ef 1:4–14, 3:20, 4:1, 4:24; Fil 1:29–30, 2:12–13; Kol 1:27; Heb 1:1–4, ensovoorts.

2.2.3 PARADIGMASKUIF: 'N NUWE WETENSKAP GEBORE IN KRISISTYE

Ek ry graag op die wiek van die paradigmaskuif wat in die 1960's in Europa in die praktiese teologie plaasgevind het en skaar my dus by die “nuwe” siening van die vak. Die sestiger- en sewentigerjare was vir die praktiese teologie 'n tydperk van paradigmaverskuiwing (Heitink 1993:11). Tot die middel van die twintigste eeu was “praktiese teologie” nog 'n versamelnaam vir 'n aantal ongeliksoortige praktykvakke. Die enigste gemene deler van die vakke was dat almal iets te doen gehad het met die praktyk van kerklike werk, meer spesifiek met die praktyk van die predikant se ampswerk (Heitink 1993:13; Dingemans 1996(a):16). Aan teologiese fakulteite was vakke soos Ou Testament, Nuwe Testament en Dogmatiek die belangrike, primêre vakke. Van daar af het eenrigtingverkeer plaasgevind: Die kerk se vergaderings en die teologiese fakulteit se suiwer teologiese vakke stel vas wat die waarheid is en die praktiese teologie pas dit toe (Dingemans

1996(a):18–19). Die ou tipe praktiese teologie is as toepassingsvak (*theologia applicata*) gesien, ’n vak met die taak om toekomstige predikante te help om die insigte van die primêre vakke in die gemeentelike praktyk toe te pas in bedieninge soos prediking, pastoraat, kategeese, ensovoorts.

In die “ou” praktiese teologie is dit nie as die vak se taak gesien om teologiese teorieë te ontwikkel nie. Dit was nie ’n primêre vak aan die Teologiese Fakulteit wat aan die voorpunt beweeg en kennis of wetenskaplike teorieë gegenerer het nie. Dit was ’n sekondêre vak wat die teologie en teorieë van ander teologiese vakke moes toepas en bruikbaar maak vir die praktyk van die predikant se werk in ’n gemeente (Dingemans 1996(a):16). Op daardie wyse was daar ’n breuk en ’n afstand wat moeilik te oorbrug was tussen teologie en praktyk; tussen die eintlike teologiese vakke en praktiese teologie; tussen wetenskap en toepassing. Die vraag kan in retrospek gevra word of die “ou” praktiese teologie hoegenaamd ’n selfstandige vak was en bestaansreg gehad het aan ’n universiteit. “Solank as wat die ou dualistiese paradigma gebruik word, is daar na my mening nie plek vir praktiese teologie as wetenskap nie” (Müller 1996:3).

2.2.4 GESAGSKRISIS, NADRAAI VAN DIE VERLIGTING

Thomas Kuhn het in die sestigerjare aangetoon wetenskaplike ontwikkeling is nie liniêr en egalig nie. Daar is tye van “normale wetenskap” wanneer daar meer en meer data ingesamel word, maar sonder groot deurbrake. Dan is daar periodiek tye van “revolusionêre wetenskap” wanneer ’n nuwe, beter, meer omvattende teorie die ou teorie vervang (Garbers 1996:17-18; *Wikipedia* 2009, sv “Thomas Kuhn”). Die sestigerjare was so ’n tydperk van revolusie vir die praktiese teologie in Europa. Die paradigmaskuif het ongeveer 20 jaar later eers in die Suid-Afrikaanse praktiese teologie plaasgevind.

Die impetus wat die vak oor die afgelope vier dekades byna onherkenbaar laat ontwikkel het, was ’n diepliggende gesagskrisis in die na-oorlogse Wes-Europa en VSA. Die proses van verligting en demokratisering wat in die sestiende eeu al begin het, het die laaste oorblyfsels van ’n outoritêre kultuur in die Weste afgebreek teen die middel van die vorige eeu (Heitink 1993:14). Die feit dat Einstein tradisionele gesag gewantrou het, was waarskynlik ’n voorwaarde vir die vryheid van denke en intellektuele onafhanklikheid wat nodig was vir die formulering van sy relativiteitsteorie (Jammer 1999:29). Die kerk en kerklike strukture was deel van die outoritêre, ou wêreld. Die

kerkkrisis van die afgelope dekades is niks anders as die uiteindelijke konsekwensies van die *Aufklärung* van die sestiende eeu nie (Heitink 2007). In kerklike kringe het dit beteken dat die tradisionele gesag van die Skrif, die amp en die kerk se leerstellings al meer bevraagteken word.

Burger (1991:13) identifiseer presies dieselfde krisis in Suid-Afrika: “Die impak van veral die gesagskrisis in ons samelewing word miskien nie altyd duidelik genoeg begryp nie.” Het die tradisionele vorms van bediening regtig so goed gewerk, of het lidmate maar al die jare die geykte manier van kerkwees verdra as gevolg van hulle onkritiese houding ten opsigte van die gesag van die kerk as instelling van God? As dit die geval is, beteken dit nie die kerk maak nou ewe skielik baie foute nie: die kerk het al vir eeue die foute gemaak, maar die lidmate van vandag se mentaliteit is sodanig dat hulle nie meer bereid is om stil te bly en lewenslank onkrities met die kerk se bedieningsfoute saam te leef nie. Hulle lewer kritiek en protesteer, of, erger: hulle bly net weg. Maar hulle aanvaar nie sonder meer die kerk se gesag nie. Hierdie gesagskrisis is deel van die pakket van die beweging van ’n moderne na ’n postmoderne denkwysie wat in hoofstuk 3 aangetoon is as deel van die verandering in die res van die wêreld, wat op die agtergrond funksioneer wanneer oor die verandering in die Suid-Afrikaanse samelewing nagedink word.

Terug na die na-oorlogse Europa en VSA: In die tydperk van ontnugtering na die Tweede Wêreldoorlog, het die stroom kritiek, waarvan die herkoms in die Verligting en Reformasie lê, al voller begin vloei (Heitink 2007). Aan die een kant is daar die krities-solidêre stemme binne die kerk, van teoloë en lidmate wat kritiek het op die hedendaagse kerk, maar nie planne het om die kerk te verlaat nie. Aan die ander kant is daar ook diegene wat nie meer vertrou in die georganiseerde kerke het nie. Die nuwe geslag vrye, mondige individue het reeds die hoofstroomkerke in hulle tienduizendtal verlaat.

Statistieke oor kerklidmaatskap in Nederland vertel ’n somber verhaal: In 1849 het die *totale* Nederlandse bevolking aan ’n kerk behoort. Teen 1889 was 1,5% buitekerklik en in 1909 5%. In 1947 was 17,1% van die Nederlandse bevolking buite-kerklik. Twee en dertig jaar later, in 1979, was die syfer 27% (Dekker 1987:172). Teen 1992, slegs nog 13 jaar later, was die syfer volgens ’n minder amptelike ondersoek reeds 52%. (Dekker 1992, aangehaal by Heitink 1993:14). Behalwe dat die kerk binne 45 jaar se tyd (1947–1992) 35% van haar lidmate verloor het, lyk dit ook of dit ’n progressiewe tendens is, omdat die tempo waarteen mense die kerk verlaat, toeneem. Sulke

syfers beskryf sonder twyfel 'n ernstige krisis in die kerk! Die eerste golf van kerkverlating was in die jare 1920–1930. Toe was daar min verandering vir ongeveer 30 jaar, maar sedert 1960 beleef Nederland 'n tweede golf van kerkverlating (Dekker 1987:173). Vir die eerste keer in die moderne wêreld, is kerklidmate 'n minderheid in Nederland. “Het Christendom heeft zijn dominante positie in de westerse wereld verloren” (Knepper 1991:10). Daar is tans meer buite-kerklikes as kerklidmate, en die tendens van kerkverlating gaan voort. Vir diegene wat nog kerklidmate is, is dit glad nie vanselfsprekend om eredienste en ander kerklike aktiwiteite by te woon nie. Die praktyk van die kerk se bediening moes dringend en krities ondersoek word. Die krisis rondom kerkverlating het uitgeroep om antwoorde. In hierdie krisisyare, wat saamgeval het met die heroriëntering van Europa na die Tweede Wêreldoorlog en die tydperk toe die implikasies van Einstein se Algemene Relatiwiteitsteorie deurgewerk het na al die terreine van die wetenskap, is die “nuwe” praktiese teologie gebore.

2.2.5 PRAKTIESE TEOLOGIE: 'N KRISISWETENSKAP

In 1968, 25 jaar na die einde van die Tweede Wêreldoorlog, het die Rooms-Katolieke kerk Frans Haarsma aangestel as hulle eerste professor in die praktiese teologie. In dieselfde jaar het die eerste protestantse professor in die praktiese teologie, Jakob Firet, ook diens aanvaar in Nederland. Dat dit juis in dieselfde jaar gebeur het, was nie toevallig nie. Uit albei oorde is die kerklike krisis dringend aangevoel (Heitink 1993:15). Beide die eerste professore in die praktiese teologie het tydens hulle eerste jare in die akademie die geboorte van 'n nuwe Westerse samelewing en 'n gepaardgaande geloofskrisis beskryf (Firet 1968). Die samelewing het verander en die kerklike praktyk kon nie voortgaan soos vroeëre eeue nie. Dit wat vir eeue lank (vir die Protestante sedert die sestende eeu en vir die Rooms-Katolieke Kerk veel langer) gewerk het, het skielik nie meer gewerk nie. Lidmate het hulle ontevredenheid openlik begin uitspreek en die ontevredenheid ook progressief meer begin uitleef deur die kerk te verlaat.

Die nuwe (protestantse en katolieke) praktiese teologie kan beskryf word as 'n krisiwetenskap (Heitink 1993:14) wat die dringende taak aanvaar het om uit te vind waarom die geëkte bedieningspatrone nie meer werk nie. Die kerklike praktyk, die kommunikasie van die Evangelie in al sy gestaltes, het in die “nuwe” benadering tot die vak indringende aandag begin kry. 'n Nuwe benadering en 'n nuwe metodologie is gebore wat in dringende tye vir die kerk antwoorde moes gee

oor die effektiwiteit van haar bediening in nuwe omstandighede. Die “nuwe” vak kan soos volg beskryf word: “Praktiese teologie is die vak binne die teologie wat hom bemoei met die vraag na die effektiewe funksionering van die kerk in die daaglikse praktyk van die lewe” (Burger 1991: 31).

Volgens Furet (1968:7) was die verandering in die Europese samelewing so radikaal dat dit die geslag van die sestigerjare “voorbeeldloos” gelaat het. Praktiese teologie moes verander van toepasingsvak na 'n volledig selfstandige teologiese dissipline wat self diepliggende teologiese vrae gevra het en teologiese teorieë ontwikkel het in die wisselwerking tussen teologiese teorie en geloofspraxis. Dit moes gedoen word in die tweede helfte van die twintigste eeu – die tydperk van revolusionêre wetenskap of paradigmaverskuiwing in baie vertakings van die wetenskap (Kuhn 1970; sien ook Jonker 1981:24–25), dieselfde tydperk toe 'n nuwe epistemologie vir wetenskapsbeoefening in die algemeen en vir die geesteswetenskappe in die besonder, na vore gekom het. 'n Ander gebou moes op nuwe fundamente opgerig word. Praktiese teologie het in krisistye sy eie identiteit en taak herontwerp.

Hierdie studie onderskryf graag die “nuwe” praktiese teologie, wat in 'n kort tyd reeds gevestig geraak het en goed beskryf is in Europa (Dingemans 1996(a), Furet 1986, Heitink 1993, Van der Ven 1993), in die VSA (Browning 1996; Osmer & Schweitzer 2003; Osmer 2008) en in Suid-Afrika (Heyns & Pieterse 1990, Lemmer 1991, Louw 1993, Pieterse 1993(a), Vos 1995). Hierdie vak en sy metodologie is uitnemend geskik vir die bestudering van die gekose tema, omdat dit in pas is met die nuutste ontwikkelings in wetenskapsbeoefening en op die voorpunt beweeg; op die snypunt van teologiese teorie en die eietydse praktyk van geloofshandelinge.

2.2.6 PRAKTIESE TEOLOGIE IS TEOLOGIE

In die teologie gaan dit om God. Die aannames wat pront gestel word, is dat God bestaan, dat Hy op 'n verstaanbare wyse kommunikeer met mense, dat mense universeel bewus is van Hom: dat mense God kan ervaar en ken en in 'n geloofsverhouding met Hom kan leef.

Teologie is stamelende woorde oor God, maar teologie bestudeer nie vir God nie. God kan nie tot objek vir wetenskaplike ondersoek gemaak word nie (Heitink 1993:114–115; Pieterse 1994:95). Die Skrif bely dat God die Skepper nie deel van sy sintuiglik waarneembare skepping is nie (Gen.

1–2); Hy woon in ontoeganklike lig (1 Tim 6:16). Hoe wyd die werklikheidsdomeine wat vatbaar is vir wetenskaplike ondersoek ook al gestel word (Pieterse 1993: 94-95), God bestaan nie binne daardie velde van ondersoek nie. Die Skeppergod bestaan nie binne die sigbare of onsigbare skepping, wat wetenskaplik bestudeer kan word nie. Hy is die direkte objek van geloof, maar net indirek die objek van wetenskaplike ondersoek in die teologie. “God is in de theologie-beoefening niet direct toegankelijk. Hij is slechts toegankelijk in en door het geloof van de gelovige” (Van der Ven 1985(a):195).

Die objek van Christelike teologiebeoefening is nie God nie, maar die **mens se reaksie op God**. Teologie bestudeer die mense se kenne van God, soos dit neerslag gevind het in die Christelike geloof se brondokument (die Bybel) en in die geloofstradisie. Teologie bestudeer vroeëre en huidige gestaltes van geloof in die samelewing (Firet 1986:5; Heitink 1993:115). God kom na sy wêreld wat Hy liefhet en nooit prysgee nie (Nel 1994:16). Sy koms word bemiddel deur die Christelike geloof. In daardie sin sê Firet (1980:10) “dat het object van de theologie een praxis is, nl. de praxis van God, zijn handelen in verleden, heden en toekomst. De ‘zaak’ van de theologie is geen andere dan die van de christelijke verkondiging en het christelijk geloof: het komen van God tot de mens in zijn wereld.” Só verstaan, is teologie die wetenskaplike studie van die koms van God na sy wêreld. Die objek van teologie sluit in die proses om God te leer ken; die kommunikasieproses tussen mense wat geloof bemiddel. “In other words, theology’s field of study embraces all factors essential to knowing God, functions of his revelation and his companionship with us human beings, including the functioning of the faith-community, pastoral role-fulfillment, and pastoral communication” (Firet 1986:5).

Die aanname waarmee teologie werk, is dat God Homself op so ’n wyse aan die mens openbaar, dat die gelowige gefassineer en aangegryp word. Moses het volgens Eksodus 3 by die brandende bos so ’n ervaring van God gehad. Hy wou bietjie nader gaan om die wonderlike verskynsel te bekyk (vs 3), maar hy het ook sy gesig toegemaak, want hy was bang om na God te kyk (vs 6). *Mysterium tremendum et fascinans* is die ondervinding van die gelowige in die teenwoordigheid van God, waar hy terselfdertyd vrees en nader getrek word. Die beginpunt van godsdiens, is waar ’n gelowige aangegryp word deur ’n Werklikheid buite homself, veel groter en heerliker as enigiets anders wat hy ken (Moltmann 2000:10). Die gelowige reageer vanuit die werklikheid van God wat hom geken, gewy en aangestel het (Jer 1:4–10). Hy reageer in die ervaring dat die werklikheid

religieus is (Van der Ven 1985(a):195). Menslike reaksies op God sluit in gebed, studie, belydenis, viering, verkondiging, diens, ensovoorts. Al daardie geloofsuiting is objektiveerbaar en op 'n wetenskaplike wyse ondersoekbaar. God kan nie in wetenskapsbeoefening vasgevang word nie, maar 'n verskeidenheid van die mens se reaksie op God, wel.

Teologie leef vanuit die belydenis dat God is wie Hy is (Eks 3:13–15) en doen wat Hy wil (1 Sam 3:18; Jona 1:14). Dit is 'n vorm van respekvolle liefde vir God met die verstand, 'n vorm van gehoorsaamheid aan God (Heitink 1993:109; Heyns & Jonker 1977:9). Ek stem met hierdie siening saam en kies dus om teologie van binne die geloof, vanuit 'n verhouding met God te beoefen. Die teoloog hou nie op om gelowige te wees nie. Hy distansieer hom nie van sy oortuigings of religieuse ervarings nie. Teologie is kritiese besinning op die verlengde van die praktiese geloofslewe. “Die teologie wil verstaan wat geglo word, om des te beter te kan glo (Heyns & Jonker 1977:130). Die teoloog praat terselfdertyd oor God én met God. Hy is gelowige wat bely, aanbid en gehoorsaam. Hy staan kinderlik en afhanklik voor God, ook terwyl hy as teoloog kritiese, wetenskaplike werk doen. Die teoloog is 'n gelowige, maar terselfdertyd ook 'n wetenskaplike wat wetenskaplike vrae vra, krities en sistematies werk onder die dissipline van wetenskaplike metodes. Furet (1975:381) noem teologie daarom samevattend 'n gelowige mens se “sistematiese geloofsbesinning onder streng wetenskaplike voorwaardes.” Om teologie te beoefen, is om besig te wees in die polêre spanning tussen vertrouwe en kritiek, gebed en redenering, bely en bly vra (Furet 1975:380–381).

'n Volgende uitgangspunt is dat teologiebeoefening nie net 'n akademiese aktiwiteit is nie. Voltydse studente en persone met universiteitsgrade in teologie is nie die enigste teoloë nie. “Theology is the business of all God’s people ... All Christians *who believe and who think about what they believe*, are theologians...” (Moltmann 2000:11). Die siening van 'n gedeelde teologie van alle gelowiges stem ooreen met die reformatore se klem op die priesterskap van alle gelowiges (Moltmann 2000:11–15). Hierdie perspektief is in die besonder noodsaaklik in gemeentebou. Die hoof-aktiwiteit in gemeentebou is dat die hele gemeente gesamentlik besin oor hulle funksionering as gelowiges en die gemeente se totale funksionering in konteks (Burger 1991:149; Nel 1994:14). Dit is 'n korporatiewe teologiese aksie, wat gelyktydig gelowig en krities is. Ek kies hiermee vir 'n praktiese teologie van betrokkenheid na drie kante toe: eerstens betrokke by God en die saak van sy koninkryk, tweedens betrokke by medegelowiges in die gemeenskap van gelowiges wat

korporatief praktiese teologie beoefen, derdens betrokke by die hele gemeenskap wat gedien word deur die Evangelie van die koms van God se koninkryk.

Om teologie te beoefen, is 'n aktiwiteit wat onlosmaaklik aan die Heilige Skrif verbonde is (Heyns & Jonker 1977:164–178) op grond van die belydenis dat die Bybel die Woord van God is (Nederlandse Geloofsbelydenis artikels 2–7), of dan God se Woord in mensetaal. Die Christelike teologie se bron-dokument is die ses-en-sestig Bybelboeke. Die Bybel bevat die neerslag van mense se geloof, verwoord in mensetaal. My geloofs-a-priori is dat die Bybel terselfdertyd ook die geïnspireerde Woord van God is (2 Tim 3:16–17): dít wat God deur mense se woorde en aktiwiteite van Homself en sy groot plan bekend maak. Teologie bestudeer dus mense se woorde oor God en hulle geloof in God (Heyns & Pieterse 1990:4). Teologie is nie waarde-vry nie en ook geen intellektuele spel nie. Teologie is altyd betrokke. Teologie dien die geloof en die lewe uit die geloof; dit dien die saak van die Evangelie en van God se betrokkenheid by alle mense. Die bedoeling van hierdie studie is baie spesifiek om gemeentes in die Noordelike Sinode van die NG Kerk te dien.

2.2.7 PRAKTIESE TEOLOGIE IS GEANKER AAN DIE KONTEKS

Die interdisiplinêre epistemologiese ontwikkelings van die afgelope eeu het ruimte geskep vir spesifieke kontekste en spesifieke ervarings in die proses van teologisering. Teologie groei uit die spesifieke konteks en nie net uit die geloofstradisie nie (vgl Gregersen & Van Huyssteen 1998:4–5). Gemeentebouteorie in hierdie denkklimaat moedig gemeentes aan om gedurig te vra: “Wat is ons roeping in *hierdie* konteks?” Al 11 outeurs in die bundel *Prediking:kommunikasie in konteks* (Nel 1996) is dit eens dat diepgaande begrip van die konteks belangrik is, nie net vir die kerk se prediking nie, maar vir alle aspekte van kerkwees.

Wanneer die omgewing so vinnig en so drasties verander soos die Suid-Afrika van die afgelope twee dekades, is dit nie vanselfsprekend vir 'n gemeente om by te bly en kontekstueel akkuraat te wees nie. Sonder werklike begrip van die konteks, kan 'n gemeente kwalik optimaal as kerk van Jesus Christus funksioneer. Browning (2007:4) stel dit dat die praktiese teologie altyd baie naby aan die konteks moet beweeg en dat die prakties-teologiese proses met 'n praktiese belang by die konteks begin, van daar beweeg na die teologiese teorie, om weer by die konteks te eindig. Osmer

(2008:4) meen dit is die praktiese teologie se heel eerste taak om die relevante konteks te leer ken en te beskryf.

Die Middeleeuse benadering om toegewyde gelowiges uit die wêreld te onttrek en in 'n klooster te versamel, was 'n fout wat die kerk van sy krag en invloed beroof het. “Terwyl die gemeente die ruimte is waarbinne geloofshandeling beoefen word en waarin gelowiges geskool en toegerus word, is die samelewing die konteks waarbinne die kerk met sy evangeliese praxis bydra tot die bevryding van die mens en die samelewing” (Heyns 1995:53). Die wêreld behoort nie aan die bese en mag ook nie aan die bese oorgegee word wanneer Christene hulle onttrek nie. Praktiese teologie is 'n teologie van betrokkenheid: “... de empirisch-georiënteerde theologiese teorie van de bemiddeling van het christelijk geloof in de praxis van de moderne samelewing” (Heitink 1993: 18). Binne hierdie siening van 'n betrokke praktiese teologie, het drastiese veranderinge in die samelewing reperkusies vir die teologie.

2.2.8 PRAKTIESE TEOLOGIE IS PRAKTIES EN BETROKKE

Praktiese teologie het met die praktyk te make. Dit is geen leunstoelwetenskap nie (Heyns & Pieterse 1990:14). Maar daarmee word nie bedoel dat ander teologiese vakke nie prakties is nie en “teoretiese teologie” bedryf, terwyl hierdie vak net prakties is en nie met wetenskaplike teorieë werk nie. Browning huldig die standpunt dat alle teologie prakties is en ek gaan daarmee akkoord: “I believe that viewing theology as a practical discipline through and through leads to discoveries that will benefit theology, the churches and theological education” (Browning 1991:ix).

Goeie teologie word nie in 'n vakuum bedryf nie. Dit is betrokke by God, betrokke by sy koninkryk, sy mense en sy wêreld. Alle teologiese vakke, nie net praktiese teologie nie, is na hul aard betrokke, bruikbaar en prakties. Die bekende dogmatikus Jürgen Moltmann (2000:4) skryf as ou man die volgende oor die herkoms van sy teologie: “My experiences of death at the end of the war, the depression into which the guilt of my people plunged me, and the inner perils of utter resignation behind barbed wire: these were the places where my theology was born”.

Daar is 'n saak voor uit te maak dat teologie as sodanig nooit 'n “suiwer” wetenskap kan of behoort te wees, wat sy teorieë onafhanklik van die sosiale konteks ontwikkel nie. Die outeurs van die Bybel was nie objektiewe waarnemers of teoloë wat klinies en neutraal, onbetrokke van die

eerste lesers se wêreld gestaan het nie. Inteendeel – hulle was deurdrenk van die heersende kultuur en omstandighede. “... each one of the Old Testament prophets spoke out of the midst of a situation in which they were wholly involved, bodily, mentally, and spiritually, in the crisis in question. The prophets took no balcony view of events, but belonged with their brethren down in the arena, where the heat of the battle was most intense ... In fact, the prophets needed just such a living contact with the minds of their fellows if their own minds were to work fruitfully on the events which they knew God meant them to interpret” (Knight 1984:2). Amos se profesie was protes teen die korrupsie en sosiale onreg van sy tyd. Jeremia se profesieë kom voort uit sy eksistensiële betrokkenheid by die Judeërs se lot kort voor die ballingskap; sy verset teen die maghebbers van sy dag en sy gevolglike persoonlike lyding. Paulus se briewe adem ’n persoonlike en kontekstuele gees; dit is gerig aan gemeentes en individue wat hy goed geken het en met wie se praktiese nood en omstandighede hy goed bekend was. Al sy briewe is pastoraal van aard, in die sin dat dit mense in die praktyk van hulle nood geestelik bedien en versorg het. Dieselfde betrokkenheid by hulle wêreld en hulle mense, kan aangetoon word by vele ander bybelskrywers.

Die hedendaagse lesers van die Bybel, teoloë ingesluit, is eweneens nie neutraal of onbetrokke nie. Dit is trouens vir enige teoloog onmoontlik om hom/haar los te maak van die eie kultuur en omstandighede, beskikbare begrippe en denkraamwerke. “The view that Christian theology cannot exist in a ‘pure’ form as though it were somehow independent of its social settings and applications has become increasingly recognized” (Elford 1999:6). Alle goeie teologiese dokumente is *betrokke literatuur* wat ontstaan het in die wisselwerking tussen die Skrif, God, die teoloog, sy teologiese teorie en die praxis waarbinne hy staan. Dit spreek die konteks aan waaruit dit gebore is. “The proper agenda of theology is not self-setting. It cannot be pre-programmed. ... theology is done by human beings and, therefore, always reflects directly or indirectly their social and political circumstances as well as their aspirations (Elford 1999:7).

Die proses van teologisering begin by die wêreld waarin die teoloog leef, wat Browing (2007: 13) noem “theory laden religious and cultural practices.” Bevrydingsteologie is ’n voorbeeld van teologiese betrokke literatuur, so ook hedendaagse Westerse teologie wat fokus op omgewingskwesies en nuwe tegnologie en Derdewêreldse teologie wat fokus op armoede en ontwikkeling (sien Vos & Müller 1991:1–8).

Alle teologiese vakke is dus prakties en het praktiese waarde. Die praktiese teologie hou hom egter besig met sistematiese, teologiese besinning oor die praktyk (Dingemans 1996(a):13) en die ontwerp van teorieë met die oog op 'n meer effektiewe praktyk. Die geloofspraktyk (Grieks: *praxis*) word wetenskaplik ondersoek en daar word in die lig van die Skrif en onderliggende teorieë krities nagedink oor die heersende praktyk. 'n Mens kan dus sê praktiese teologie is 'n empiriese teologie (Van der Ven 1993) wat ontwikkel word in die spanningsveld tussen teologiese teorie en geloofspraktyk, met die doel om probleme in die praktyk met die kommunikasie van die evangelie te probeer uitskakel.

Die teologiese teorie en geloofspraktyk word nie as aparte entiteite gesien nie. Daar is geen teorieelose praktyk nie (Burger 1991:16) en ook geen belangvrye “suiwer” teorie nie (Elford 1999:1–18; Pieterse 1993(a):91–94). Elke teologie het 'n “*Sitz im Leben*” (Moltmann 2000:3) en agter elke geloofspraxis lê 'n teologie. Geïntegreerd in die praktyk is reeds aannames, uitgangspunte en 'n teoretiese raamwerk. Wat die deelnemers aan die praktyk aan betref, is die enigste verskil of hulle bewus is van die onderliggende teorie of nie. Die teorie funksioneer óf bo die oppervlak op 'n bewuste vlak, óf onder die oppervlak op 'n onbewuste vlak. Maar die teorie kan nie weggedink of weggewens word uit enige geloofspraktyk nie. Die praktyk is die resultaat van 'n lang proses van wisselwerking tussen teorie en praktyk, wat Gadamer horisonsversmelting noem (Gadamer 1979; Browning 2007:3). Net so bestaan daar nie iets soos suiwer teologiese teorie sonder praktiese belange nie. Geen wetenskapsbeoefening en geen teorie is waardeevry nie. Dit is by voorbaat reeds betrokke by die praktyk (Pieterse 1993:89–96). Die teorie-gelade praktyk bestaan in 'n spannings-eenheid met 'n teorie vol praktiese belange (Van Huyssteen 2006:13; Browning 2007:9). Hierdie studie is doelbewus betrokke by die NG Kerk, by Suid-Afrika, by die verlange daarna dat gemeentes 'n sterker en meer heilsame rol sal speel in hulle omgewings.

Die impuls vir vordering van die praktiese teologie begin gewoonlik by een of ander struikelblok of probleem in die praktyk (vgl Browning 2007:4; Osmer 2008:4–11). 'n Navorser kom agter dat die een of ander aspek nie goed in die praktyk werk nie. In hierdie ondersoek se geval het die navorser oor 'n lang tydperk bewus geraak daarvan dat NG Kerk-gemeentes nie meer spontaan uitreik nie, maar al meer in hulle dop kruip tot skade van hulleself en die omgewing waar hulle leef. Van daar af kom die praxis-teorie spanningsverhoudings van 'n meer formele ondersoek aan die gang. Maar die punt is dat dit meestal in die praktyk “gebore” word. Vanaf die geïdentifiseerde

probleem in die praktyk, verloop die ondersoekproses in 'n beweging *praktyk-teorie-praktyk*. Die navorsingsprobleem kom uit die praktyk, dit dwing die navorser tot kritiese leeswerk en nadenke oor die onderliggende teorie en eindig by 'n plan of 'n beter teorie om die praktykprobleem op te los. “The view I propose goes from practice to theory and back to practice. Or more accurately, it goes from present theory-laden practice to a retrieval of normative practice-laden theory to the creation of more critically held theory-laden practices” (Browning 1991:7). Hierdie beskrywing geld natuurlik alle teologiese vakke en nie net die praktiese teologie nie. Müller (1996:1) beskryf so 'n ondersoekproses as 'n “geïntegreerde, sirkulêre model van heen-en-weer beweeg tussen praktyk en teorie”.

2.2.9 WATTER PRAKTYK?

Dis nie genoeg om te sê dat die praktiese teologie 'n breër studie-objek het en dat dit deesdae ook gaan oor teologiese besinning oor die praktyk nie. Want *watter praktyk* is hier ter sprake?

2.2.9.1 PRAKTYK VAN PREDIKANTE SE AMPSWERK

Die “ou” praktiese teologie het hom beperk tot die praktyk van die predikant se ampswerk. Dit was die geval in protestantse kringe (vgl Furet 1968:24), sowel as in Rooms-Katolieke kringe, waar die vak se naam dan ook “Pastorale Teologie” was. Die drie onderdele van praktiese teologie was sedert 1876 homiletiek, kategetiek en pastoraat – die belangrike ampsfunksies van die predikant of priester (Dingemans 1996(a):17). In samehang hiermee het die ou waarheidsbegrip gefunksioneer, asook die ou siening van wat praktiese teologie is: Die waarheid is op hiërargiese wyse van bo vasgestel deur die “egte” teologiese vakke en die kerklike vergaderings. Van daar af was dit eenrigtingverkeer na onder.

Praktiese teologie was ondergeskik aan die bibliologiese vakke en die dogmatiek. Thurnysen se invloedryke praktiese teologie in die middel van die twintigste eeu, met 'n swaar klem op verkondiging – ook in kategetiese en pastorale werk – is 'n goeie voorbeeld daarvan (Dingemans 1996(a): 17). Studente is in die praktiese teologie net voorberei en afgerig hoe om daardie suiwer waarheid in al die verskillende fasette van 'n gemeente se bediening, oor te dra aan die lidmate. In die gemeente was die lidmate die gehoorsame skape wat die predikant, hulle herder, kritiekloos nagevolg het.

2.2.9.2 EERSTE VERBREDING: AL DRIE BESONDERE AMPTE

Die praktyk wat net die leraar se ampswerk beskou, was te eng. ’n Eerste verbreding sluit die **ander ampte en hulle werk** in, nie net die predikant nie. Vandaar die naam “amptelike vakke” wat vandag nog in sekere kringe gebruik word. Die praxis wat ondersoek word, is breedweg die kerkraad se werk. Die praktiese teologie help nie net die predikant nie, maar al die ampte met die uitvoering van hulle take. Die probleem is dat die lidmate nog as passiewe ontvangers beskou word.

2.2.9.3 TWEEDE VERBREDING: OOK DIE AMP VAN DIE GELOWIGE

Die tweede verbreding hang saam met ’n verbreding in die ampsbegrip: nie net die besondere ampte nie, maar almal in die amp van gelowige se dienswerk word beskou.

Hierdie verbreding benodig ’n paar opmerkings oor die agtergrond: Namate die waarheidskonsep van die wetenskappe al minder finaal geraak het en die epistemologiese debat in die natuurwetenskappe (Einstein, Kuhn en andere) en in die geesteswetenskappe (Gadamer, Habermas, en andere) gevoer is, het die beeld van wat waarheid is en hoe die waarheid nagespeur kan word, ook in die praktiese teologie begin verander. Dit het duidelik geword dat die deduktiewe wyse van praktiese teologie beoefen (van bo af met behulp van die vooraf-vasgestelde waarheid: eenrigtingverkeer na onder), nie bevredig nie. Die nuwe epistemologie werk met konsepte soos voorlopigheid, falsifikasie en intersubjektiviteit (p 46–53, vgl Pieterse 1993:68–71). Binne so ’n raamwerk is daar nie meer ruimte vir vaste waarhede wat elders vasgestel is en net so in die gemeentes toegepas moet word met hulp van die praktiese teologie nie. Die predikant en sy kerkraad se werk as toepassingsveld is ook te eng en die onbehae daarmee om praktiese teologie so te beperk, het in die laaste dekades van die vorige eeu gegroei.

Min of meer gelyktydig met die verbreding van die wetenskapsiening om die sosiale en subjektiewe fasette in te sluit, het waardering ontwikkel vir die mondigheid van die gelowige individu en vir die plaaslike gemeente as *ecclesia completa*. Die ou skool teoloë se eenrigtingverkeer van bo via die ampte na die gemeente as die eindpunt van die bediening, het nie meer bevredig nie. Die gesagskrisis in die Weste (Heitink 2007) en die nuwe mondigheid van die individu, laat nie meer ’n teologiese teorie toe wat die gemeente as gehoorsame en passiewe ontvangers beskou nie. Die

gemeente is nie die eindpunt en ontvangers van die bediening nie, maar die omdraaipunt daarvoor, ’n aktiewe kanaal wat God se groot daad kreatief verder voer. Die hele gemeente hoor die Evangelie, interpreteer dit as teoloë in eie reg en leef kreatief daarvolgens in die moderne samelewing as diensknegte van God (Dingemans 1996(a):20–22).

Die **tweede verbreding** bou op ’n prakties-teologiese ekklesiologie wat die gemeente nie sien as passiewe en onbekwame ontvangers wat deur die aktiewe en bekwame ampte bedien moet word nie. Dit volg die lyn van die reformatoriese visie op die algemene priesterskap van die gelowiges (vgl Nel 1994:50–56). Almal – leraars, ampsdraers en lidmate, is funksionele lede van dieselfde liggaam (Rom 12:4–8; 1 Kor 12:12–31). Elkeen het die Heilige Gees ontvang en is deur die Gees toegerus tot diens (1 Kor 12:1–11; Ef 4:4–16).

Die gebruik van *διακονία* in die Nuwe Testament het te make met die **dienswerk van elke gelowige**. Elke gelowige wat God dien uit gehoorsaamheid, tree namens Hom op en verteenwoordig Hom in die wêreld (Louw 1994:26–27). Die verbreding is om te fokus op die funksies van die gemeente. Baie vroeë eksponente van hierdie verbreding was Graf in 1841 en Nitzsch in 1847. Hulle was hulle tyd ver vooruit. “In retrospect Graf and Nitzsch were the prophets of a renewal that took a century to gain broad support” (Van der Ven 1993:36). Dit het die kerk wêreldwyd nog ’n eeu geneem om te herontdek die *hele gemeente* is diensknegte en in wese missionêr; leef op die kruispunt van die Christelike tradisie waarin hulle geanker is, met die huidige kultuur waar hulle ’n roeping het om uit te leef. Die uitgangspunt is nie meer die ampswerk van die predikant of die kerkraad nie, maar die funksies van die gemeente; die praxis van die **funksionering van ’n gemeente binne ’n bepaalde kultuur en samelewing** (Dingemans 1996(a):22, Browning 2007:vii).

Die ontwikkelings in die praktiese teologie kan nie losgemaak word van die groot skuiwe wat in die intellektuele wêreld plaasgevind het rakende rasionaliteit en wetenskaplikheid nie. Waarheid blyk nou situasiegebonde te wees, asook paradigmatisies bepaal. Die tweede verbreding het die weg gebaan na prakties-teologiese ondersoeke wat beide deskriptief en normatief werk aan ’n gemeentelike ekklesiologie. Dit wat *in werklikheid* gesê, bedoel en gedoen word deur ’n gemeente (deskriptief), asook dit wat in ’n gemeente *behoort* te gebeur in die lig van die Evangelie (normatief) is deel van die dinamiek van ’n prakties-teologiese ekklesiologie wat naby aan die Skrif, naby aan die geloofstradisie en naby aan die praktyk beweeg. Persoonlike en kollektiewe geskiedenis van

individue en gemeentes speel 'n rol by hoe die teologiese waarhede funksioneer. Daar het 'n totale paradigma-wisseling plaasgevind (Pieterse 1993:1). Die omvattende kontekste van kerke, gemeentes, predikante, lidmate en gemeenskappe kom al meer in die blikveld van die praktiese teologie – nie slegs as plekke waar die evangelie toegepas moet word nie, maar as plekke waar goeie en immer-ontwikkellende teologie gebore word (Elford 1999:11).

2.2.9.4 DERDE VERBREIDING: CHRISTELIKE GELOOF IN DIE SAMELEWING

Maar daar is ook 'n derde verbreding, wat al hoe meer noodsaaklik word in die lig van 'n groeiende Christendom buite die kerk (Nel 2005:11–12; Heitink 2007). Die proses van kerkverlating wat in die na-oorlogse Europa krisisaftmetings aangeneem het, is lankal nie meer net 'n Europese verskynsel nie. Dit kom in baie ander lande voor, ook in Suid-Afrika. Ondersoeke dui daarop dat 'n beduidende persentasie *kerkverlaters* nie die Christelike geloof of *God verlaat* het nie. Hulle beskou hulleself steeds as gelowiges, maar buite die strukture van die georganiseerde kerk (Heitink 2007; Nel 2005:26; vgl ook Burger 2010).

Hierdie derde en laaste verbreding van die terrein wat die praktiese teologie beskou, is een wat die georganiseerde kerk se grense oorsteek en 'n bydrae lewe in die groter samelewing. “There is a need for theologians and especially practical theologians to participate in the public debate on societal problems” (Pieterse 2010:2). Die praxis waarin hierdie studie geïnteresseerd is, is toegespits op die kerkwees van gekose gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode. Maar die praktiese teologie wat ek onderskryf, kyk wyer as die kerkverband of die georganiseerde kerk as geheel. Gelowiges wat nie meer aan 'n gemeente of 'n kerkverband behoort nie, is ook ingesluit. Die gelowige lewens van almal wat in Jesus Christus glo en Hom verteenwoordig waar hulle ook al beweeg, word bestudeer (Heitink 1993:20). Geen gelowige of geloofsuiting kan in beginsel van die prakties-teologiese praxis uitgesluit word nie. Die studie-objek van die praktiese teologie is dus so breed as die **funksionering van die Christelike geloof in die moderne samelewing**. “Als het gaat om de doorwerking van het evangelie in de hele wereld en in de hele cultuur dan moet men verder kijken dan de traditionele kerken” (Dingemans 1996(a):27).

Hierdie siening relativeer die kerk as instituut in 'n mate. Kerke en gemeentes soos ons hulle ken, is nie die alfa en die omega nie. Die Evangelie van Jesus Christus en die Koninkryk van God is

wel die begin en einde. Die Evangelie kan in ruimtes buite die georganiseerde kerk geleef en gekommunikeer word. Dan is dit steeds deel van die praktiese teologie se studieveld.

2.2.10 KOMMUNIKASIE VAN DIE EVANGELIE IN HISTORIESE PERSPEKTIEF

Om die praxis waarin die praktiese teologie geïnteresseerd is se omtrekke te bepaal, is dit laastens nodig om die kommunikasie van die Evangelie in historiese perspektief te plaas. Die kerk en die Christelike geloof is die produk van ’n eeue-lange tradisie. Geloofsopvattinge, gebruike en instellings het gegroei as die resultaat van opeenvolgende geslagte se interpretasies wat op mekaar bou, eeue se gesprek en wedersydse beïnvloeding van deelnemers, die nalatenskap van dit wat Gadamer (1979:xix) “horisonsversmelting” noem (sien ook Elford 1999:8–11). Die NG Kerk se huidige geloofspraktyk se wortels kan dus nagespeur word oral waar daar gesprek en beïnvloeding was oor dekades en eeue heen, plaaslik in Suid-Afrika, in Nederland en ander Europese lande en selfs tot in antieke Israel. Praktiese teologie beskou nie ’n gestolde dwarsnit van die veld wat ondersoek word nie, maar vertolk dit binne die historiese verbande wat ter sake is. Hierdie studie kies in die ontwerp van die empiriese ondersoek doelbewus vir *prosesbeskrywing* (sien p 118–120) wat die historiese verloop in ag neem. Sonder die perspektief van die NG Kerk onder die Nasionale Party en apartheid, kan die verliese wat NG Kerk-lidmate vandag beleef, kwalik begryp word.

Die samelewing waarbinne die NG Kerk die Evangelie oordra, behoort nie anders as op soortgelyke wyse – in historiese perspektief – verstaan te word nie.

2.2.11 HANDELINGELINGSWETENSKAPLIKE BENADERING

Die vraag wat die “nuwe” praktiese teologie moes beantwoord, is watse *tipe* wetenskap hy is. Daar is vandag breë konsensus dat die vak ’n handelingswetenskap is, omdat dit die geloofshandeling van mense bestudeer (Pieterse 1993:107–108; Dingemans 1996(a):39–40). Die handelingswetenskaplike benadering is ’n nuwe paradigma in vergelyking met die ou toepassingstipe praktiese teologie en die diakoniologiese benadering (Dingemans 1996(a):15; Pieterse 1993:103–107). Dit hang saam met die verbreding van die studie-objek van die vak, soos hierbo aangetoon. Op grond van ’n koninkryksperspektief kom die samelewing in sy breedste sin en alle geloofshandeling in die praktiese teologie se visier.

Die handelingswetenskaplike benadering het die wetenskaplike karakter van die vak gevestig, omdat dit aansluiting vind by die wetenskapsteoretiese begronding van invloedryke outeurs wat in baie ander handelingswetenskappe nagevolg word, byvoorbeeld die breë rasionaliteitsmodel van Habermas (Heitink 1993:131–138; Pieterse 1993:109), die hermeneutiek van Gadamer (Heitink 1993:179–180), ensovoorts. ’n Eie ondersoekveld en wetenskaplike metodologie is ontwikkel, wat die vak van die ondergeskikte rol aan die resultate van ander teologiese vakke bevry het. Empiriese ondersoeke word gedoen met dieselfde metodes wat in ander sosiale wetenskappe gebruik word. Die verhouding tussen die praktiese teologie en sosiale wetenskappe is soortgelyk aan die verhouding wat Ou Testamentiese en Nuwe Testamentiese eksegesië met die taalwetenskappe, in die sin dat van dieselfde wetenskaplike instrumentarium gebruik gemaak word (Pieterse 1993: 109).

Die afstand tussen teologie en praktyk is deurbreek, omdat teologiese teorie in noue wisselwerking met die praktyk ontwikkel word. Die bipoëlêre teorie/praxis spanningseenheid is die ruimte waar praktiese teologie dinamies ontwikkel: naby aan die Skrif en teologiese tradisie; naby aan die kommunikasieprosesse en menslike handeling wat God teenwoordig stel in ’n wye verskeidenheid kontekste binne en buite die kerk (Heyns & Pieterse 1990:34–35).

2.2.12 EMPIRIESE NAVORSING IN TEOLOGIE?

Die hele kwessie van empiriese navorsing en die metodologie verbonde daaraan, is belangrik vir die handelingswetenskaplike benadering tot die praktiese teologie. Praktiese teologie as universiteitsvak; as “scientia” (Van der Ven 1994:30) moet sy studie-objek en metodologie kan verantwoord naas ander universiteitsvakke. Die vraag of empiriese ondersoeke hoegenaamd van pas is in ’n teologiese dissipline, hang saam met die fundamentele vraag na die objek van teologie, wat hierbo beredeneer is. Vir eeue lank is daar NIE empiriese ondersoeke op ’n wetenskaplike wyse in die teologie gedoen nie. Maar die afgelope dekades word die empiriese metode, naas ander metodes, wel gebruik. Daar moes in die beginjare van die “nuwe” praktiese teologie, grondige verantwoording gedoen word van die legitimiteit van die gebruik van empiriese navorsing in die teologie (Van der Ven 1983, 1985(a), 1994; Pieterse 1993(a)). Die wending na empiriese ondersoeke as deel van die proses van teologisering, hang saam met die nuwe epistemologiese grondslae van die geesteswetenskappe, asook die paradigmaskuif in die praktiese teologie. Sonder om te herhaal wat

reeds daarvoor gesê is, behoort drie voorwaardes vir die benutting van empiriese navorsing in die teologie, gestel te word:

Eerstens moet die *definisie van teologie* ruim genoeg wees om die menslike handeling waardeer die Goeie Nuus van God se bemoeienis met die wêreld gekommunikeer word, in te sluit, omdat presies dít empiriese nagespeur word. Deur sy Gees is God teenwoordig en Hy inspireer mense se kommunikatiewe handeling in diens van die koms van sy koninkryk. Daarom kan empiriese ondersoek van sulke kommunikatiewe handeling bydra tot *teologiese kennis*.

Tweedens behoort die *rasionaliteitsbegrip* ten grondslag van wetenskaplike kennis breed genoeg te wees vir empiriese teologie. Dit moet al drie werklikheidsdomeine wat Habermas onderskei het, erken (vgl Pieterse 1991:42-43): die objektiewe, sosiale en subjektiewe werklikhede (sien ook Pieterse 1993(a):181).

Derdens moet die *wetenskaplike verwysingsraamwerk* ruim genoeg wees om die teologiese vertrekpunte, waardes, doelstellings en norme vir evaluering te akkommodeer (Van der Ven 1985(a):196). Binne hierdie raamwerk poog die empiriese ondersoek nie om geloofsuitsprake as waar te bewys nie (verifikasie), maar om die geldigheid of ongeldigheid van hipoteses, wat verband hou met die kommunikasie van die Evangelie, aan te toon. Enige hipotese kan egter in beginsel om verwerp, verbeter of verander word (falsifikasie).

Daar is besware teen empiriese metodes in die teologie. In gereformeerde kringe handel die besware gewoonlik oor die teologiese identiteit van die vak: Het teologie nog met God te doen as die handeling van mense bestudeer word met metodes afkomstig uit die sosiologie, sielkunde en ander geesteswetenskappe? “Will theology remain theology?” (Van der Ven 1994:34). Een van die eerste voorstanders van die handelingswetenskaplike benadering, het van die begin af gewaarsku dat die vak balans moet hou en nie in die opwinding oor die nuwe, empiriese ondersoek moet oorhel in die rigting van “sinkretistiese banaliteite” nie (Furet 1987:29). Die permanente behoefte is aan ’n werklik *teologiese* praktiese teologie. Dit is nodig om kortliks op die kwessie in te gaan, omdat daar teoloë is wat meen daar word in die “nuwe” praktiese teologie te veel oorgehel na sosiologie, antropologie en sosiale sielkunde (Erasmus 1995:45).

Empiriese metodes bring nie die teologiese identiteit van ons vak in die gedrang nie – net so min as wat taalwetenskaplike metodes die teologiese identiteit van eksegetiese bedreig of filosofie-gangbare metodes die teologiese identiteit van dogmatiek in die gedrang bring. Metodologie is vak-neutrale wetenskaplike gereedskap en in beginsel “inhouds-invariant” (Van der Ven 1985: 203).

Die verbreding van die blikveld na die totale funksionering van die gemeente – en veral die rol van die praktyk en empiriese ondersoeke as kenbron vir teologie was aanvanklik ’n revolusionêre siening van teologie en nie alle teoloë was ewe entoesiasies daaroor nie. “Die vernaamste kwessie wat ons daarby aan die orde sal moet stel, is of die teologiese gehalte van die praktiese teologie nie langs hierdie weg in die gedrang kom nie” (Jonker 1981:25). Dit blyk egter dat daar by beoefenaars van die vak oor die afgelope drie dekades groter konsensus gegroei het oor die teologiese integriteit sowel as die praktiese betrokkenheid van die vak (Nel 2006:11).

Die navorser wat empiriese metodes gebruik, werk binne ’n teologiese teorie en hy maak van teologiese konsepte en teologiese doelstellings gebruik, wat dan geoperasionaliseer word vir empiriese navorsing. Die ideaal is dat die praktiese teoloog self die navorsing sal ontwerp en konseptualiseer vanuit teologiese teorieë (Dingemans 1990:124; Pieterse 1993:179, 190). Die ideaal is dus om intradissiplinêr te werk deurdat die teoloog op die hoogte kom van die sosiaal-wetenskaplike metodologie en daardie wetenskaplike gereedskap self hanteer, maar dan as teoloog. “What does empirical intradisciplinarity mean within practical theology? It means conducting practical-theological research with the help of empirical methodology, concepts, methods and means in order to build up relevant and adequate practical-theological theory for achieving practical-theological aims” (Van der Ven 1994:34). Die siel van ’n teologiese ondersoek word nie op hierdie wyse uitverkoop aan ander menswetenskappe nie en die teologiese identiteit van die praktiese teologie kom nie in die gedrang nie.

Die teologiese wetenskaplike “gereedskapskas” word groter om ’n ekstra stuk gereedskap te akkommodeer: die empiriese metodes, naas en in wisselwerking met die literêre, historiese, hermeneutiese en sistematiese metodes. Die teologiese teorieë, konsepte en doelstellings, saamgestel deur ’n teoloog met bepaalde vertrekpunte, bepaal steeds die identiteit van die vak en die navorsing – nie die metodes wat gebruik word nie. Van der Ven (1993:119–139) en Pieterse (1993(a):

188–190) is van mening dat praktiese teoloë goed genoeg geskool moet raak in die empiriese navorsingsmetodologie dat hulle dit onafhanklik kan gebruik en die hele navorsingsproses ’n *teologiese* proses kan bly.

Praktykanalise het die afgelope dekade of twee ’n onontbeerlike onderdeel van prakties teologiese werk geword (Dingemans 1996(a):18–20; Heitink 1993:212–213). Praktiese teologie het die status van *theologia applicata* ontgroeï. ’n Eie studieveld en -metodes is goed genoeg ontwikkel. Skakeling, op gelyke voet, met ander akademiese dissiplines is nou deel van die praktiese teoloog se werk. Sielkundige, filosofiese, ekonomiese, demografiese, sosiologiese, kriminologiese en pedagogiese data is alles ter sake en het ’n woord mee te spreek in die ontwikkeling van teologiese teorieë. Maar empiriese navorsing is ook nie die begin en einde van die nuwe generasie praktiese teoloë se werk nie. Dit is net een van *drie* perspektiewe in die gekose breë navorsingsiklus (sien p 37–38). Die doel van die empiriese perspektief is om te sorg dat die vak naby genoeg aan die praktyk beweeg en met die werklikheid gekonfronteer bly. Die empiriese gedeelte werk verrykend tot die navorsingsiklus en lei tot beter teologie. Daar is nie rede om die empiriese metodologie met agterdog te bejeën nie. Dit is daarby ook ’n aspek van ’n ander styl van apologetiek as die teologie sy plek as volwaardige gespreksvennoot, op gelyke voet en met dieselfde wetenskaplike instrumentarium as ander vakke inneem in die intellektuele wêreld (vgl Van Huyssteen 2006).

Die praktiese teologie as “empiriese teologie” (Van der Ven 1993:vii) het reeds ’n mate van volwassenheid bereik sedert die tagtiger- en negentigerjare toe Van der Ven (Nederland), Pieterse (Suid-Afrika), asook ander akademici baanbrekerswerk met empiriese ondersoeke gedoen het. Hoewel die gebruik van empiriese metodes in teologie nog relatief jonk is, is die eksperimentele fase verby. Empiriese werk in die teologie is oud genoeg dat daar konsensus is dat dit ’n wesenlike bydrae lewer tot die ontwikkeling van die praktiese teologie (vgl Heitink 1993:17–18). Daarom word empiriese metodologie met vrymoedigheid gebruik in hierdie studie, in samehang en wisselwerking met die teologiese, hermeneutiese en regulatiewe perspektiewe.

2.2.13 GEMEENTES IS PNEUMATOLOGIESE EN SOSIALE VERSKYNSELS

Die kerk is ’n unieke gemeenskap met ’n *pneumatologiese* en ’n *antropologiese* kant (Burger 1991: 27–28). Die diep teologiese geheim vir die andersoortigheid van die kerk lê in die heilswerk van

die Drie-enige God. Die kerk is deur God die Vader uitverkies, deur God die Seun verlos en deur God die Heilige Gees versamel (Ef 1:3–14). Daar is onderliggend aan enige gemeente hier en nou, teologiese (meer spesifiek: pneumatologiese) waarhede wat nie vatbaar is vir empiriese ondersoek nie. Byvoorbeeld: God se vergifnis, die ewige lewe, die troos van die Heilige Gees, die roeping van die Here, ensovoorts, is groot geloofswerklikhede waaruit ’n gemeente leef en waarsonder die gemeente nie volledig verstaan kan word nie. Maar dit kan nie tot onderwerpe vir empiriese ondersoek gemaak word nie. “Die geestelike dimensie van die kerk is iets wat bo ons analises en begrip lê en wat ons in die geloof aanvaar, bely en dankbaar vier, al verstaan ons dit nie volkome nie” (Burger 1991:29).

Maar aan die ander kant is die gemeente ook ’n antropologiese werklikheid. God se verlossing maak mense nie tot iets anders as *mense* nie! As mense vertoon hulle dieselfde waarneembare gedrag en ander verstaanbare eienskappe soos waardes, motiewe en subjektiewe ervarings – net soos enige ander mense. “Maar met die menslike kant van die kerklike werklikheid is dit anders gesteld. Dit is navorsbaar – ons kan en moet dit trouens so goed moontlik probeer verstaan... So is daar vir die praktiese teologie veel te leer uit die sosiale wetenskappe” (Burger 1991:29; vgl ook Louw 1992:132–134).

’n Gemeente word na die pneumatologiese kant verstaan vanuit die Skrif. Maar na die antropologiese, psigologiese en sosiologiese kant word sy beter verstaan via empiriese metodes.

2.2.14 PRAXIS AS KENBRON IN DIE TEOLOGIE: BREËR SIENING VAN DIE STUDIE-OBJEK VAN TEOLOGIE

Die “nuwe” praktiese teologie moes hom kenteoreties sowel as teologies verantwoord oor die **praktyk as kenbron vir die teologie** en die gepaardgaande vraag na die teologiese gehalte van die vak (Pieterse 1993:103–107), omdat die **Bybel** tradisioneel, oor al die eeue heen, ál die teologiese vakke se **enigste kenbron** was (vgl Jonker 1981:38–42).

Volgens sommige vakgenote is die voorwerp van studie in al die teologiese vakke net één ding, naamlik die Bybel as die Woord van God (Jonker 1981:41–42; Erasmus 1995:43–45). Sekere eksponente van die diakoniologiese benadering tot die vak aanvaar die praktyk dus nie as kenbron vir teologie nie. In die diakoniologiese benadering tot die vak (Jonker 1981:7; Erasmus 1995:43)

word die klassieke definisie van teologie as “kennis van God” gehuldig. Karl Barth, as invloedryke eksponent van die gereformeerde teologie, se siening van teologie as die sistematiese studie en interpretasie van God se Self-openbaring aan die Christelike kerk, het menslike begrip, denke, reaksies en handeling per definisie uitgesluit van die studie-objek van die teologie (Jonker 1981: 31–33). Binne daardie definisie van teologie, is teologie slegs prakties in soverre dit God se openbaring so suiwer en so direk as moontlik toepas op die konkrete lewensituasies. “The theologian moves from revelation to the human, from theory to practice, and from revealed knowledge to application ... This, I believe, is a classic expression of the *theory-to-practice* model of theology” (Browning 1991:5). In die deduktief-normatiewe skema (Pieterse 1981:145–146) word Kuyper se indeling van teologiese vakke en hulle onderskeie studieveld en take, soos uiteengesit in sy ensiklopedie, nagevolg. Die klem is sterk op die openbaring van God, die Heilige Skrif, as enigste kenbron vir die praktiese teologie, net soos vir al die teologiese dissiplines (Jonker 1981:26–27). Jonker gee wel toe dat kommunikatiewe en handelingsaspekte wel bestudeer mag word, maar dan sekondêr tot die studie van die Heilige Skrif (Jonker 1981:41–42).

Dit is myns insiens reg om in die beoefening van praktiese teologie naby aan die Skrif en naby aan die teologiese tradisie te bly. Die gekose drieslag-werkswyse neem sy uitgangspunt in die pneumatologie en bly doelbewus naby aan die Skrif en die teologiese tradisie (Heitink 1993:187–189). Die hermeneutiese siklus van hierdie studie poog om reg te laat geskied aan die Bybel en die gereformeerde teologie. Dit is vanselfsprekend vir ’n studie wat onbeskaamd kies om in die gereformeerde tradisie te werk. Maar kerk en teologie het ’n slegte naam opgebou dat dit neig om wêreldvreemd te raak. Die inhoud van die “ou” benadering tot die praktiese teologie was hoofsaaklik nadenke oor die funksies van die kerk, sonder dat die samelewing ernstig geneem is (Heyns 1995: 54–57). Dit is nodig dat teologie die Skrif baie ernstig neem, maar dit is terselfdertyd ook nodig om baie nader aan die geloofspraktyk te kom.

Moltmann (2000:3–9) bepleit die gedurige wisselwerking tussen verskeie *loci theologicus*: die persoonlike, eksistensiële ervarings, die gemeente, die kerkverband en die universiteit. As die praktyk, waarvoor teorieë ontwikkel moet word wat gaan werk, nie ook volledig in beeld kom in die proses van teorievorming nie, is daar ’n probleem wat in die definiëring van die vakgebied hanteer moet word (vgl Heyns & Pieterse 1990:30–35). Die probleem is dikwels ’n onsensitiwiteit by “professionele” teoloë vir die persoonlike en gemeentelike geloofspraktyk. Dit veroorsaak ’n

breuk tussen teologie en praktyk. Hierdie studie huldig daarom saam met die “nuwe” praktiese teologie ’n ruimer siening van wat teologie is, een wat die kommunikatiewe handeling in diens van die Evangelie deur vandag se mense in vandag se kontekste insluit (Firet 1986; Heyns & Pieterse 1990; Browning 1991, 2007; Van der Ven 1993; Heitink 1993; Nel 1994; Vos 1995; Dingemans 1996(a)). Teologie word nie net uit boeke geleer nie; dit leef oral waar God se mense stamelend aspekte van die Goeie Nuus kommunikeer en God se koms sodoende bemiddel.

2.2.15 TEOLOGIESE FUNDERING VAN PRAXIS AS KENBRON IN DIE TEOLOGIE

Die teologiese fundering vir die feit dat die studie van die geloofspraxis ook teologie is, is dekades gelede reeds deur Firet en Haarsma in die *pneumatologie* gevind (Pieterse 1993(a): 106; vgl Heitink 1993:187–189). Daar is kontinuïteit tussen die werk van God die Seun en God die Heilige Gees (Firet 1987). Die Goeie Nuus is nie afgesluit by die hemelvaart nie. In die tydvak na die hemelvaart van Christus werk die Gees juis so dat Hy aan mense die bevoegdheid en toerusting gee om God se koms na hul wêreld te dien. “... *julle sal my getuies wees in Jerusalem sowel as in die hele Judea en in Samaria en tot in die uithoeke van die wêreld*” (Hand 1:8). Lukas se dubbelwerk vertel die verhaal van Jesus en die verhaal van die handeling van die apostels as twee dele van die koms van dieselfde nuwe regering van God (Joubert 1999:1375). Die gelowige mens is die slaaf wat gaan woeker met die Heer se muntstukke. Die vertolkende, kommunikerende, handelende gelowige is ’n kreatiewe deelnemer aan die praxis van God. Die Gees van God is nie gestuur om die werk van die mens oorbodig te maak nie, maar om dit moontlik te maak (Firet 1968:155–159; vgl ook Buitendag 1991:8). God is deur sy Gees inderdaad teenwoordig en werksaam waar sy kinders in geloof handel en daarom kwalifiseer die bestudering van daardie praktyk ook as teologie.

Die teologiese fundering van die breër opvatting van wat teologie is, kan ook gevind word in die *organiese inspirasieleer*: die leer dat God die Bybel aan die kerk geskenk het deur van die diens van mense gebruik te maak. Die lang en ingewikkelde proses van hoe die Bybel geskryf is, kan as menslike handeling beskou en bestudeer word. So ook die proses van kanonvorming (vgl Roberts & Du Toit 1978). Daarom is dit nie so radikaal om menslike kommunikasie en handeling in te sluit in die siening van wat teologie is nie. Die Bybel is volledig God se Woord, maar is aan ons

geskenk deur 'n volledig menslike proses. “Nie net *kennis* van God (uit 'n boek, die Bybel) is teologie nie, maar ook die *kenne* van God” (Furet 1968:14; Pieterse 1993(a):106).

Praktiese teologie kan bowendien nie uitgesonder word as die enigste teologiese dissipline wat menslike handeling as studie-objek neem nie. Kerkgeskiedenis, kerkreg en sendingwetenskap gee ook ruim aandag aan menslike handeling in diens van die evangelie in die beoefening van hulle vakke – en heeltemal tereg so binne die ruimer definisie van teologie.

Dit het duidelik geword dat die teoloog ook moet kan “eksegese” doen van die kerklike praxis en van die nood van die wêreld (Hendriks 1992:200–204). Die gebeure waar God die mens (deur sy Woord en sy Gees en deur die diens van 'n gelowige) tegemoet tree, waarin ons as mense God leer ken, is kragtens 'n dinamiese pneumatologie, teologies ter sake. Die bestudering van die interpretatiewe en kommunikatiewe handeling in diens van die Evangelie, wat hierdie ontmoeting bemiddel, is 'n teologiese aktiwiteit. 'n Goeie teoloog moet na twee kante kan luister, ontleed en vertolk, want teologie is 'n besondere soort hermeneutiese werksaamheid. Aan die een kant moet die teoloog helder insig hê in God se Woord en diep nadink oor wat God se wil is. Aan die ander kant moet hy sy mense en sy tyd ken. Prof Johan Heyns was bekend daarvoor dat hy sy studente geleer het 'n dominee/teoloog behoort elke week sy Bybel én sy koerant te lees. Hy moet bid én in voeling wees met die regte wêreld waar mense daagliks leef.

Die praktiese teologie is 'n boodskapper wat heeltyd heen en weer beweeg tussen teologie en praxis. Hy moet geloofs- en teologiese onderskeiding ontwikkel. Hy ook politieke, sielkundige, sosiologiese, maatskaplike insig openbaar. Hendriks (1992:203) toon aan dat dit moderne bewoording is, maar hierdie dubbele betrokkenheid het die ware profeet al die eeue gekenmerk: Hy het aan die een kant God gesien (vgl Jes 6), maar hy het aan die ander kant soveel insig in sy konteks dat die woord wat hy in die Naam van die Here spreek, vlymskerp insny in die situasie van die hoorders (Jesaja 5). Heitink (1984:22) sê die bibliologiese vakke het die Bybel as teks, maar die praktiese teologie het daarnaas ook die gelowige mens as teks.

In die praktiese teologie word geloofshandeling van mense bestudeer in samehang met die teologiese teorie wat aan daardie handeling ten grondslag lê (implisiet of uitgesproke). Gelowiges se lewens is in diens van die Evangelie en in diens van die medemens en gemeenskap. Die Blye

Boodskap is dat God die mens ter wille is en die mens ontmoet. Hierdie ontmoeting vind in die gewone wêreld plaas. In die ontmoeting is die Heilige Gees altyd betrokke, maar gewoonlik ook ander mense wat 'n bydrae lewer tot die ontmoeting.

Een **voorbeeld** sal die punt illustreer: God skenk aan gelowige ouers 'n kindjie en daarmee saam die opdrag om haar binne die geloof groot te maak (vgl Deut 6:4–9). Gelowige ouers maak van hulle kant 'n belofte aan God dat hulle die kindjie in Sy weë sal opvoed (doopformulier). God is betrokke by die kindjie voordat sy dit nog verstaan (teologiese teorie, vgl Gen 15:18–21, 17:7). Haar ouers leer haar van kleins af om te glo, te bid en die Here te vertrou. Die ouers verteenwoordig God by hulle kind. Maar hulle is onervare ouers wat nie veel van kinderopvoeding weet nie. Hulle gemeente ken egter die mense van die omgewing (informele empiriese navorsing) en weet daar is baie jong, onervare ouers in die omgewing. Die gemeente glo in die krag van die verbond (teologiese teorie) en wil graag vir die hele gemeenskap 'n diens lewer (gemeentebou-teorie wat “sorg” en “diens” balanseer) daarom bied hulle gereeld oerleiding aan (teologiese teorie verryk deur empiriese navorsing). Ons gelowige ouerpaar woon dit gereeld by en omdat dit vir hulle van soveel waarde is, nooi hulle hul ongelowige vriende saam. God ontmoet hulle kindjie (en deur die diens van die gemeente se oerleiding, baie ander kindertjies ook), maar Hy maak gebruik van verskillende mense se kommunikasie en verhoudings: die ouers se voorbeeld, opvoeding van hulle kind en die uitnodiging aan hulle ongelowige vriende; die gemeente se leiers wat die oerleiding aanbied en die span gemeentede wat sorg vir die ete en geselligheid na oerleidingssessies. Die ouers bemiddel dus die koms van God na hulle kleutertjie se wêreld. Die gemeente bemiddel die koms van God na ander kleuters se huise en wêrelde. Daardie geloofshandelinge en kommunikasieprosesse is optredes in diens van die Evangelie. Dit bemiddel die koms van God na hierdie wêreld en dit is deel van die praktiese teologie se breë studie-objek.

Om op te som: “De moderne praktische theologie zal een wetenschap zijn die het gebeuren tussen God en mens, voorzover dat geschied in het spanningsveld van tussenmenselijke relaties, naar zijn strukturen en funksies onderzoekt” (Heitink 1984:19).

2.2.16 TEOLOGIES-KRITIESE ELEMENT: “IN DIENS VAN DIE EVANGELIE”

As 'n deel van die teologiese *corpus* sigself bloot as handelingsteorie verstaan, word die eenheid

van die teologie bedreig. Deur te veel klem op menslike handeling te lê, kan die handeling van God inderdaad op die agtergrond geskuif word (Pieterse 1993:113; vgl Jonker 1981) en daarmee kom die teologiese gehalte van die vak in die gedrang. “Wat almal egter van die praktiese teologie mag verwag, is om teologie te bly in die pregnante sin van die woord” (Jonker 1981:36). Louw (1993:206) noem die handelingswetenskaplike model ’n moderne variant van die eksistensiële fenomenologie en gee toe dat die fenomenologiese benadering in ’n empiriese model help om die bediening te verfyn, maar plaas die volgende vraag op die tafel: “Wat word intussen van die teologiese gehalte van die vak? Is alles wat deur middel van ’n empiriese analise verkry is noodwendig teologie net omdat dit in verband staan met die praktyk van die kerklike bediening”? Hierdie kritiese vrae moet opnuut ernstig oorweeg word.

Hoewel menslike handeling ondersoek word en lewendige gesprek gehandhaaf word met verskeie sosiale wetenskappe, hou die praktiese teoloog hom hiermee besig *soos ’n teoloog* en nie as ’n halfgebakte sosioloog of sielkundige nie. Nie enige handeling is hier van belang nie; slegs handeling in diens van die koninkryk van God, of, in diens van die Evangelie. Die binneste kern van die Evangelie vind ons in 1 Kor 15:3–8 “*Die belangrikste wat ek aan julle oorgelewer het en wat ek ook ontvang het, is dit: Christus het vir ons sondes gesterf, volgens die Skrifte; Hy is begrawe en op die derde dag opgewek, volgens die Skrifte. Hy het aan Sefas verskyn, daarna aan die twaalf, en daarna aan meer as vyf honderd broers tegelyk, van wie sommige al dood is, maar die meeste nou nog lewe. Daarna het Hy aan Jakobus verskyn en toe aan al die apostels. Heel laaste het Hy ook aan my, die misgeboorte verskyn.*” Wanneer hier sprake is van “die Evangelie”, word bedoel die goeie nuus soos in die Bybel oorgelewer van Jesus Christus se lankverwagte geboorte, sy lering en lewe, kruisiging en begrafnis, opstanding en hemelvaart en die koms van die Heilige Gees. Die Evangelie is die normatiewe, kritiese element in die beoefening van praktiese teologie as ’n handelingswetenskap (vgl Furet 1987:261; Dingemans 1990:140).

Die empiriese siklus in prakties-teologiese navorsing kan op sy eie geen *teologie* oplewer nie. Teologiese teorieë kan eers ontwikkel wanneer die empiriese siklus in verband gebring word met die hermeneutiese en strategiese siklusse, waar die Skrif, die teologiese tradisie, teologiese nadenke en die kritiese element “*in diens van die Evangelie*” voluit ter sprake kom. Daar moet ook ’n beskeidenheid wees ten opsigte van die bevindings van die empiriese ondersoeke. Geloofsgedrag kan nie volledig geanaliseer word met empiriese metodes nie, veral nie as geloof gesien word

as “weselik opstandingshoop” (Louw 1993:208) nie. Die werkinge van die Gees van God is ter sprake en dit ontglim empiriese waarneming; tog is dit deel van die geloofspraktyk (Dingemans 1996(a):79–84; Louw 1993:208). Die werk van God, al is dit via die intermediêr van mense wat diens lewer, mag nie “platgewalst word tot alleedaagse maatschappelijke verskijnselen, zodat de eigenheid van het Evangelie en van de gemeente verloren gaat” (Knepper 1991:12).

Daar krities besin word oor die soort empiriese ondersoeke en of die data regtig nuttig is vir die teologie. Die volgende opmerking oor onkritiese gebruik van enige soort empiriese data in die praktiese teologie is ter sake: “Het lijkt wel of de kerken alle mogelijke hulp troepen willen inschakelen bij de verdediging van de laatste schansen” (Knepper 1991:11). Wanneer die ontwerp en uitvoering van empiriese ondersoeke van begin tot einde krities teologies gedoen en begelei word, kan die teologiese en wetenskaplike integriteit beter gehandhaaf bly.

Die polariteit van empiriese bevindings met die Skrif, die teologiese tradisie, teologiese beoordelings en teologiese norme moet volledig gehandhaaf word, anders raak die praktiese teologie sy teologiese gehalte kwyt. Pieterse (1993(a):188) haal juis voorbeelde aan van indrukwekkende kwantitatiewe ondersoeke wat mank gaan aan teologiese nadenke en teologiese beoordeling van die empiriese resultate. In sulke gevalle is die teorie-praxis-spanningseenheid uit balans, omdat Skrifstudie en teologiese refleksie, wat lig moes werp op die empiriese resultate, ontoereikend is. Mat 6:33 spel die teologies-kritiese element, wat voluit moet funksioneer in hierdie styl van die beoefening van praktiese teologie mooi uit: “*Nee, beywer julle allereers vir die koninkryk van God en vir die wil van God, dan sal Hy julle ook al hierdie dinge gee.*” Teologiese beoordeling van empiriese data, geskied aan die hand van die norme van God se koninkryk, wat Jesus in sy Persoon en deur sy bediening teenwoordig kom stel het (Mark 1:14–15) en God se wil, wat die hele Bybel omvat, maar saamgevat is in die Dekaloog (Eks 20:1–17) en nuut vertolk is in die Bergrede (Mat 5–7).

Praktiese teologie behoort altyd deel te bly van die groter teologiese gesprek in die teologiese fakulteit. Sy eerste linie gespreksgenote is nie die sosiale wetenskappe nie, maar teoloë wat spesialiseer in ander teologiese vakke (vgl Moltmann 2000:xvi). So bly die vak naby aan die heersende teologie soos dit in ander vakke beoefen word. In gedurige dialoog speel die ander teologiese vakke ’n kritiese rol ten opsigte van die teologiese gehalte van die praktiese teologie. Deel van die

beskrywing van die empiriese werklikheid, is 'n teologiese vertolking daarvan. Wanneer Müller (1996:2) van die praktiese wysheid in die beoefening van die vak praat, stel hy dit spesifiek as “*prakties-teologiese wysheid*, om dit daarmee duidelik te stel dat dit om 'n teologiese integrasie van teorie en praktyk gaan”. Die betrokkenheid by en samewerking met ander menswetenskappe, hetsy interdisiplinêr of intradisciplinêr, bly altyd 'n kritiese een en die kritiese element is die Evangelie van Jesus Christus.

Die kommunikasie van die Evangelie is sinsoekend en sinsontsluitend. Die sinvolheid van gelowige menslike handeling word daarin gevind dat dit opgeneem word in die praxis van God (Pieterse 1993(a):113). Hier lê die dieptepunt van prakties teologiese arbeid: Dit gaan oor die handeling van God. Agter gelowiges se handeling, staan die liefdevolle Vader van Jesus Christus wat sorgsame bemoeienis maak met 'n wêreld wat Hy nie prysgee nie (Joh 3:16).

Daar is in die nuwe paradigma van rasionaliteit en wetenskaplikheid ruimte vir waardegelaaide teorieë waar praktiese teoloë hulle geloofsaannames uitspel, byvoorbeeld dat die hele prakties-teologiese onderneming getoets word of dit “in diens van die Evangelie” is. Dit is bevrydend om teologie te beoefen in so 'n ruimte, waar geloofsvertrekpunte niemand by voorbaat uitranger as onwetenskaplik nie. Teoloë toets mekaar se vertrekpunte en soek binne 'n ruim rasionaliteit konsensus oor geldigheid, juistheid en waaragtigheid van sosiale en subjektiewe uitsprake. Die formulering van die teologies-kritiese element van die praktiese teologie as “in diens van die Evangelie” is al genoegsaam geweeg en getoets deur vakgenote dat dit as norm vir hierdie studie kan geld.

Ek onderskryf bogenoemde teologies-kritiese element van die prakties-teologiese proses. Hierdie studie se vertrekpunte is onbeskaamd die geloof in Jesus van Nasaret, die Gesalfde van God, die aktuele werking van sy Gees, die vertolking van die Bybel in die beproefde gereformeerde tradisie en besorgdheid oor die NG Kerk se onvermoë om in hierdie tydsgewrig in Suid-Afrika haar volle missionêre rol te speel.

2.2.17 BREËR STUDIE-OBJEK VEREIS EKSTRA METODEDES

Die breër siening van teologie het metodologiese implikasies. Die nuwe praktiese teologie moes ook 'n nuwe metodologie ontwerp wat by die breër aard van die studie-objek pas. Die drieslag metodologiese raamwerk vir prakties-teologiese ondersoeke (p 37–40), is saam met die nuwe

weergawe van die vak ontwikkel in die tydperk van revolusionêre wetenskap. Dit is ontwerp om die breër studie-objek van praktiese teologie elegant te akkommodeer (Dingemans 1990:103–105). Hierdie studie maak van die drieslag-metodologie gebruik in die ontwikkeling van ’n teologiese teorie wat begeleide, kollektiewe rou insluit as ’n noodsaaklike onderdeel van gemeentebou in die konteks van die NG Kerk se soeke na identiteit in die nadraai van die staatkundige en ander veranderings in Suid-Afrika sedert 1990.

2.2.18 KWANTITATIEWE EN/OF KWALITATIEWE EMPIRIESE METODEDES?

Die gebruik van empiriese metodes as sodanig is nog baie jonk in Suid-Afrikaanse teologie – ongeveer dertig jaar. Aanvanklik het leidende praktiese teoloë soos Van der Ven en Pieterse die kwantitatiewe metodes verkies. Daar het nog ’n dekade of twee verloop voordat kwalitatiewe metodes gelyke erkenning begin geniet het. Gevolglik is die algemene gebruik van kwalitatiewe metodes in die teologie selfs nóg jonger: twintig jaar of minder (vgl Dreyer & Pieterse 1993).

Een van die baanbrekers wat empiriese ondersoeke in die praktiese teologie aan betref, JA van der Ven, het in die vroeë stadiums uitsluitlik kwantitatief gewerk, maar verklaar in 1985: “De tijd van de exclusiviteit van de kwantitatief-empirische methodologie is voorbij. Deze is doorbroken doordat naast en in wisselwerking daarmee ook de noodzaak en het nut van een kwalitatief-empirische methodologie word erkend” (Van der Ven 1985:197; vergelyk ook Van der Ven 1994:42–44). Pieterse (1993(a):186) is dit met hom eens, dat die praktiese teologie albei style van empiriese ondersoeke nodig het: die eksaktheid van kwantitatiewe analise word gekomplimenteer deur die diepgang van die kwalitatiewe ondersoek, om die studieveld met sy baie fasette na behore te ondersoek. Hy beoordeel die gebruik van empiriese metodes soos volg: “Dit is ’n weg wat kwalitatief en kwantitatief bewandel moet word, omdat ek oortuig is dat dit ’n begaanbare weg in die praktiese teologie is” (Pieterse 1993(a):190).

2.2.19 HOE WORD ’N PRAKTIES-TEOLOGIE ONDERSOEK GEDOEN? DIE TEORIE-PRAXIS-VERHOUDING

Omdat daar so ’n groot mate van ooreenstemming is tussen verskeie leidende praktiese teoloë se konseptualisering van die prakties-teologiese proses, maak ek gebruik van perspektiewe van

Heyns en Pieterse (1990), Heitink (1993), Browning (2007) en Osmer (2008) om die verloop van ’n prakties-teologiese navorsingsprojek te beskryf.

Browning (2007:13–15) beskryf prakties-teologiese navorsing as ’n siklus wat dikwels begin wanneer ’n geloofsgemeenskap ’n krisis het of ’n praktykprobleem teëkom. Vanuit die probleemsituasie word die kommunikasiepatrone, gebruike, tradisies of metodes wat gebruik word, bevraagteken en soveel moontlik inligting word daarvoor versamel. Hy noem dit “*descriptive theology*” (Browning 2007:13). In Osmer se teorie is die beginpunt van ’n ondersoek ook die een of ander probleemsituasie. “*What is going on?*” Die eerste taak in die navorsingsproses is die empiries-beskrywende taak, wat slegs uitgevoer kan word wanneer die teoloog teenwoordig en betrokke is en al sy aandag skenk om met fyn onderskeiding te luister na wat aangaan. “Ultimately, the descriptive-empirical task of practical theological interpretation is grounded in a spirituality of presence” (Osmer 2008:34). Twee perspektiewe op die empiries-beskrywende taak, handhaaf die teologiese integriteit van die hele proses. Eerstens is die hele gemeente as *geloofsgemeenskap* betrokke by ’n luisterproses wat liefde adem. Tweedens voer die gemeente die empiries-beskrywende taak op ’n priesterlike wyse uit (1 Pet 2:5), deurdadig hulle mense en hulle probleme in gebed voor God bring (Osmer 2008:35-36). Die proses begin dus waar ’n probleemsituasie empiries ondersoek en beskryf word om uit te vind wat aangaan. Heitink (1993) noem dit die empiriese perspektief.

Die prakties-teologiese proses bring die praktykprobleem dan krities in verband met die teorie wat onderliggend daaraan bestaan. Browning praat in hierdie verband van “*historical theology*.” “...this process inevitably leads to a fresh confrontation with the normative texts and monuments of the Christian faith (Browning 2007:13). Die Bybelwetenskappe en eksegetiese kom opnuut in spel in hierdie interpretatiewe proses. Die vrae is: “Wat sê die Bybel oor hierdie probleem? Het ons die Bybel reg verstaan op hierdie punt?” Die onderliggende teologiese teorie word uitgelig en krities bevraagteken vanuit die vars begrip van die praktykprobleem. Die tweede taak is dus ’n vertolkende taak, veranker in ’n spiritualiteit van wysheid (Osmer 2008:81–86). Heitink (1993) noem dit die hermeneutiese perspektief.

Die eerste twee take het dus te make met die praxis en die teorie. Met “**praxis**” word bedoel die handeling van enkelinge of groepe, in die georganiseerde kerk of daarbuite, in diens van die

Koninkryk van God. Met “teorie” word bedoel ’n teologiese teorie wat ontstaan het deur die wetenskaplike interaksie tussen die saak van Jesus (of dan die koninkryk van God) en die kerklike praktyk of samelewingsituasie (Pieterse 1981:154). Dit het gebruiklik geraak om van die teorie-praxis-verhouding te praat as ’n bipolarêre spanningsverhouding (Heyns & Pieterse 1990; Pieterse 1993(a):109–110), of beter, bipolarêre spanningseenheid (Pieterse 1991:155). Daardie spannings-eenheid is die lokaliteit waar praktiese teologie ontwikkel. Die praxis en die teorie word in kritiese gesprek met mekaar gebring. Pieterse (1991:49) noem dit “die lewensbelangrike interaksie tussen teorie en praxis”, wat in bipolarêre spanning naas mekaar geplaas word. Nel (1991:35) vergelyk die wisselwerking grafies met die beeld van ’n pyl en boog: Die eerste vereiste vir die afskiet van ’n pyl, is dat die twee punte van die boog (teorie en praxis) met ’n snaar aan mekaar verbind moet word. Die tweede vereiste is dat die snaar gespan moet word (kreatiewe teologiese denke), sodat die twee punte van die boog nader aan mekaar beweeg. So word die spanning tussen teorie en praxis ’n dinamiese krag wat die pyl, ’n nuwe praxis, kan afskiet.

Presies net daar, in die konteks waar dit ontwikkel is, moet die geldigheid van die teorieë ook getoets word in die nimmereindigende wisselwerking tussen teorie en praxis. In die hermeneutiese siklus word die Skrif en die teologiese tradisie altyd weer vertolk en die wisselwerking met die empiriese siklus beteken dat dit kontekstueel gedoen word. Daar sal ook nooit ’n einde wees aan praktykstudies nie, omdat mense en gemeenskappe en kultuur dinamies is; altyd aan die beweeg en verander. Die snaar moet weer en weer gespan word, sodat daar telkens nuwe pyle afgeskiet kan word.

2.2.20 DUBBELE BEWEGING VANAF BESTAANDE PRAXIS

Daar is breë konsensus dat die model van Zerfass, wat hy al in 1974 gepubliseer het, ’n baie bruikbare proses daarstel vir wetenskaplike, prakties-teologiese ondersoeke (Pieterse 1993(a):108). Die bestaande praxis is die beginpunt, soos dit byvoorbeeld in ’n gemeente voorkom. Vandaar is ’n dubbele beweging na die teologiese tradisie en die empiriese analises (wat verkieslik van begin tot einde deur teoloë met ’n teologiese interesse gedoen word), na ’n verbeterde teologiese teorie en wat dan uitmond in ’n nuwe praxis. Grafies kan dit soos volg voorgestel word:

Die twee komponente, teologie en sosiaal-wetenskappe insigte, word geïntegreerd betrek op die eerste praxis, sodat daar sinvolle, wedersydse beïnvloeding kan plaasvind en die teorievorming kan vorder. Pieterse (1993(a):112–113) sluit sterk aan by Habermas en Van Niekerk en stel dat 'n sinvolle teologiese teorie gerig is op emansipasie en transformasie: bevryding in die wydste sin van die woord wat nuwe moontlikhede op sinvolle lewe *coram deo* open, en verandering van uitgediende, onbevredigende of onderdrukkende praktyke in nuwe praktyke wat die waardes van die koninkryk van God beter vergestalt. Die proses is nie afgehandel wanneer die praxis eenmaal verbeter is nie. Dit proses herhaal. Daarom is die spiraal 'n goeie verduideliking van hoe die proses lyk: dit doen sirkulêr om die beurt aan by teorie en praktyk, maar maak ook gedurig vordering (Osmer 2008:11).

2.2.21 PRAKTIESE TEOLOGIE: HERMENEUTIESE KOMMUNIKASIEWETENSKAP

In die gereformeerde tradisie kan die mens nie anders as *in verhouding* gesien word nie. Eerstens leef die mens in verhouding met God (Gen 1:28–30, 2:15–17; Joh 21:15–17; 2 Kor 5:17–19).

Tweedens leef die mens in verhouding met ander mense. Die tweede skeppingsverhaal vertel van die een tekortkoming in God se goeie skepping: “*Verder het die Here God gesê: Dit is nie goed dat die mens alleen is nie. Ek sal vir hom iemand maak wat hom kan help, sy gelyke*” (Gen 2:18). Hierdie twee verhoudings word aangespreek in die groot gebod (Mat 22: 34–40). Hierdie twee basiese verhoudings stempel die mens se totale bestaan as **menswees-in-verhoudings**. En verhoudings impliseer kommunikasie. “Die mens moet dus wesenlik in kommunikasie, in dialoog gesien word” (Vos & Pieterse 1992:150).

Die praktiese teologie ondersoek die kommunikasie tussen God en mens, soos dit in die geloofspraktiek bemiddel word (en ondersoekbaar word) in verskillende ontmoetingsgestaltes waar mense mekaar ontmoet in die Naam van die Heer. Oral waar mense kommunikeer, word daar ook vertolk, daarom is Vos en Pieterse (1992:149) reg as hulle sê: “Die praxis waarop ons vak konsentreer, het ’n hermeneuties-kommunikatiewe basis.” (vgl ook Dingemans 1996(a):45–50).

Die teologiese konsep van die verbond, huisves bogenoemde verhoudings en kommunikasienetwerke.

Tot sover die uiteensetting van die “nuwe” praktiese teologie en die proses van ’n praktiese-teologiese ondersoek.

2.3 DIE EMPIRIESE NAVORSINGSPROJEK

2.3.1 PRAKTIESE TEOLOGIE BEWEEG NABY AAN DIE EMPIRIESE WERKLIKHEID

Uit die voorafgaande is dit duidelik empiriese data is nie net nuttig nie, maar noodsaaklik vir die ontwikkeling van die vakgebied (Heyns & Pieterse 1990:75–80; Van der Ven 1993:1–8; Browning 2007:4, Osmer 2008:31–73). Die fokus skuif nou na beplanning van die empiriese navorsingsprojek waardeur die data ingesamel moet word.

Die empiriese siklus is ’n vorm van respek en liefde: eerstens teenoor gelowiges, omdat dit hulle kan help om die konteks waar hulle leef met die opdrag om God se beeld en verteenwoordigers te wees (Gen 1:26–27), beter te verstaan. Tweedens teenoor die wêreld, met wie God kommunikeer

deur die geloofshandelinge van sy kinders (Joh 17:18–21). As gelowiges se kommunikasie van die Evangelie verbeter, het die wêreld 'n beter kans om die Evangelie te hoor. Empiriese werk in die teologie toon respek, omdat dit die teoloog se erns bewys om die mens in konteks te verstaan en in konteks te dien. Betekenisvolle empiriese werk kan die teologie help om sy beeld van wêreldvreemdheid af te skud (vgl Burger 1994:84; Nel 2003:18–20) en die kloof tussen teologiese teorie en mense se leefwêreld te oorbrug.

Die uitgangspunt vir die empiriese siklus is die ervaringswêreld van NG Kerk-lidmate in 2010 en die aktuele situasies waarin hulle hul geloof in die samelewing uitleef (sien Dingemans 1996(a): 35; Osmer & Schweizer 2003:5). Metodologies word empiriese data volledig ernstig geneem in die proses van teologiese teorievorming (Heitink 1993:213).

2.3.2 EMPIRIESE SIKLUS IN WISSELWERKING MET HERMENEUTIESE EN STRATEGIESE SIKLUSSE

Metodologiese en teoretiese oorwegings is belangrik, voordat daar aandag gegee word aan die ontwerp van 'n empiriese ondersoek. Empiriese ondersoeke as sodanig en “rou” empiriese data beteken vir die praktiese teologie niks nie. Dit kan wel in wisselwerking met die hermeneutiese en strategiese siklusse van groot betekenis wees vir teologiese teorievorming (Heitink 1993:213). Die beweging van begrip (hermeneutiese siklus) na verklaar (empiriese siklus) en van verklaar na begrip roep mekaar op. Die wisselwerking tussen die element van “begrip”, wat voortspruit uit die kritiese hantering van die teologiese teorie en die element van “verklaar”, wat die resultaat is van sinvolle empiriese ondersoeke, bied “... samen een adequate metodologie voor de menswetenschappen met zingevend handelen als object” (Heitink 1993:160). Metodologies kom 'n elliptiese bipolêre spanningseenheid waarvan Heyns en Pieterse (1990:34) praat tot stand, wanneer 'n sinvolle empiries-teologiese ondersoek in verband gebring word met die insigte van die toepaslike hermeneutiese siklus (sien ook Pieterse 2002:76).

Teologiese arbeid gaan die ontwerp van die empiriese navorsing vooraf. Navorsing word ontwerp met die doel om teologiese vrae te antwoord. Na afloop van die empiriese ondersoek, word die resultate weer teologies geïntegreer (Müller 1996:2) en teologies-kreatief in die strategiese proses

gebruik (sien hfst 6). Die beweging is dus heen en weer tussen begryp (teorie) en verklaar (praxis), met die oog op strategiese verandering.

In die erkende drieslag-werkswyse word die prakties-teologiese handelingsteorie afwisselend vanuit drie invalshoeke benader: die hermeneutiese, empiriese en strategiese (Heitink 1993: 174). Die empiriese invalshoek van die navorsingsiklus (Heitink 1993:212–230) kom eers in hoofstuk 5 voluit aan die beurt. Maar voordat die empiriese ondersoek gedoen kan word, moet dit beplan en ontwerp word op grond van belangrike onderliggende beslissings wat vervolgens aandag geniet.

2.3.3 METODOLOGIESE OORWEGINGS

In die strewe na wetenskaplike kennis, moet daar rekenskap gegee word van die **proses** wat gevolg word om kennis in te win. Die wêreld van die moderne wetenskapsbeoefening en kennisverwerwing is divers en daar is verskeie onderliggende filosofieë. “There are – quite simply – different ways of knowing” (Moses & Knutsen 2007:1). In hierdie studie is die navorsingsprobleem en die vrae wat daarmee verband hou, reeds uitgespel (sien p 10-11). Dit is deel van die wetenskapsfilosofiese verantwoording om naas ontologie en epistemologie, ook aandag te gee aan metodologie: hoe gaan die navorser te werk om die navorsingsvrae te antwoord? Die basiese ontologiese vraag is: “*Wat is die aard van die werklikheid waarin ons leef en wat ons wil ken?*” Die basiese epistemologiese vraag is: “*Wat is die aard van kennis?*” Die basiese metodologiese vraag wat daarop volg en wat nou ter sake is, is: “*Hoe word kennis verwerf?*” (vgl Moses & Knutsen 2007:5).

Metodologiese vrae is grondliggende vrae van wetenskapsfilosofiese aard, wat saamhang met die manier waarop die navorser die wêreld wat hy wil ondersoek, verstaan. “... methodologies imply real and important differences in understanding the world...” (Moses & Knutsen 2007: 5). *Metodologie* moet duidelik onderskei word van *metode*. Die omvattende metodologiese keuses (wat op ’n wetenskapsfilosofiese vlak lê) moet eerste gemaak word, voordat die keuse van metode(s) (wat op die vlak van praktiese strategieë en tegnieke lê), ter sprake kom.

Oor metodologie in die sosiale wetenskappe, skryf Moses en Knutsen (2007:7) soos volg: “This terrain is dominated by two methodological traditions: naturalism and constructivism.” Hoewel die filosofiese debat veel meer genuanseerd gevoer word, is dit hulle oortuiging dat die metodo-

logiese pad in praktiese, hedendaagse navorsing in die sosiale wetenskappe vurk in hierdie twee basiese rigtings: “... we contend that this research is still strongly characterized by this simple methodological dichotomy” (Moses & Knutsen 2007:7).

“**Naturalisme**” se basiese uitgangspunt is dat daar ’n “regte wêreld” daarbuite bestaan, onafhanklik van die navorser. Die strewe is om ’n enkelvoudige waarheid in verband met daardie objektiewe, sintuiglik waarneembare wêreld daar te stel. Hierdie metodologiese rigting pas in die algemeen by die “moderne” opvatting van wetenskapsbeoefening en word in verskillende vakgebiede geassosieer met positivisme, empirisme en behaviourisme.

2.3.4 KEUSE VIR KONSTRUKTIVISTIESE METODOLOGIE

“**Konstruktivisme**” daarenteen, erken dat verskillende waarnemers dinge verskillend sien en dat dit saamhang met elke waarnemer se komplekse mengsel van voorveronderstellings, waardes, persoonlike, sosiale en kontekstuele faktore. Die basiese uitgangspunt vir navorsing in die sosiale wetenskappe, is dat daar nie ’n “regte wêreld” daarbuite bestaan, onafhanklik van die navorser nie. Navorsers se waarnemings is nie objektief nie, maar telkens geïnterpreteerde weergawes van die werklikheid (Pieterse 2002:83). Hierdie metodologiese rigting word geassosieer met filosofiese rigtings soos hermeneutiek (Gadamer), kritiese teorie (Habermas), dekonstruksie, post-strukturalisme, ensovoorts (vgl Moses & Knutsen 2007:10; Wester & Peters 2004:14).

In aansluiting by die na-Einstein epistemologie wat nie meer aanspraak maak op sekerheid en finale waarhede nie (sien p 46–48), vind hierdie studie hom metodologies tuis in die konstruktivistiese omgewing. “Constructivists are more hesitant and careful to claim the truth as their own (Moses & Knutsen 2007:12). Die studie-objek is nie ’n onafhanklike, objektiewe “regte wêreld” daarbuite nie, maar “zingevend handelen” (Heitink 1993:160) van gelowiges en geloofsgemeenskappe. Hierdie metodologiese keuse het implikasies vir die status van die kennis wat deur die empiriese ondersoek verwerf word: “When our scientific investigation is aimed at perceptions of the world, rather than the world ‘as it is’, we open the possibility for multiple worlds (or, more accurately, multiple perceptions)” (Moses & Knutsen 2007:11).

Die status van die nuwe kennis waarna hier gestreef word, is nie dat dit korrespondeer met die “regte wêreld” daarbuite en daarom “reg” of “waar” is nie, maar dat dit intersubjektief geldig, juis

en waaragtig is (Pieterse 1993:94). Intersubjektief word gestreef na 'n gedeelde begrip van die werklikheid (vgl Müller 2009:221), soos wat dit tot stand kom in die ideale kommunikasiesituasie waar deelnemers (met hulle onderskeie persepsies) mekaar in vryheid en op gelyke voet ontmoet, mekaar wedersyds onvoorwaardelik erken en deeglik na mekaar luister met die oog op begrip en konsensusvorming (vgl Pieterse 1993:94 se parafrase van Habermas se intersubjektiewe waarheidsopvatting).

Elke bydrae tot die *corpus* van wetenskaplike kennis wat uit die empiriese ondersoek na vore kom, moet in konteks gelees en vertolk word (konteks van die navorser, die betrokke respondent, die NG Kerk, die nuwe Suid-Afrika, ensovoorts). Die verwagting is nie dat die stemme van verskillende gemeentes wat ondersoek word dieselfde sal klink nie; ook nie dat die stemme van alle lidmate van 'n gegewe gemeente se stemme dieselfde sal klink nie. Verskillende gemeenskappe vorm deur interaksie met mekaar en met hulle kontekste “lense” waardeur die lede van die betrokke gemeenskap die wêreld interpreteer (Freedman & Combs 1996:16). Die lense kan verskil van gemeenskap tot gemeenskap en van gemeente tot gemeente. Metodologies is daar ruimte geskep vir unieke stemme wat elk praat oor betekenis wat hulle toeken aan hulle wêreld, vanuit hul eie persepsies van die werklikheid. “... constructivists recognize that people may look at the same thing and perceive it differently” (Moses & Knutsen 2007:11).

2.3.5 DIE KEUSE VIR DIE KWALITATIEWE STYL VAN NAVORSING

In die algemeen kan twee soorte empiriese navorsingsprojekte in die praktiese teologie onderskei word: kwantitatiewe en kwalitatiewe ondersoeke (Pieterse 1993(a):177–188; Kritzinger 2000:16). Kwantitatiewe navorsing is daarop gerig om harde data (meetbare, telbare, vergelykbare data) in te samel en te verwerk. Kwalitatiewe navorsing, daarenteen, is meer geïnteresseerd in mense se menings, afleidings, standpunte en insigte (Kritzinger 2000:16) en is wesenlik interpretatief van aard (Wester & Peters 2004:21).

In die teologie het albei benaderings 'n plek. Pieterse (1993) en Van der Ven se standpunte is reeds aangehaal (sien p87). Ander outeurs soos Claessens & Van Tillo (1990:44), Dreyer (1992) en Heitink (1993:219–223) het ook al geruime tyd gelede die geldigheid van verskillende soorte ondersoeke erken, wat die vak praktiese teologie aanvullend tot mekaar verryk. Dit blyk dat daar

konsensus tussen leidende praktiese teoloë is, dat albei benaderings bruikbaar is en dat die keuse van navorsingstrategie afhang van die navorsingsprobleem en die vrae wat die navorser wil beantwoord.

Vir hierdie studie word 'n kwalitatiewe empiriese ondersoek in die vooruitsig gestel. Kwalitatiewe ondersoeke pas by die onderliggende, ontologiese en wetenskapsteoretiese raamwerk wat reeds uitgespel is. Dit pas by die keuse vir 'n postfundamentele epistemologie (sien p 51–52) – hoewel die passing nie eksklusief is nie. Kwalitatiewe ondersoeke pas ook by die keuse vir 'n breë konstruktivistiese metodologie wat hierbo beredeneer is – hoewel ook hierdie passing nie eksklusief is nie.

Volgens die HAT (2009) beteken die woord “*kwalitatief*”: “Wat die kwaliteit, die hoedanigheid betref; volgens die gehalte, waarde.” Kwalitatiewe *navorsing* is egter moeiliker om te definieer. Die styl van navorsing het ontwikkel in 'n verskeidenheid vakrigtings soos sosiologie, antropologie, sielkunde, opvoedkunde ensovoorts. Kwalitatiewe navorsing het eers erkenning begin kry in die 1970's (*Wikipedia* 2009, sv “Qualitative research”). Die groei in gewildheid van kwalitatiewe ondersoeke het min of meer saamgeval met die deurwerking van die ruimer siening van rasionaliteit en wetenskaplikheid. Dit vertoon, tipies aan 'n jong rigting in wetenskapsbeoefening, nog baie onderlinge verskille en min konsensus tussen teoretici. Beoefenaars beoefen dit ook verskillend. “... we should not be surprised by this, because qualitative research – whatever it might be – certainly does not represent a unified set of techniques or philosophies, and indeed has grown out of a wide range of intellectual and disciplinary traditions” (Mason 1996:3). Die uiteensetting van die kwalitatiewe navorsingsfilosofie hieronder, sal dus nie deur alle kwalitatiewe navorsers aanvaar word nie, maar dit reflekteer hierdie navorser se keuses.

Voordat kwalitatiewe metodes wetenskaplike erkenning kon geniet, moes die ou, ontologiese aannames dat die werklikheid objektief bestaan en deur neutrale subjekte bestudeer word, eers deurbreek word. Die “waarheidstregter” waarmee die modernistiese wetenskap gewerk het, moes eers as sodanig herken en verwerp word, anders sou die studie-objek van hierdie navorsingsprojek by voorbaat uitgefilter en op die ashoop van onwetenskaplikheid beland het. Die intersubjektiewe en “talige” karakter van kennis moes eers erken word. Die sosiale en subjektiewe werklikheidsdomeine moes eers as velde vir wetenskaplike arbeid erkenning kry in die wetenskaplike wêreld,

voordat kwalitatiewe metodes erken kon word. Kwalitatiewe ondersoek en analise pas naatloos by Habermas se tweede en derde werklikheidsdomeine in sy breë benadering tot rasionaliteit, naamlik die sosiale werklikheid van geldende waardes en norme en die subjektiewe werklikheid van intensies, behoeftes en gevoelens (Pieterse 1991:41–43; 1993(b):199–200).

Agter gemeentes se (sigbare) doen en late lê ’n (onsigbare) wêreld van emosies, motiewe, beweegredes, waardes en norme. Sonder insig in daardie onsigbare wêreld, kan die sigbare doen en late van gemeentes kwalik verstaan word. Hierdie navorsingsprojek wil ’n juiste weergawe aanbied van onderliggende persoonlike en sosiale faktore wat gemeentes se gemeentebouopogings beïnvloed. ’n In-diepte, kwalitatiewe beskrywing is die beste wyse waarop wetenskaplike insig verdiep kan word in dit wat *agter* die sigbare sosiale verskynsel (gemeente se handeling) lê.

Uit ’n gesprek met die departement Statistiek aan die Universiteit van Pretoria het geblyk dat hierdie kwalitatiewe, beskrywende, hipotese-genererende studie goedskiks opgevolg kan word met ’n kwantitatiewe ondersoek.

2.3.5.1 HOLISTIESE, INTERPRETATIEWE, IN-DIEPTE ONDERSOEK

In die algemeen word kwalitatiewe navorsing geassosieer met ’n onderliggende **interpretatiewe filosofie** (Mason 1996:3; Wester & Peters 2004:21). Kwalitatiewe ondersoeke kan uitloop op die een of ander vorm van kwantifisering, maar rye syfers, statistieke of tabelle maak gewoonlik nie deel van die kwalitatiewe ondersoek uit nie. Navorsers probeer eerder duidelikheid kry oor hoe mense hulle sosiale wêreld beleef, interpreteer en hoe hulle betekenis daaraan toeken. Hierdie styl van ondersoek maak ruimte vir verskillende mense en gemeenskappe se verskillende persepsies en konstruksies van die werklikheid. Sosiale en menslike kompleksiteite word in ryk detail ondersoek en vertolk.

Die navorsingstyl is verder **holisties** van aard: alle faktore wat vir die respondente belangrik is, is ter sake. “Qualitative research aims to produce rounded understandings on the basis of rich, contextual and detailed data” (Mason 1996:4). Die oogmerk van hierdie empiriese studie is om baie data, gedetailleerde data en dalk teenstrydige data in te samel, wat reg kan laat geskied aan individue en gemeentes se persepsies, belewenisse en response in die nuwe Suid-Afrika.

Vir kwalitatiewe navorsing maak die grootte van die navorsingsveld en die getalle mense in die navorsingsveld nie saak nie: die fokus is op die spesifieke hoedanighede, die aard en gesteldheid, die unieke eienskappe van die ondersoekveld (vgl Wester & Peters 2004:11). Die bedoeling is om 'n klein veld van ondersoek **in diepte** te verstaan. Groot, verteenwoordigende steekproewe word gewoonlik nie gebruik nie; eerder klein, gefokusde ondersoekvelde. In die geval van hierdie gemeenteboustudie gaan dit om stemme van 'n klein aantal respondente uit *slegs drie* gemeentes van die Noordelike Sinode.

2.3.5.2 KONTEKS, TEENSTRYDIGHEDE EN GELDIGHEID VAN BEVINDINGS

Die spesifieke **kontekste** waar mense leef, word besonder ernstig opgeneem (Mason 1996:4). Dit is aantreklik vir hierdie studie, omdat die verandering in die Suid-Afrikaanse konteks, waar gemeentes leef, juis aanleiding gegee het tot die studie. Wanneer die drie gemeentes vir gevallestudies geselekteer word, sal doelbewus gepoog word om verskeidenheid van gemeentelike kontekste in te sluit.

Kwalitatiewe ondersoekmetodes is nie rigied of gestandaardiseer (soos gestandaardiseerde toetse of gestandariseerde vraelyste in kwantitatiewe studies), of onnodig gestruktureerd nie. Intendeel, die metodes word aangepas om konteks-sensitief te wees. Die ondersoekveld geniet 'n bepaalde voorrang bo teorie. 'n Reeds-erkende ondersoekmetode soos 'n toets of 'n vraelys (wat die neerslag is van 'n bepaalde teorie), sal byvoorbeeld in hierdie soort ondersoek van geval na geval verander kan word om by die spesifieke konteks te pas. Dit maak hierdie styl van ondersoek aantreklik, omdat dit so aanpasbaar is.

Paradoksale kontekstuele data, wat in 'n komplekse veld soos dié van hierdie ondersoek verwag kan word, skep 'n mate van verleentheid vir 'n kwantitatiewe ondersoek, maar nie vir 'n ondersoek in die kwalitatiewe styl nie. **Paradokse** word nie weg-verklaar of platgestryk nie, maar alle teenstrydige data word saam-saam geïnterpreteer en langs mekaar geakkommodeer. Kwalitatiewe verslagdoening is dikwels beskrywend van aard en skep ruimte vir die rapportering van paradokse. Teenstrydige resultate in die data word nie in óf-óf-formaat gerapporteer nie, maar as én-én. Navorsingsresultate word ook nie as die enigste perspektief of as die finale waarheid aangebied nie. Kwalitatiewe navorsing kan na sy aard nie nié aanspraak maak op algemene waarhede of univer-

sele geldigheid nie (sien p 52). Die soort navorsing wat in die vooruitsig gestel word, bedoel nie om te kwantifiseer, of te veralgemeen nie. Dit wil ook nie beweer dat wat op een plek gevind word, op ander plekke waar móét wees nie. Kwalitatiewe ondersoek se sterk punt is om 'n klein stukkie werklikheid in diepte na te vors en te deurgrond; om helder lig te laat val op 'n klein navorsingsveld. Die klem is op die individuele, die konteks-gebonde onherhaalbare. Hierdie styl maak sin binne vele vertakkings van die eietydse wetenskapsbeoefening wat deur kontekstualiteit, lokaliteit en pluralisme gekenmerk word (vgl Brueggemann 1993:8–9).

2.3.6 MOTIVERING VAN DIE KEUSE VIR DIE KWALITATIEWE NAVORSINGSTYL

Ek motiveer die keuse vir die kwalitatiewe navorsingstyl in die empiriese siklus soos volg:

Eerstens is die aard van die **studie-objek** sodanig dat dit effektief in die kwalitatiewe styl ondersoek kan word. Die studie-objek wat beskou word, is nie 'n objektiewe wêreld, onafhanklik van die navorser en respondente nie, maar die sosiale en individuele leefwêreld van die NG Kerk-lidmate wat ter sprake is, hulle betekeniswêreld en werklikheidskonstruksies (Wester & Peters 2004:21). Die soeklig val op individuele NG Kerk-lidmate uit drie gemeentes se belewenis van die oorgangstyd in Suid-Afrika en hulle gemeente se rol in die proses. Hierdie sosiale en individuele werklikheidsdomeine kan sinvol kwalitatief beskou word.

Tweedens pas kwalitatiewe navorsing die beste by die **spesifieke veld** wat ondersoek word. Die doel van hierdie navorsingsprojek is om individuele stemme uit die NG Kerk se Noordelike Sinode aan die woord te stel en dit kan op die beste gedoen word in die kwalitatiewe styl. Daar is verskeie empiriese navorsingstrategieë beskikbaar op die mark van wetenskaplikheid; ook baie verskillende metodes om data in te samel (Wester & Peters 2004:11–14; Wysocki 2004:5–8). Uit die groot aantal wat beskikbaar is, moet die navorser die strategie en die metode vind wat vir sy spesifieke navorsingsvrae die beste data kan lewer. “The general principle is that the research strategy or strategies, and the methods or techniques employed, must be appropriate for the questions you want to answer” (Robson 1993:38). Navorsingsvrae soos: *“Is daar samelewingsfaktore in Suid-Afrika ná 1990 wat NG Kerk-gemeentes se gemeentebou-ideale en gemeentebouopgings demp?”* is vrae wat by voorkeur vertolkend en in konteks beantwoord moet word. Die worsteling van gemeentes met teologie en konteks, met individuele en kollektiewe verliese en reaksies daarop

oor 'n periode van dertig jaar, kan kwalik gekwantifiseer word. Dit moet verstaan, geïnterpreteer en beskryf word. Dit lyk of die kwalitatiewe styl die beste resultate in hierdie veld sal lewer: “In kwalitatief onderzoek staan beskrywing en interpretasie van die probleme in je onderzoeke situasie voorop” (Baarda, de Goede & Teunissen 1998:16).

Die kwalitatiewe styl van navorsing pas **derdens** beter by die **navorsingsvrae en navorsingsdoelwitte**. “Kwalitatief ondersoek gebruik je als je onderzoeke probleem, naar doel, onderwerp en onderzoeke, kwalitatiewe kenmerke heeft” (Baarda, De Goede & Teunissen 1998:18). Die navorsingsprobleme wat in hoofstuk 1 uitgespel is, het met die eienskappe, aard en spesifieke gesteldheid van individuele gemeentes se gemeentebou pogings te doen. Die navorsingsvrae soek na waaragtige, maar individuele antwoorde in verband met menslike reaksies op verandering en verlies. Die werksipotese (p 13), is deurdrenk van kwalitatiewe elemente en taalgebruik. Die navorsingsdoelwitte (p 12) stel beskrywende, ondersoekende, eksplorerende oogmerke. Die eerste twee navorsingsdoelwitte kan trouens *slegs* by wyse van kwalitatiewe navorsing bereik word.

Vierdens is die belewenis van verandering en verlies, asook die verwerking daarvan nie staties nie – dit is **prosesse** en dit is gedurig aan die beweeg. Daardie prosesse moet beskryf en in konteks vertolk word en dit is die sterk punt van die kwalitatiewe styl van veldwerk (Wester & Peters 2004:65–66). Die navorsingsveld: 'n hele gemeenskap se reaksies op 'n oorgangstyd van dertig jaar, is 'n **besonder komplekse** een. Die navorsingsprobleem handel nie oor 'n gestolde dwarsnit van een tydstip nie, dit handel oor mense se reaksies op reekse opeenvolgende gebeure. Die gebeure het verskillende gemeentes en respondente ook nie op 'n eenvormige wyse beïnvloed nie. Die navorser verwag 'n verskeidenheid (soms teenstrydige) response. Die kwalitatiewe strategie is die enigste waarmee 'n ingewikkelde proses beskryf en vertolk kan word en wat ruimte maak vir die verwagte teenstrydighede.

Die leemte van kwantitatiewe navorsing in komplekse velde soos hierdie, is dat dit neig om te reduceer tot getalle of tabelle en dat die diepgang van die menslike gegewens verlore gaan (Baarda et al 1998:16). Die kwalitatiewe styl kan al die rykdom van menings, motiewe, kontekste, norme en nuanses van betekenisgewing tot hulle reg laat kom. Wanneer 'n dertig jaar-lange proses in 'n gemeenskap, in sy sistemies gelaagde kompleksiteit nagevors word (sien p 148–155) is 'n ondersoekmetode nodig wat nie die subjektiewe en sosiale kompleksiteit en paradokse uitfilter nie (vgl

Claessens & Van Tillo 1990:77–78). Hierdie empiriese studie is geïnteresseerd in ’n ryk beskrywing en diepgang ten opsigte van menslike houdings, motiewe, norme en besluite wat hulle optredes ten grondslag lê.

Vyfdens is hierdie styl van navorsing **jonk en dinamies**: in pas met eietydse, maar goed verantwoorde wetenskapsfilosofiese uitgangspunte en verstaan van rasionaliteit en wetenskaplikheid. Kwalitatiewe empiriese navorsing is ’n jong rigting in die wetenskapsbeoefening: wêreldwyd in die geesteswetenskappe is dit minder as veertig jaar oud en in die Suid-Afrikaanse praktiese teologie minder as 20 jaar (Pieterse 1993(a), Du Toit & Prins 1999:64–66). Hierdie navorsingsfilosofie veg daarom nog om breë erkenning. “De beoefenaren van kwalitatief onderzoek blijken tot op de dag van vandaag een sterke behoefte te hebben aan legitimatie” (PH van Westendorp in Baarda, et al 1998:2). Moontlik is dit omdat die kwalitatiewe metode so digby die daaglikse lewe staan en soveel “common sense” kennis oplewer, dat dit nog as *wetenskaplike metode* verdedig moet word. Tog is daar in sosiaal-wetenskaplike kringe groeiende belangstelling in kwalitatiewe navorsing, kort-kort nuwe en gespesialiseerde publikasies, internasionale tydskrifte en internasionale akademiese gespreksroepe (Wester & Peters 2004:11–12). Die rigting is wel jonk, maar dinamies en aktief in die praktiese teologie, sowel as in verskeie geesteswetenskappe en sosiale wetenskappe: “Research conducted in the last 10 years has been characterised by a distinct turn toward more interpretive, postmodern, and critical practices ... The new millennium saw a dramatic increase in the number of journals specializing in qualitative research publications with at least one new qualitative research journal being launched each year” (Wikipedia 2009, sv “Qualitative research”).

Wester en Peters (2004:11) beskryf die groeiende aanhang wat kwalitatiewe veldwerk in wetenskaplike kringe geniet, soos volg: “De belangstelling voor kwalitatief onderzoek binnen de sociale wetenschappen en andere disciplines neemt nog steeds toe. Dat blijkt al uit het sterk groeiende aantal specialistische leerboeken dat worden aangeboden.”

Sesdens resoneer hierdie navorsingstyl met die hedendaagse, denkende mens se voorkeure, omdat dit die **uniekheid van elke geval** erken. Wanneer stemme uit gemeentes hier gehoor word, is die veronderstelling nie dat ander stemme ook só klink, of só behoort te klink, nie. Die unieke stem van elke gemeente word erken deur die kwalitatiewe styl van navorsing, ingebed in die konstruktivistiese metodologie en die postfundamentele epistemologie.

Die keuse vir kwalitatiewe navorsing is **laastens my persoonlike voorkeur**. Daar is in die moderne wetenskapsbeoefening nuwe waardering vir die rol van die persoon van die navorser in die hele navorsingsproses (Garbers 1996:23-28, vgl ook Jarvis 1999:3–10). Die navorser se opleiding speel natuurlik 'n rol. Die universiteit waar die studie gedoen word, se voorkeur ten opsigte van navorsingsfilosofie, beleid en akademiese gebruike speel uiteraard 'n rol in die keuses onderliggend aan die navorsingsontwerp. So ook die uitgangspunte en akademiese oriëntasie van 'n bepaalde studie-leier. Maar dan is dit ook waar dat die *navorser* die opleidingsinstansie en die studieleier kies. Die navorsingsontwerp in die geesteswetenskappe is uiteindelik 'n hoogs persoonlike onderneming. Die persoonlikheid, temperament en voorkeure van die navorser self speel ook 'n rol. Naas die rigting wat aangedui word deur instansies wat betrokke is by die navorsing, is die ontwerp “ook die uitkoms van die spesifieke biografie (lewensprofiel) van die individu. Sommige persone is van nature *number crunchers*, terwyl ander teoretici is” (Garbers 1996:23). Binne hierdie beskrywing, is ek veel eerder 'n teoretikus as 'n *number cruncher*!

My persoonlike voorkeur is om kwalitatief te werk en enkele spesifieke gemeentes se verhale in al hul diepte (wat onderliggende intensies en die motiewe wat agter menslike handelingê lê insluit) en al hul breedte (wat die sisteme en konteks waarin die navorsingsprobleem ingebed lê) te beskryf (vgl Claessens & Van Tillo 1990:44–46).

2.3.7 BEGINSELS IN ALLE KWALITATIEWE NAVORSING

Om 'n greep te kry op die kwalitatiewe navorsingsfilosofie, word die verskeidenheid nuanseverskille tussen verskillende outeurs daar gelaat (vgl Dreyer 1998:15) en gefokus op enkele gemene delers. Die volgende beginsels lê ten grondslag van **al** die rigtings en stromings van kwalitatiewe ondersoeke (vgl Wester & Peters 2004:15–16):

1. **Mense ken** in hulle alledaagse lewe spontaan **betekenis toe** aan hulle omgewing (simboliese interaksionisme). Die objek van enige sosiaal-wetenskaplike ondersoek is dus 'n vooraf-geïnterpreteerde werklikheid – 'n werklikheid wat respondente reeds beleef en vanuit hulle bepaalde hoeke geïnterpreteer het “... dus niet de ‘werkelyke werkelykheid’ die aan die interpretatie voorafgaat” (Wester & Peters 2004:15). Daar bestaan nie iets soos 'n ongeïnterpreteerde sosiale werklikheid nie. Wat ondersoeke na die kerklike lewe in die

nuwe Suid-Afrika na 1990 dus kan verwag om raak te loop, is nie rou data of die naakte werklikheid nie, maar individue en groepe se unieke interpretasies van hulle wêreld.

2. Om mense se houdings, emosies en gedrag sinvol te kan bestudeer, moet die navorser **toegang** verkry tot die **deelnemers se sienswyses** en die wêreld sien soos wat hulle hom sien. Die enigste navorsingstrategie wat die navorser sulke toegang tot die objek van ondersoek kan gee, is baie direkte kontak met en ontleding van die leefwêreld van die deelnemers: “‘role taking’: het vermoë jeezelv te verplaatsen in de positie van een individu of groep” (Wester & Peters 2004:15).
3. In die **wisselwerking tussen teorie en praxis**, geniet die **praxis voorrang**. Dit beteken nie dat die teoretiese agtergronde van menslike handeling ontken word nie, maar dat die empiriese data tydens die ondersoek besonder ernstig opgeneem word. “Je dient met de teoretiese agtergronden echter wel terughoudend om te gaan en zoveel mogelijk onbevange het onderzoeksgebied te betreden” (Baarda et al 1998:21). Navorsingsvrae en -doelwitte (teoretiese konsepte) moet geoperasionaliseer word, maar die geoperasionaliseerde begrippe is altyd oop vir verandering vanuit die versamelde gegewens. Daar is ’n voorkeur vir deelname van die ondersoeker en vir “oop” waarnemingstegnieke (Wester & Peters 2004: 17). Die metode spreek van respek vir die leefwêreld van die deelnemers en die betekenis wat die deelnemers aan hulle wêreld toeken. Die begrippe waarmee gewerk word (en op die ou end ook die verslag wat geskryf word en die teorie wat voorgestel word) moet uit die praktyk, uit die deelnemers se “inner perspective” kom. Die teorie en literatuurstudie speel ’n nie-dominante rol (Wester & Peters 2004:28). Die navorser se verwagting van die effek van die empiriese ondersoek is eerder dat dit nodig gaan wees om die teorie te verstel, as dat die teorie net bevestig gaan word. As die doel nie is om die teorie **krities** te onderwerp aan data uit die praktyk nie, kan die navorser hom die moeite spaar om die empiriese ondersoek te doen.
4. Die navorser moet die betekenisvolle sosiale werklikheid, wat hy van binne leer begryp het, in taal en wetenskaplike begrippe of konsepte weergee, anders is dit nie die naam van ’n wetenskaplike ondersoek werd nie (vgl Dreyer 1998:23–24). Dit is ’n **objektiveringsproses** wat heelwat tyd neem. Gewoonlik verloop dit spiraalsgewys deurdat die navorser oor en oor die siklus van dataversameling – analise – refleksie – toetsing deurloop. Om ’n wetenskaplike bydrae te maak, is dit wesenlik om begrippe en teorie te formuleer. “In dit

proses van reconstructie naar objectivering ligt de kern van de kwalitatiewe analise” (Wester & Peters 2004: 16).

2.3.7.1 NOG KENMERKE VAN KWALITATIEWE NAVORSING

- Navorsing geskied onder alledaagse omstandighede. Die ondersoeksituasie word nie geskep, of (soos in ’n laboratorium) opgestel nie.
- Ondersoeksprobleme word holisties, as ’n omvattende en samehangende geheel, in konteks, benader.
- Ondersoeksgegevens word verkry deur direkte waarneming.
- Periodes van dataversameling en data-analise wissel mekaar af as twee komponente van een ondersoeksproses.
- Kwalitatiewe navorsing is veral geskik vir die sistematiese ontwikkeling van teorie: teoretiese eksplorasië of generering van hipoteses (vgl Baarda et al 1998:19–22). Hierdie studie is eksplorerend en hipotese-genererend van aard.

GEVOLGTREKKING

Met bogenoemde uiteensetting in gedagte, is die volgende ’n veilige gevolgtrekking: Die kwalitatiewe styl van navorsing het na 40 jaar se gebruik en ontwikkeling in Europa (20 jaar in Suid-Afrikaanse praktiese teologie) genoegsame wetenskaplike volwassenheid bereik dat dit met vrymoedigheid in hierdie studie gebruik kan word, sonder vrese dat wetenskaplike gehalte of aktualiteit ingeboet sal word.

2.3.8 DIE PERSOON VAN DIE NAVORSER IN EMPIRIESE WERK

In die vroeë stadiums van empiriese ondersoeke in die teologie was daar soms hewige metodologiese debatte oor die posisie van die navorsers. Dit het gelyk of kwantitatiewe werk geassosieer is met die rol van die ondersoeker as waarnemer, terwyl kwalitatiewe werk geassosieer is met die rol van die ondersoeker as deelnemer (Dreyer 1998:18–19). “The two methodological options for practical theologians are thus either a quantitative approach with its observer perspective, or a qualitative approach with its participant perspective” (Dreyer 1998:18). Hierdie siening het tot

heel onlangs nog ’n dualisme gehandhaaf, myns insiens omdat die implikasies van die nuwe epistemologie nog nie volledig deurgewerk het nie.

In die lig van die nuwe epistemologie is daar veral probleme met die siening dat ’n kwantitatiewe ondersoeker net ’n waarnemer en nie ’n deelnemer is nie. Dit is kenteoreties en metodologies onhoudbaar. Dreyer se keuse, waarmee ek hartlik saamstem, is dat die teologiese navorser in alle empiriese ondersoeke twee rolle speel: “... the practical theological empirical researcher has to embody the dialectics between belonging (the insider perspective) and distancing (the outsider perspective) in every research endeavour, whether quantitative or qualitative” (Dreyer 1998:20). Die navorser is beide deelnemer en waarnemer – ten opsigte van sowel die teologiese teorie waarbinne hy werk as die praxis wat hy bestudeer.

As **deelnemer** word hy uit die praktyk van ’n leemte of probleem bewus. Die navorsing word dus gewoonlik “van binne” gebore (sien p 80, 88–89). Die praktyk is vir die “nuwe” praktiese teologie die plek waar egte teologiese vrae gevra word en waar goeie teologisering gebore word. Teologiese teorie groei “van beneden naar boven” (Claessens & Van Tillo, 1990:3). Die navorsingsprobleem en -doelstellings kom dikwels vanuit die geloofsgemeenskap waarby die navorser betrokke is. Hy het daarom ook belang by die sukses van die navorsing en die verbetering van die praxis.

Maar die navorser is terselfdertyd ook **waarnemer** wat doelbewus afstand neem, die moeilike vrae vra en dit as teoloog “vir die kerk so moeilik as nodig maak” (Wethmar 1996). Hy is gebind aan die wetenskaplike werkswyse, metodologie en dissipline, waar hy op ’n kritiese wyse werk in die dampkring van wetenskaplike vakgenote.

Dit is ondenkbaar dat die ondersoeker, in ’n kwalitatiewe ondersoek soos hierdie, waar sommige van die respondente die navorser vooraf geken het, nie ’n invloed sal hê op die veld wat hy ondersoek nie. Die navorser moet konsekwent ’n kritiese houding handhaaf en dit sluit sy eie funksionering as navorser in: “The objectivating and critical attitude should also be directed to the researcher him/herself” (Dreyer 1998:24).

Kenteoreties is daar geen skeiding tussen die kennende subjek en die studie-objek nie (sien p 46–48). Die navorser en die navorsingsveld is oor en weer verbonde aan mekaar. “We, as rational

agents, are always socially and contextually embedded (Van Huyssteen 2006:10). Daar is persoonlike redes vir die keuse van die studie-onderwerp. Ek is as mens, persoonlik en professioneel, betrokke daarby.

Binne die nuwe rasionaliteit en die gekose navorsingsfilosofie, is dit nodig om die navorser se belange en betrokkenheid by die praktyk en die navorsing uit te spel, omdat dit die vertrekpunte van die hermeneutiese proses is (vgl Jarvis 1999:84). “To my mind, there can be no practice without the practitioners: their innermost feelings, values, beliefs, and sense of identity constitute part of the practice, so to omit these dimensions is to distill out some of the richness of the actual practice event (Jarvis 1999:76). Ter wille van die integriteit van die navorsing en die navorsingsresultate, behoort die navorser se persoonlike belang dus verklaar te word.

2.3.9 VERKLARING VAN PERSOONLIKE BELANG

Die navorser is in hierdie geval voluit ’n deelnemer aan die veld wat ondersoek word, naamlik die veranderende Suid-Afrika en die NG Kerk se Noordelike Sinode. Ek swem self in die seestrome wat ek, by wyse van spreke, probeer verstaan (vgl Dreyer 1998:25). Hierdie natuurlike betrokkenheid gee my in die kwalitatiewe navorsingsproses ’n enorme voordeel, want een van die metodologiese uitgangspunte in hierdie soort kwalitatiewe ondersoek, is juis dat die ondersoeker maksimum deelname aan die sosiale werklikheid wat ondersoek word, nastreef (Wester & Peters 2004:24; sien ook p 103). Die moeisame en tydsame proses in kwalitatiewe navorsing, dat die ondersoeker hom/haar moet verplaas na die posisie van die deelnemers – in die Engelse (en selfs Nederlandse) literatuur bekend as “role taking” (Baarda et al 1998:19) – is in hierdie geval onnodig, omdat die navorser voltyds in Suid-Afrika woon en in die NG Kerk se Noordelike Sinode werk en daarom direk betrokke is in die veld wat ondersoek word.

’n Paar opmerkings wat die navorser se persoonlike belang verklaar is ter sake, omdat dit die hele navorsingsprojek van A tot Z raak. Jürgen Moltmann (2000) staan in sy werk *Experiences in theology* twee bladsye af aan “theology and biography”. Hy vertel hoe sy vrou hom aangemoedig het om in sy teologiese werk op ’n konkrete, subjektiewe en kontekstueel-bepaalde wyse te kommunikeer: “It took me some time, and some effort of will, before – at the urging of my wife – I dared to say ‘I’ in theology too” (Moltmann 2000:xviii). Ek gaan akkoord met sy volgende opmerking: “I

have come to see that the biographical dimension is an essential dimension of theological insight” (2000:xxviii). Lesers wil weet wat ’n outeur sê, maar hulle wil ook weet hoe hy daarby uitgekome het en waarom hy dit stel soos dit daar staan. Biografiese inligting is die sleutel daartoe. Moltmann (2000:xix) sê in dié verband: “... to talk about oneself is both necessary and difficult.” Die verklaring van my persoonlike belang is deel van die “self-refleksiewe (dit wil sê introspektiewe) kritiek” (Van Aarde 2004:1113) van die hermeneutiese proses.

Verandering en die kerk se response daarop raak my persoonlike lewe en my beroepslewe ten nouste. Ek sukkel soms om vrede te maak met aspekte van verandering in Suid-Afrika. Die lewe in Suid-Afrika na 1990 hou vir my persoonlik verlies in. In daardie sin is hierdie studie ’n biografie. Ek volstaan met twee voorbeelde.

Die eerste is ’n voorbeeld van verlies wat saamhang met die problematiek van geskiedskrywing in ’n plurale samelewing soos die Suid-Afrikaanse samelewing. Uit wie se perspektief word dit geskryf? Wie is held en wie is skurk? Ek het die Afrikaanse gemeenskap se verlies aan identiteit en waardering vir 100 jaar se geskiedenis persoonlik en traumaties beleef tydens die dorp Louis Trichardt se eeufesvierings in 1999. Die nuwe maghebbers (ANC-gedomineerde Plaaslike Oorgangsraad) het nie een goeie woord gehad vir ’n eeu se harde werk en ondernemingsgees om ’n welvarende dorp en gemeenskap tot stand te bring uit ’n ongerepte en malaria-geteisterde Bosveld nie. Die ANC-hooggeplaastes van die plaaslike en provinsiale regering het die geleentheid van die feesdinee gebruik vir striemende en beledigende aanvalle op alle blankes. Die nuwe regering se verteenwoordigers het die Afrikaanse geskiedenis en nalatenskap in totaliteit in die openbaar verwerp en Afrikaners van uiterste arrogansie en rassisme beskuldig omdat hulle ’n eeufes vir die dorp gereël het, terwyl die Vendageskiedenis van die omgewing veel ouer as 100 jaar is. Ek het gevoel soos ’n vreemdeling in my eie dorp en my eie kerksaal.

Die tweede voorbeeld het met persepsies en assosiasie te doen: my indruk is dat mnr Mugabe van Zimbabwe by baie Suid-Afrikaners ’n held is, ten spyte van al sy vergrype. Omdat ek amper ses jaar lank in Zimbabwe gewoon het, leef ek mee met die ellende wat die land sedert die laat 1990’s beleef as gevolg van mnr Mugabe se persoon en beleid. Ek het die land goed leer ken in die vroeë negentigerjare. Omdat ek, nadat mnr Mugabe kommersiële boere gewelddadig van hulle plase begin verdryf het, deurlopend by bemoediging en noodleniging in Zimbabwe betrokke was, het ek

verskeie kere weer daar gekom en die verwoesting met my eie oë aanskou. Hoe hy, ná al die vergrype sedert 1999 in sekere Suid-Afrikaanse kringe steeds ’n held kan wees (wat byvoorbeeld die meeste applous van al die besoekende staatshoofde gekry het by mnr Zuma se inhuldiging as president in 2008), kan ek glad nie verstaan nie en dit laat my weer eens soos ’n vreemdeling in my eie land voel.

Ek beleef self verlies. Ek het twee vorige gemeentes van die Noordelike Sinode bedien wat verlies beleef en bedien tans ’n derde gemeente in dieselfde Sinodale gebied wat ook verlies beleef.

Maar kom ek begin by die begin. Ek is in die winter van 1962 gebore op die ou Wes-Transvaalse platteland, in die “ou Suid-Afrika”, tydens die hoogbloei van Afrikaner-nasionalisme toe die Nasionale Party van krag tot krag gegaan het onder leiding van dr HF Verwoerd.

My vroegste kinderherinnering is aan die sendingpastorie in Mayfair-Wes, Johannesburg. My pa was sendeling in Soweto. Ek het dikwels saam kerk toe gegaan in Diepkloof. Ek onthou eredienste met drie of vier tolke (en die groot potte pap wat by groot geleenthede langs die kerk gaargemaak is), bewaarskole, jeugkampe en die Baragwanath-hospitaal uit my voorskoolse jare.

Ek het op die ou Transvaalse platteland (Eikenhof, Belfast, Marble Hall) in ’n konserwatiewe, Afrikaanse omgewing grootgeword: beskermd, naby aan die Here en naby aan die kerk. As skoolkind was ek onbewus van die druk op Suid-Afrika om te verander. Selfs as student aan die Universiteit van Pretoria, het ek gedink die groot politieke kwessies in Suid-Afrika was of jy die Nasionale Party van PW Botha of die Konserwatiewe Party van AP Treurnicht moes ondersteun.

In 1987 en 1988 het ek nasionale diensplig gedoen as kapelaan en my deel gedoen ter bestryding van die “bevrydingsteologie as voertuig van revolusie”, soos die kapelaansdiens se fokus destyds was. Ek het, soos die meerderheid dienspligkapelane, die ou regering se “anti-revolusionêre oorlog” ondersteun en glad nie die moontlikheid van ’n ANC-regeringsoorname oorweeg nie. Uit ’n militêre oogpunt het dit ook nie gelyk of die Nasionale Party regering dit enigins oorweeg het nie: Tydens ons dienspligjare het die Suid-Afrikaanse Weermag ’n groot konvensionele militêre offensief geloots teen die vyand: Swapo, Fapla en die Kubaanse magte in Angola (sien Lamprecht 2010(a), 2010(b), 2010(c)). Ek het nie die lelikste van die bosoerlog (die grusame dood langs my van ’n agtienjarige seun in die fleur van sy jong lewe, of die wroeging daaraan verbonde as jy ’n

mens doodgemaak het) van naby beleef nie. Maar terugskouend wonder ek ook (soos baie van my tydgenote) wat ons Weermag in Angola gaan maak het en hoekom jongmense moes sneuwel op 'n stadium toe die politici al klaar gekies het vir 'n onderhandelde skikking met die ANC. Ek voel die maghebbers het ons as jongmense doelbewus oningelig gehou en ons misbruik. Ek is dus deel van die sogenaamde “Boetman-geslag”, na aanleiding van die opspraakwekkende ope brief “Boetman is die bliksem in” (Louw 2009).

Aan die einde van die twee jaar diensplig het ek 'n beroep ontvang na die NG Kerk-gemeente

Marondera in die noord-ooste van Zimbabwe en vroeg 1989 daarheen vertrek: met 'n swanger vroujie aan my sy en vol ideale vir die bediening in 'n vreemde land; vol avontuurlus, maar hope-loos naïef en onvoorbereid op die regerings- en samelewingsveranderinge in Suid-Afrika sedert 1990.

Die vyf jaar van 1990 tot die begin van 1995, wat deel vorm van die tydsraamwerk waarbinne veranderinge in die samelewing beskou word, was ek dus gemeenteleraar in Marondera. Toe ons in Zimbabwe aankom, was mnr Mugabe se regering al 10 jaar lank aan bewind. Dit het in meeste opsigte regtig goed gegaan in Zimbabwe en die land het 'n sterk op-kurwe beleef. Dit het goed gegaan met die NG Kerk in Zimbabwe en met ons lidmate. Die meeste lidmate van ons gemeente was landbouers wat baie suksesvol en winsgewend geboer het. Uit ons oogpunt was Zimbabwe die model post-koloniale Afrikastaat. Ons het dus mnr Mandela se vrylating en die Kemptonparkse onderhandelings van buite die Suid-Afrikaanse landsgrense beskou, op 'n manier van die kantlyn af. Omdat ons in die buiteland was, was ons nie op 'n daaglikse basis ingelig oor die besonderhede van die onderhandelings en politieke ontwikkelings nie. Ons onmiddellike prioriteite was ook elders: al drie ons kinders is in Zimbabwe gebore, ek het die Matopo-heuwels, die Zambezirivier, Karibadam, Mana Pools, Victoria Waterval en Great Zimbabwe in die onbekende Afrika noord van die Limpopo ontdek. Ons het in Malawi gaan vakansie hou en 'n wonder-wêreld ontdek. My kinderjare was isolasiejare en Afrika noord van die Limpopo was vir Afrikaners 'n onbekende wêreld. Die eerste jare van my bediening as predikant was 'n groot Afrika-avontuur. Ek het nie die risiko van grootskaalse bloedvergieting of 'n burgeroorlog in Suid-Afrika in die vroeë negentigs ernstig opgeneem nie. Ek was nie bewus van die intensiteit van die vrese wat blankes beleef het nie. (Ons was dan 'n handjievol blankes – dalk 1% van die bevolking – wat voorspoedig, vreed-

saam en sonder vrees in 'n Afrikaland gewoon het!) Ons het die staatkundige oorgang in Suid-Afrika beleef vanuit 'n buurland. Ek het my kruisie vir die 1994-verkieping by die Suid-Afrikaanse Handelsmissie in Harare gaan trek.

Die vyf jaar in Zimbabwe het 'n besliste invloed gehad op hoe ek na Suid-Afrika kyk. Ek het gedurende daardie tyd, na aanleiding van die belewenisse van NG Kerk-lidmate in Zimbabwe rakende hulle regeringsverandering van 1980, 'n skripsie vir 'n meestersgraad geskryf met die titel: "Pastorale behoeftes in 'n tyd van verandering". Sedert ons terugkeer na Suid-Afrika het ek deurlopend noue bande met Zimbabwe en sy mense behou. Die huidige krisis in Zimbabwe het sonder twyfel 'n invloed op my menswees en sienings.

Ek het persoonlik eers in 1995, toe ons van Zimbabwe af terug verhuis het Suid-Afrika toe, regtig van die problematiek rondom die geformuleerde navorsingsprobleem bewus geraak. Vir iemand wat amper ses jaar buite die Republiek gewoon en gewerk het, was die verandering in die land en Afrikaners se verliese met ons terugkeer bietjie van 'n skok. Ek het nie geleidelik, met verloop van tyd daaraan gewoond geraak nie, maar is meteens daarmee gekonfronteer.

Die terugkeer Suid-Afrika toe, was 10 jaar voordat ek vir formele studie ingeskryf het. My persoonlike doel met die studie was om 'n greep te kry op die navorsingsprobleem. Gedurende die eerste 10 jaar terug in Suid-Afrika, het ek nie formeel gestudeer nie, maar daar het baie praktyknavorsing plaasgevind. Ek weet vandag ek was toe reeds deel van die "... new breed of practitioners, performing a dual role as both practitioners and researchers" (Jarvis 1999:xi). Ek het, saam met goeie kollegas, met goeie gemeentebou-ideale in die gemeente gearbei met min sukses. Ek het in die omgewing waar ons was, die Soutpansbergse Bosveld, ons eie en ander gemeentes gedurig waargeneem, gesprekke met lidmate en kollegas gevoer, teologiese konferensies bygewoon waar praktiese teologie, gemeentebou, die "nuwe Suid-Afrika", ensovoorts ter sprake was. Ek het ook preke gepreek waarin ek die situasie van verlies vir gemeentes geanaliseer het en die stelling gemaak het dat ons ons midde-in 'n treurproses bevind. Daar was in meer as een gemeente baie reaksie op preke met daardie strekking.

Ek was van 1995 tot 2008 voltydse leraar van Louis Trichardt, 'n groot, plattelandse gemeente van die NG Kerk se Noordelike Sinode. Ons gesin het nou saamgeleef met die wel en weë van ons

lidmate en die plaaslike gemeenskap in Louis Trichardt. Ek het die naamsveranderings van meeste dorpe in die noordelike Bosveld (Warmbad word Bela-Bela, Nylstroom Modimolle, Potgietersrus Mokopane, Pietersburg Polokwane, Ellisras Lephallale, ensovoorts) en NG Kerk-lidmate se verontwaardiging daaroor, vanuit Louis Trichardt beleef. Met die naamsveranderings gaan ’n gevoel van vervreemding in Afrikanergeledere gepaard, omdat die ou plekname aspekte van hulle geskiedenis vasgevang het wat nou verwerp word. Oor die dorpsnaam “Louis Trichardt” woed daar al vir baie jare ’n hofstryd.

Ons as predikante kry weekliks in die praktyk te doen met die worsteling van lidmate om aan te pas by ’n veranderende wêreld. Die woelinge in ons konteks is gedurig (ten regte) op ons kerklike vergaderings se agendas. Grondsake was byvoorbeeld vanaf die jaar 2000 ’n kritiese “nuwe Suid-Afrika woeling” in die Louis Trichardt-omgewing. Die Ring van Louis Trichardt was ten nouste betrokke en het ’n groot bydrae gelewer tot die NG Kerk se besinning oor grondhervorming, grondrestitusie en grondeise. Die studie wat die Ring geïnisieer het, is later in gewysigde vorm voorgelê aan die Algemene Sinode 2007 en het die NG Kerk se beleid geword.

Ek het einde 2007 ’n beroep ontvang en is sedert April 2008 tot op hede leraar van ’n derde gemeente van die Noordelike Sinode: Hartbeesspruit-Queenswood in Pretoria. In die huidige gemeente het ek al met tientalle lidmate te doen gekry wat in die ou bedeling trotse staatsamptenare was, maar wat dit uiters negatief beleef om te sien hoe hulle departemente en die stelsels wat hulle opgebou en nougeset in stand gehou het, eenvoudig in die nuwe bedeling tot niet gegaan het.

Die NG Kerk se standpunte, doen en late geniet steeds ’n hoë profiel, veral in die Afrikaanse pers. Ons lidmate lees die koerante en hulle instemming, verontwaardiging, vrae oor joernaliste se standpunte, ensovoorts, vind weerklank in hulle plaaslike gemeente. Die debat oor veranderende landsomstandighede en die kerk se respons daarop word ook byna weekliks in die openbare pers gevoer. Dit is vir ’n leraar in voltydse gemeentewerk, behalwe dat dit swak teologie sou wees, ook in die praktyk onmoontlik om hom af te sluit van die konteks en kwessies waarmee lidmate daaglik te doen kry. Daar is by my geen twyfel nie, dat die regeringsverandering in Suid-Afrika ’n baie spesifieke en akute nood veroorsaak by NG Kerk-lidmate.

Die Noordelike Sinode, waarvan die gemeentes Marondera, Louis Trichardt en Hartbeesspruit-Queenswood almal deel is, het hom die afgelope dekade met 'n groot verskeidenheid kwessies besig gehou wat verband hou met 'n veranderende Suider-Afrikaanse konteks (soos versoening, swart ekonomiese bemagtiging, grondhervorming, geweld en misdaad, die aborsiewet, homoseksualiteit, krisis in Zimbabwe, ensovoorts.) Ek was as leraar betrokke by al daardie debatte en kerklike besinning.

Met hierdie paragrawe het ek eerlik probeer reflekteer op my persoonlike beleweniswêreld, wat ek as navorser onvermydelik in die navorsingsituasie indra (Dreyer 1998:24). Dwarsdeur die studie het ek probeer om, rakende my persoon en werk as navorser, die twee aspekte van betrokkenheid en saaklikheid te balanseer: “biographical subjectivity and self-forgetting objectivity” (Moltmann 2000:xix).

2.3.10 PRAKTYKNAVORSING DEUR DEELNEMER-WAARNEMER

Die navorsing wat hier aangebied word, is gedoen deur 'n deelnemer-navorsers en dit geskied “van binne”. Ek is tegelyk die navorser wat poog om op 'n wetenskaplike wyse te beskryf – en deel van die kerk en sy konteks wat beskryf word. Die rivier se maalkolke, stroomversnellings en rustiger dele word beskryf, nie deur 'n buitestander wat veilig, hoog en droog op die wal staan en dinge van 'n afstand af beskou nie. Ek gee nie voor om objektief te wees nie. Die rivier word beskryf uit die perspektief van iemand wat hom in die middel van die rivier bevind, self nat is, soms self in die nood is as gevolg van onstuimige waters, self nie bekend met wat om die volgende draai voorlê nie. Die waarnemer is iemand wat meegesleur word deur die rivier wat hy beskryf. Dieselfde betrokkenheid by navorsing, kom ook voor in die volgende aanhaling: “Ek skryf as een van die mense oor wie ek skryf” (Nel 2001:5).

Die navorsingsfilosofie wat hier gehuldig word, is ruim genoeg om die lang, voor-formele stadium van navorsing metodologies in te sluit by die navorsingsproses. Daar is in die literatuur groeiende waardering vir 'n nuwe styl van navorsing wat gedoen word deur mense wat voltyds in die praktyk staan en nie formeel met akademiese werk of met formele navorsing (wat byvoorbeeld op publikasie uitloop) besig is nie. “A new phenomenon has emerged in recent years: practitioners in

many occupations are undertaking a great deal of their own research” (Jarvis 1999:3). In die kerklike omgewing is kerklike verslae en selfs goeie preke voorbeelde van sulke navorsing.

In die ou wetenskaplike paradigma was teorie en praktyk redelik ver van mekaar verwyder. Navorsing was die voltydse akademici se werk, terwyl die teorieë wat hulle deur navorsing ontwikkel het, toegepas is deur ander mense wat voltyds in die praktyk werk. “Until quite recently, research and theory were found in the domain of the academy, with practice far removed in the workplace ... Today, research is as much a part of the working world as it is a feature of academic preparation, and work-based learning is fast becoming the order of the day (Jarvis 1999:xi). Daar ontwikkel meer erkenning vir navorsing wat vanuit die praktyk gedoen word: “Action research or participatory action research has emerged in recent years as a significant methodology for intervention, development and change within communities and groups ... Participatory action research is a recognized form of experimental research that focuses on the effects of the researcher’s direct actions of practice within a participatory community with the goal of improving the performance quality of the community or an area of concern” (Wikipedia 2009, sv “Participatory action research”).

Hierdie verskuiwing na ’n nuwe soort navorser, die deelnemer-waarnemer en navorsing in die voltydse werkmilieu, het plaasgevind as gevolg van die kennis-ontploffing sedert die laaste deel van die twintigste eeu en ’n vinnig veranderende wêreld wat deurlopende navorsing van mense in die voltydse praktyk vereis om by te bly (vgl Jarvis 1999:24–28). Praktyk-navorsing het ook in die kerk noodsaaklik geraak in belang van ’n effektiewe praktyk. Vele rings- en sinodale verslae (soms selfs verslae wat voor kerkrade dien), kan as navorsingsdokumente met die oog op ’n meer effektiewe praktyk beskou word. (Die Ring van Louis Trichardt se verslag oor grondrestitusie en grondhervorming is ’n goeie voorbeeld daarvan.) Metodologies lê die herkoms van die navorsingsprobleem en die vroeë stadiums van navorsing dus in my bedieningspraktyk. Die tydsraamwerk daarvan strek tot ruim 20 jaar gelede. Die indrukke en informele navorsing van daardie 20 jaar kan navorsingsmetodologies nie buite rekening gelaat word nie.

Die probleem wat oor ’n periode van tyd (rofweg 1995–2005) uit die gemeentelike bedieningspraktyk, ringsvergaderings, sinodale berade, werkgroepe en vergaderings vir my duidelik geword

het, is dat sending en gemeenskapsbetrokkenheid tans nie floreer in gemeentes van die NG Kerk nie.

2.3.11 EMPIRIESE NAVORSINGSONTWERP EN DIE NAVORSINGSPROBLEEM

Vervolgens moet sorg gedra word dat die navorsingsprojek wat hier ontwerp word, direk aansluit by die navorsingsprobleem, die werkshipotese en die navorsingsdoel (sien p 10–13).

Die empiriese siklus sluit eerstens aan by die *navorsingsprobleem* wat aanleiding gegee het tot die studie en beoog om die groep probleme wat bespreek is, in diepte te ondersoek vanuit gemeentes se praktiese ervaring. In hoofstuk 1 is die probleem gestel dat die praktyk in die meeste NG Kerk-gemeentes nie klop met die teologiese teorie in verband met gemeentebou nie. In die teorie is daar balans tussen die missionêre en versorgende dimensies. In die praktyk word die missionêre dimensie tans egter afgeskeep – of dit is heeltemal afwesig (*Kerkspieël* 2006; Nel 2002:69–72). Meeste gemeentes fokus eensydig na binne: op die versorging van hulle klimaat.

Die navorsingsprobleem is soos volg saamgevat:

Min NG Kerk-gemeentes slaag tans daarin om die versorgingsdimensie van hulle bediening te balanseer met 'n voldoende missionêre dimensie.

Die navorsingsprobleem stel drie vrae.

- *Is daar samelewingsfaktore wat die gemeentebou-ideale en gemeentebouopogings demp?*
- *Is dit akkuraat om te beweer dat daar 'n langdurige, onvoltooide en kollektiewe treurproses in die Afrikaanse gemeenskap aan die gang is wat NG Kerk-lidmate en gemeentes se geestesenergie dreineer?*
- *Kan 'n gemeentebouteorie wat die huidige treurproses verreken 'n bydrae lewer om die probleem op te los?*

'n Toepaslike empiriese ondersoek kan help met die beantwoording van die eerste twee vrae.

2.3.11.1 TWEE GROEPE PROBLEME

In die navorsingsprobleem soos hierbo geformuleer, is daar twee duidelik onderskeibare groepe probleme. Die **eerste** is dat daar klaarblyklik 'n groot gaping is tussen die heersende gemeentebou teorie en die gemeenteboupraktik: in die teorie is daar balans tussen sorg en uitreik (sien p 195), in die praktik is daar 'n **wanbalans**. Die navorser se waarneming, wat deur die empiriese ondersoek na die gemeentelike praktik bevestig of weerlê moet word, is dat dit tans vir gemeentes veel makliker en veel natuurliker is om te konsolideer en te fokus na binne – op die versorging van die gemeente – as om te fokus na buite deur uit te reik na 'n wêreld in nood. Die navorsingsprojek moet sodanig ontwerp word dat dit op 'n kwalitatiewe wyse die kwantitatiewe bevindings van *Kerkspieël* kan toets.

Die **tweede** groep probleme in NG Kerk-gemeentes is dat **treurreaksies**, wat tipies op verlies volg (ontkenning, skok, aggressie, neerslagtigheid, ensovoorts) moontlik só volop voorkom dat onafgehandelde treur as **kollektiewe, kontekstuele nood** beskou kan word. Ten spyte van die omvang en insidensie van verliesreaksies, geniet dit klaarblyklik nie gemeentes se doelgerigte en gefokusde aandag nie. Dit lyk of die kerk nie werk maak van hierdie nood van haar lidmate nie

- moontlik omdat daar nie 'n teorie en 'n plan voor is nie;
- moontlik omdat verlies so 'n vanselfsprekende deel van die lewe geword het dat mense onbewus is daarvan, soos visse onbewus is van die water waarin hulle swem;
- moontlik omdat dit as polities nie-korrek beskou word om te erken dat die afskaffing van apartheid tot verlies in Afrikaanse geleedere gelei het (vgl Hamman 2005:15);
- moontlik uit vrees dat die NG Kerk nogmaals die teiken van openbare kritiek gaan word as sy erkenning gee aan die verlies wat lidmate en gemeentes beleef het met die afskaffing van apartheid.

Die **derde** kwessie wat ek empiries wil ondersoek, is die vraag of daar 'n verband tussen bogenoemde twee groepe probleme is. Die navorsingsvermoede is dat daar wel 'n verband is en dat gemeentebouwanbalanse verbeter kan word deur aandag te gee aan die verwerking van verlies.

2.3.12 EMPIRIESE NAVORSINGSONTWERP EN DIE WERKSHIPOTESE

Die empiriese siklus se doel is eerstens om die navorsingsprobleme duideliker te profileer. Tweedens sluit die empiriese werk aan by die *werkshipotese* (p 13) met die doel om 'n behoorlike hipotese daar te stel as resultaat van die hele navorsingsprojek.

Die empiriese navorsing plaas die verskynsel van omvattende en langdurige verandering in die hele Suid-Afrikaanse samelewing sedert 1990 onder die vergrootglas, asook die verliesreaksies wat met die verandering gepaard gaan. Die kwalitatiewe ondersoek moet die volgende werkshipotese, wat in hoofstuk 1 beredeneer en voorlopig geformuleer is, weer aan die orde stel en ontwikkel (of verwerp):

WERKSHIPOTESE:

“Gemeentebou sal meer geredelik slaag in gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode wanneer die kollektiewe treurreaksies oor verliese ná 1990 grootliks afgehandel is en meer geestesenergie beskikbaar is om die uitdagings van optimale, missionêre gemeentewees aan te pak. Praktiese teologie kan 'n bydrae in dié verband lewer deur 'n gemeentebouteorie te ontwikkel waarin die konteks-spesifieke nood van lidmate en gemeentes, naamlik die behoefte om verliese genoegsaam te betreur en vordering te maak met die komplekse en langdurige rouproses, geïntegreer is.”

2.3.13 EMPIRIESE NAVORSINGSONTWERP EN DIE NAVORSINGSDOELWITTE

Die eerste twee navorsingsdoelwitte wat in hoofstuk 1 uitgespel is, is ook ter sake wanneer 'n haalbare empiriese ondersoek ontwerp word:

Om deur middel van 'n kwalitatiewe ondersoek in geselekteerde gemeentes van die NG Kerk, eerstens 'n in-diepte beskrywing aan te bied van die stand van sake ten opsigte van gemeentes se belewenis van drie verbandhoudende kontekstuele faktore: verandering in Suid-Afrika, verlies wat NG Kerk-lidmate beleef en treurreaksies as gevolg van verlies.

Om deur middel van 'n kwalitatiewe ondersoek in dieselfde geselekteerde gemeentes, tweedens te kontroleer of 'n langdurige, onvoltooide, kollektiewe treurproses inderdaad goedbedoelde gemeentebouopogings kniehalter in gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode.

Die werkshipotese moet in samehang met die navorsingsprobleem en die navorsingsdoelwitte ge-operasionaliseer word; dit moet omskep word in 'n haalbare navorsingsprojek (Robson 1993:38). Aan die einde van die empiriese siklus sal die werkshipotese herbesoek word, sodat die studie kan afsluit met 'n duidelike hipotese wat ontwikkel is in die dinamiese wisselwerking tussen teorie en praxis.

OPSOMMING

Met hierdie greep op die kwalitatiewe navorsingsfilosofie en onderliggende beginsels, asook die posisie van die navorser, kan die praktiese navorsingsprojek vervolgens naby aan die navorsingsprobleem, werkshipotese en navorsingsdoelwitte ontwerp word.

2.4 NAVORSINGSONTWERP

Navorsingsontwerp gaan daaroor om die navorsingsprobleem, navorsingsvrae en die werkshipotese te operasionaliseer in 'n prakties uitvoerbare navorsingsprojek. Die kwalitatiewe styl van navorsing vereis dat die ondersoeker se direkte kontak met die veld wat ondersoek word, **so uitgebreid as moontlik** moet wees. Daarom mag die ontwerp nie eng en beperkend wees nie. “Het ondersoekontwerp moet moegelyk maken dat de ondersoeker gebruik maakt van *al wat zich voor-doet* om de betreffende werklikheid te leren kennen. Dat betekent: open waarnemingstechnieken, maar vooral deelnemen aan de werklikheid” (Wester & Peters 2004:17). Geen strategie of tegniek om inligting te bekom, kan in beginsel uitgeskakel word nie, omdat die doel is om 'n holistiese en lewensgetroue beeld van die ondersoeksveld te verkry (Baarda et al 1998:19).

2.4.1 DIE KEUSE VIR TWEE AANVULLENDE KWALITATIEWE STRATEGIEË

Die doel van die empiriese siklus is om die regte soort data in te samel, waarmee die navorsingsprobleme belig kan word, die navorsingsdoelwitte bereik kan word en die werkshipotese in 'n

aanvaarbare hipotese ontwikkel kan word. Sonder betroubare data kan nie een van bogenoemde gebeur nie. “The central, totally indispensable, part of an enquiry is the collection of data. No data – no project” (Robson 1993:303).

Wat die strategieë vir die versameling van gegewens aan betref, is die volgende paragraaf van Wester en Peters (2004:15) belangrik: “Met betrekking tot *de versameling van gegewens*: de wens om in direct contact met de (geleefde) werklikheid te komen, leidt tot een voorkeur voor **participerende observatie** en **casestudy** (my beklemtoning) ... participatie is niet alleen deelnemen, maar ook meebelevén. Daarbij word van verschillende dataverzamelingstechnieken gebruik gemaakt om een zo gedetailleerd mogelijke beschrijving te verkrijgen.”

2.4.1.1 DEELNEMENDE WAARNEMING

Twee kwalitatiewe strategieë word saam-saam gebruik om die gekose navorsingsveld in diepte na te vors. **Eerstens** deelnemende waarneming: ’n oop proses wat al vir 20 jaar aan die gang is en steeds voortgaan. Die voor-formele stadium van die ondersoek wentel om hierdie navorsingstrategie. Die navorser se betrokkenheid by die navorsingsveld en die bruikbaarheid van data uit die voor-wetenskaplike stadium van deelnemende waarneming is reeds hierbo verantwoord. Die neerslag daarvan lê in kerkraadsnotules, ringsnotules, sinodale notules, gemeenskapskoerante, nasionale koerante, persoonlike notas, foto’s, ensovoorts.

Hierdie navorsingsprojek is ’n hoogs persoonlike onderneming, omdat die navorser die probleem uit persoonlike betrokkenheid in die navorsingsveld geïdentifiseer het. In “deelnemende waarneming” loods die navorser nie een of ander projek nie. Dit het eerder te doen met ’n deurlopende ingesteldheid van die navorser om nuuskierig te wees, vrae te vra, fyn waar te neem, te analiseer en verbande met die teorie te soek. In hierdie studie kom die resultate van deelnemende waarneming vervleg met ander data voor. Ten opsigte van deelnemende waarneming, is die grense tussen die voor-wetenskaplike fase en die meer formele wetenskaplike fase vaag (vgl Wester 1995:91–107), maar die data uit albei fases is bruikbaar.

Deelnemende waarneming het so onlangs as die afgelope 20 jaar eers erkenning begin kry as ’n legitieme navorsingstrategie in die sosiale wetenskappe (Jarvis 1999:voorwoord). Van die heel nuutste metodes op die mark van sosiaal-wetenskaplike empiriese metodes word dus benut.

2.4.1.2 GEVALLESTUDIES, PROSESBEKRYWING

Die **tweede** strategie vir die versameling van gegewens, is drie gevallestudies. Gevallestudies as navorsingstrategie het 'n lang en goeie tradisie in die sosiale wetenskappe. Dit is by uitstek geskik om 'n organisasie soos 'n gemeente in diepte te ondersoek: “Het gaan hierbij om onderzoek van één of enkele gevallen waarbij men diepgang bereikt door de complexe relaties waarin het geval functioneert, centraal te stellen. In het bijzonder is een dergelijke opzet relevant voor organisatie-onderzoek, omdat het hier juist om die ene organisatie en haar interne of externe functioneren gaat (Wester & Peters 2004:13–14). Hierdie strategie is uiters geskik om gemeentes te ondersoek, omdat gemeentes beskou kan word as komplekse organisasies. Die “interne funksionering” waarvan Wester & Peters praat, hang saam met die versorgende dimensies van gemeentebou en “eksterne funksionering” hang saam met die missionêre dimensies van gemeentebou. Die verbande tussen NG Kerk-gemeentes se interne en eksterne funksionering vra om nadere ondersoek, omdat dit nie in balans is nie (soos uitgespel in die navorsingsprobleem).

Hierdie ondersoekstrategie maak dit moontlik om die huidige verskynsel (een spesifieke gemeente) in sy historiese en kontekstuele verbande te begryp. Die data waartoe die navorser toegang kry, is nie beperk tot 'n gemeente se hede nie: dit open die weg na die verlede en die toekoms. Gemeentebou het 'n belang by 'n gemeente se hede, maar ook by die verlede en die toekoms. Die geïdentifiseerde probleme in die huidige bedieningspraktyk, is moontlik die gevolg van gemeentes se *onlangse geskiedenis* in die konteks van die nuwe Suid-Afrika. Die verlies wat NG Kerk-lidmate moontlik mag beleef, hang weer saam met hulle posisie in die ou Suid-Afrika en veral vóór 1990. 'n Tydperk van ongeveer 40 jaar is ter sake om die impasse in die huidige gemeentelike praxis ter verklaar; die navorsingsvrae en die navorsingsdoelwitte in historiese en kontekstuele verbande onder die loep te neem. Daarom word die gevallestudies as **prosesbeskrywing** aangebied. “Case study methods involve an in-depth, longitudinal examination of a single instance ... As a result the researcher may gain a sharpened understanding of why the instance happened as it did and what might become important to look at more extensively in future research” (*Wikipedia* 2009, sv “Case study”).

Hierdie vorm van kwalitatiewe ondersoek is geskik om insig te verdiep in die kompleksiteit van faktore wat die ontwikkeling van 'n sosiale verskynsel bepaal het (in hierdie geval hoe dit ontwik-

kel het dat 'n hele gemeenskap treur). Die belangrikste bydrae van gevallestudies is juis in die veld van prosesbeskrywing. “De meest fundamentele bijdrage van dit soort onderzoek is dat het inhoud kan geven aan het sociale proces dat zich afspeelt” (Wester & Peters 2004:37). Die sosiale werklikheid soos hy nou daar uitsien, is gevorm deur mense en groepe wat sistemies op mekaar reageer, wat verwagtings van mekaar het en met die verloop van tyd op bepaalde maniere teenoor mekaar optree. Die huidige situasie in 'n gemeente kan slegs verstaan word teen die agtergrond van hierdie soort interaksie oor 'n periode van tyd. Nie net die huidige (gestolde) posisie is ter sprake nie, maar ook die historiese en kontekstuele faktore wat help vorm gee het aan die huidige posisie.

Geen ander vorm van navorsing kan tot op hierdie vlak deurdring nie (vgl Wester & Peters 2004: 37). Die sosiale proses wat hom in die kerk afspeel in Suid-Afrika sedert 1990, kan myns insiens **slegs** met 'n gevallestudie voldoende beskryf word.

Die onderhawige gevallestudies hou rekening met die historiese verloop van sake in die Suid-Afrikaanse konteks. Dit kyk terug en vertolk die huidige situasie van gelowiges in die lig van kontekstuele faktore voor 1990, maar soek terselfdertyd na 'n verbeterde teorie wat toekomstige, meer gewenste gelowige optredes kan rig.

Tegniese van dataversameling in gevallestudies en prosesbeskrywing sluit in

- half-gestruktureerde diepte-onderhoue met individue en egpare (sien Rubin & Rubin 1995:5–12, 122–225; Baarda et al 1998:132–134; Wester & Peters 2004:61–66)
- gesprekke met fokusgroepe (Baarda et al 1998:134–135; Rubin & Rubin 1995:27–28, 139–140; Putcha & Potter 2004)
- dokument-analise (Baarda et al 1998:151–166; Wester & Peters 2004:67–74)
- waarneming van belangrike gemeente-aktiwiteite soos eredienste en vergaderings

OPSOMMEND

Die data wat met hierdie twee heel verskillende strategieë (deelnemende waarneming en gevallestudies) ingesamel word, is aanvullend tot mekaar. Die beginsel wat gevolg word, is dat die kwaliteit van inligting wat versamel word, deurlopend krities geëvalueer word. Die metodologie

skryf geen afsnypunt vir data-insameling voor (soos wat gewoonlik in 'n kwantitatiewe studie voorkom) nie. Vir solank as wat daar behoefte is aan meer of beter inligting, gaan die proses van data-insameling voort.

2.4.2 ANALISE VAN DIE GEGEWENS

Wester en Peters (2004:43) gebruik die volgende skema om die verloop van die proses van kwalitatiewe analise voor te stel:

Die proses is nie eenrigting waarneming-analise-refleksie nie, maar siklies. 'n Spiraal is moontlik die beste skematiese voorstelling van die proses. Dit beweeg sirkulêr, maar terselfdertyd ook in wyer sirkels na bo, om aan te dui dat daar ontwikkeling en vordering is. In ooreenstemming met die onderliggende filosofie, word van 'n interpretatiewe tegniek van data-analise gebruik gemaak, waar die waarnemer sy indrukke, na herhaalde deurloop van die sikliese proses hierbo, struktureer en deursigtig rapporteer (teenoor kodering, herhaalde opsomming, meganiese tegnieke – *Wikipedia* 2009, sv “Qualitative research”).

2.4.3 GEVALLESTUDIES: TEGNIEKE VIR DATA-INSAMELING

2.4.3.1 HALF-GESTRUKTUREERDE DIEPTE-ONDERHOUE MET INDIVIDUE

Die onderhoude in die vooruitsig is half-**gestruktureer**, omdat die navorser spesifieke temas aan die orde wil stel in ooreenstemming met die navorsingsprobleem en ter bereiking van die navorsingsdoelwitte. Die onderhoude is slegs **half**-gestruktureer, omdat die navorsingsfilosofie ruimte

maak vir die onvoorspelbare, unieke bydrae wat elke deelnemer wil maak. Daar is ruimte vir deelnemers om nuwe konsepte, (bv iets waaraan die navorser glad nie gedink het nie, maar tog verband hou met die navorsingsprobleem), te opper. Empiriese data geniet voorrang bo teorie. Die tegnieke van data-insameling moet “oop” genoeg wees om aan al die deelnemers die ruimte te bied om hulle unieke bydraes te maak – ook verrassende bydraes wat glad nie in die voorbereiding van gespreksvrae voorsien is nie.

2.4.3.1(a) Skedule met konsepte vir onderhoude

Die volgende 13 vrae, geoperasionaliseer uit die navorsingsprobleem, navorsingsdoelwitte en die werkshipotese, kom voor op 'n skedule vir die half-gestruktureerde onderhoude:

1. Hierdie ondersoek handel oor die NG Kerk en oor verandering in Suid-Afrika gedurende die jare 1990–2010. Om u te oriënteer, u teruggedink aan die Suid-Afrika van die tagtigerjare. Hoe het die samelewing gelyk? Hoe het die NG Kerk gelyk? Wat was die posisie van lidmate van gemeentes van die NG Kerk?
2. Wat sou u sê het verander sedert 1990 – in die samelewing? – in die NG Kerk?
3. Sou u sê NG Kerk-gemeentes en NG Kerk-lidmate het sedert 1990 verlies ondervind waaroor hulle treur? Indien wel, watse soort verlies? Hoe raak verlies en die gepaardgaande treurprosesse lidmate? Hoe raak verlies en treur gemeentes?
4. Dink u lidmate en gemeentes het hulle verliese klaar hanteer en genoeg getreur, of dink u dit is onafgehandel? Van watter tekens of simptome is u bewus wat daarop dui dat NG Kerk-lidmate treur?
5. Sou u saamstem met die volgende drie beskrywings van die treurproses in die Afrikaanse gemeenskap: “langdurig, onvoltooid, kollektief”?
6. Watse rol speel die emigrasie van mense wat ons land verlaat het, in die verlies wat NG Kerk-lidmate beleef?
7. Dink u daar is iets soos kollektiewe verliese en soos kollektiewe treurreaksies?
8. Sou u sê gemeentes van die NG Kerk het 'n besondere taak as die konteks gekenmerk word deur verlies en treur?
9. As u die toestand vergelyk met die jare voor 1990, is dit akkuraat om te beweer dat die NG Kerk na 1990 in haarself gekeer geraak het?

10. Het NG Kerk-lidmate genoeg geestesenergie om al die werk te doen wat 'n gemeente van die Here behoort te doen?
11. Dink u die VERHOUDING van energie, geld, moeite wat in 'n gemeente **na binne** gerig word, teenoor energie, geld, moeite wat **na buite** gerig word, het verander na 1990?
12. Geniet die versorging van die gemeente of die uitbreiding van die koninkryk van God in die praktyk voorrang in u gemeente? Het dit verander na 1990 of is dit konstant?
13. Hoe sou u daaroor voel as u gemeente in hierdie omstandighede 'n bediening aanvaar om 'n fasiliteerder te wees van mense se treurprosesse?

Dit is in 'n half-gestruktureerde onderhoud nie verpligtend dat al 13 vrae aan die orde hoef te kom nie. Die filosofie respekteer die deelnemers se bydrae in so 'n mate dat hulle die gang en die inhoud van die gesprek kan bepaal. Die resultate van 'n onderhoud waarin net die helfte van die vrae ter sprake gekom het, is net so bruikbaar as een waar al die vrae gevra is. Dit is in elke geval die spesifieke respondent se unieke bydrae.

2.4.3.2 ONDERHOUDE MET FOKUSGROEPE

Onderhoude met fokusgroepe is 'n tegniek wat groep-interaksie gebruik om data in te samel. Dit is sedert die Tweede Wêreldoorlog hoofsaaklik in marknavorsing gebruik, maar geniet sedert die tagtigerjare erkenning as navorsingstegniek in die sosiale wetenskappe (Puchta & Potter 2004:4–5). Fokusgroepe word vandag in 'n wye verskeidenheid velde gebruik as navorsingsmetode: marknavorsing, gesondheid, medies, opvoedkunde, sielkunde, kommunikasiekunde, politieke wetenskap, ensovoorts (Puchta & Potter 2004:5–6). Hier word die tegniek gebruik om die data ingewin deur half-gestruktureerde, persoonlike onderhoude en die insette van die deelnemer-waarnemer te komplementeer (vgl Puchta & Potter 2004:7).

Die gebruik van fokusgroepe is aantreklik vir hierdie studie, want die tegniek is ontwerp om baie naby aan die respondente se gewone lewens te beweeg. Fokusgroeponderhoude stel belang in “talk-in-interaction” (Puchta & Potter 2004:1). Gewone spreektaal, veral in 'n informele gespreksituasie, kan baie “morsig” voorkom in vergelyking met netjiese opsommings van gesprekke in meer formele en taalkundig korrekte formaat – soos byvoorbeeld in 'n nuusberig. Maar die netjiese opsommings is reeds weer die skrywer se vertolking van die werklike gesprek en daarom verder

verwyder van die werklike ondersoeksituasie. “Talk-in-interaction is quite different from talk in the grammar book or talk in the philosophy text; it is bound up with people’s lives – their projects, their developing identities, their evaluations” (Puchta & Potter 2004:2). Die doel met fokusgroepe is juis om naby aan die regte lewe en lidmate se egte response te kom, daarom sal die “morsige” taalgebruik net so getranskribeer word.

Daar is konsensus oor twee kern-elemente van fokusgroepe (vgl Puchta & Potter 2004:6):

- ’n Opgeleide **gespreksleier lei die proses** deur van voorafvoorbereide vrae of ’n onderhoudsriglyn gebruik te maak. In hierdie geval is ek as navorser self die gespreksleier wat die geïdentifiseerde groep se gesprek oor die navorsingsonderwerp lei. My opleiding vir die rol as gespreksleier, was vyf jaar se formele studie vir hierdie proefskrif, asook vyf-en-twintig jaar se ervaring met die leiding van verskillende soorte groepe in die voltydse gemeentebediening. ’n Kort gesprekskedule met ses vrae of kwessies wat vir die betrokke gemeente se individuele respondente die belangrikste was, word as riglyn vir gesprek met elke fokusgroep gebruik. Dit word dan telkens voorberei na afloop van die individuele onderhoude. Die prioriteite vir die fokusgroep se onderhoud kom uit die individuele onderhoude wat in die betrokke gemeente gevoer word.
- Die doel is om **groepsinteraksie te gebruik** om die respondente se POBA’s (die Amerikaanse marknavorsers Naomi Henderson se akroniem vir *Perceptions, Opinions, Beliefs, Attitudes*) te identifiseer (Puchta & Potter 2004:66). Die leier moet die klimaat skep dat al die groeplede vrymoedig is om hulle gevoelens, menings, houdings, motiewe en persepsies oor die navorsingsonderwerp te lug. In ’n ondersoek van verkennende aard is dit van kritieke belang. By wyse van inleiding sal die gespreksleier sê die doel is om elkeen se unieke bydrae te verkry en dat dit in orde is om ’n ander gevoel of ’n ander mening te hê as ander groeplede. ’n Tegniek om verskeidenheid van opinies te akkommodeer in die groeps gesprek, is om dieselfde vraag op verskillende maniere te vra. Hierdie tegniek is ontwerp om diversiteit na vore te bring. As dit reg hanteer word, open ’n goeie fokusgroep ’n wêreld van multi-subjektiwiteit (Puchta & Potter 2004:120).

Die fokusgroep word bymekaargebring vir ’n spesifieke doel en net vir die duur van die onderhoud. Na afloop van die onderhoud, hou die fokusgroep weer op om te bestaan. Die verhoudings

en interaksie tussen individue in die fokusgroep word gebruik om in diepte in te gaan op net enkele navorsingskwessies: daardie vier of vyf sake wat uit die persoonlike onderhoude na vore getree het as die brandpunte in daardie spesifieke gemeente.

Die beplanning is dat fokusgroepe hier gebruik gaan word op een van die mees algemene maniere waarop fokusgroepe as navorsingstrategie benut kan word: “... in an initial exploratory or hypothesis-generating phase” (Puchta & Potter 2004:7). Fokusgroepe word in hierdie studie gebruik om ’n onbekende veld te verken en ’n bydrae te lewer tot generering van die hipotese.

Die volgorde waarin die verskillende tegnieke vir data-insameling gebruik word, is dus dat die persoonlike onderhoude eerste gevoer word en dat die fokusgroep in opvolg daarvan gebruik word. Na afloop van die insameling van data deur hierdie twee tegnieke te gebruik, is dit die taak van die navorser om die gehalte van die data te evalueer. As die gehalte van die data nie na wense is nie, behoort ander tegnieke ook gebruik te word, totdat die data se gehalte en volume bevredigend is.

2.4.3.3 ANALISE VAN GEMEENTELIKE DOKUMENTE

Gemeentelike dokumente soos kerkraadsnotules, nuusbriewe, afkondigingblaadjies, kerkalmanakke, ensovoorts, kan nagegaan word.

2.4.4 SELEKSIE VAN DRIE GEMEENTES VIR GEVALLESTUDIES

Op grond van die afgrensings vir die studie, wat in hoofstuk 1 gedoen is (sien p 13–15), bepaal die empiriese ondersoek hom

- by stemme van gemeentes
- slegs by stemme van NG Kerk-gemeentes
- geografies tot die NG Kerk se Noordelike Sinode

As deel van die kwalitatiewe navorsingsfilosofie wat hierbo bespreek is, word ’n klein navorsingsveld van slegs drie gemeentes gekies om in diepte te ondersoek. Om deelnemers se privaatheid te beskerm, sal hierdie studie verwys na gemeente 1, gemeente 2 en gemeente 3.

2.4.4.1 EERS 'N GEHEELBEELD

Om 'n sinvolle seleksie van drie gemeentes te doen, is dit nodig om eers 'n geheelbeeld te kry van al die gemeentes waaruit die seleksie gedoen moet word.

Daar is altesaam 126 gemeentes in die Noordelike Sinode, wat georganiseer is in 19 ringe. Die gebied wat ter sprake is, sluit die gedeelte van Pretoria wes van die N1 nasionale pad in, dus 'n groot area in die sentrale, noordelike, suidelike en westelike dele van Pretoria en Centurion, noordelike Gauteng, die noordelike deel van die Noordwesprovinsie, die grootste gedeelte van die Limpopoprovinsie, Zimbabwe en Zambië, Botswana, Namibië se Caprivistroom en Engeland. Daar is middestadsgemeentes soos Pretoria en Pietersburg; voorstedelike gemeentes soos Montana, Suidoos-Pretoria en Pietersburg-Noord; gemeentes in groot myn- en industriële dorpe soos Lephalale, Brits en Rustenburg; in groter plattelandse dorpe soos Bela-Bela, Mokopane en Louis Trichardt; op klein plattelandse dorpies soos Vaalwater en Dendron; in afgeleë boerderygebiede soos Swartwater en Marken. Daar is ook gemeentes in die buiteland soos Kadoma en die SA Gemeente in Londen.

2.4.4.2 SELEKSIE IS NIE VERTEENWOORDIGEND VAN ALLE GEMEENTES NIE

Om haalbaar te wees ten opsigte van die navorser se tyd, geld en binne die beperkte ruimte van 'n proefskrif, word drie gemeentes geselekteer wat baie van mekaar verskil, maar die aanspraak is nie om ten opsigte van alle tersake faktore verteenwoordigend te wees van die hele Noordelike Sinode se gemeentes nie. As gevolg van beperkte tyd en geld, word buitelandse gemeentes byvoorbeeld buite rekening gelaat (hoewel gevallestudies in buitelandse gemeentes hoogs interessante perspektiewe op verandering in Suid-Afrika sou kon oplewer!).

2.4.4.3 SELEKSIE STREEF WEL DAARNA OM VERSKEIDENHEID WEER TE GEE:

FAKTORANALISE

Gemeentes word geselekteer om wel 'n verskeidenheid weer te gee ten opsigte van die volgende vyf faktore, wat moontlik 'n beduidende invloed kan hê op respondente se belewenis van die navorsingsprobleem.

- Die **mate van samelewingsverandering** waaraan 'n gemeente onderwerp is ná 1990. In terme van die tema van die ondersoek, is hierdie veranderlike die belangrikste. Al die binnelandse gemeentes leef in dieselfde makro-konteks, naamlik die nuwe Suid-Afrika. Maar sekere gemeentes beleef radikale, plaaslike veranderings onder die nuwe politieke bedeling en ander gemeentes nie. Een gemeente is geselekteer uit 'n baie stabiele gebied waar die impak van samelewingsverandering laag is. Die ander twee gemeentes het dras-tiese veranderings ondervind, maar veranderings van uiteenlopende aard.
- Die **tipe samelewingsverandering** waaraan 'n gemeente onderwerp word. Drie uiteenlopende tipes samelewingsverandering is geselekteer. Een gemeente se setel het na 1990 in grootte verdubbel, weer verdubbel en in die proses grootstadstatus ontvang. In 'n tweede gemeente se omgewing het die nuwe staatkundige bestel en grondeise 'n uittog van blankes tot gevolg gehad. Die derde gemeente het vinnige uitbreidings van die omliggende woonbuurte en die oprigting van dosyne sekuriteitskomplekse beleef.
- Groot **demografiese verskuiwings** was op sekere plekke deel van die pakket van die nuwe konstitusionele bedeling in Suid-Afrika, terwyl ander plekke nie soseer geraak is nie. Een gemeente is gekies in 'n omgewing waar 'n voormalige tuisland en tuislandregering in 1994 ontbind is. Nog 'n gemeente is gekies, omdat hulle dorp een van die nege nuwe provinsies se hoofstad geword het en al die nuwe provinsiale regeringstrukture ná 1994 daar gevestig is. Die derde gemeente is gekies uit 'n area waar demografiese verskuiwings in die nuwe konstitusionele bedeling nie 'n rol gespeel het nie.
- **Ligging:** Een voorstedelike gemeente is gekies, een middestadsgemeente en een landelike gemeente. Twee gemeentes is in Limpopo en een in Gauteng.
- **Sosio-ekonomiese faktore.** In die Noordelike Sinode se geografiese gebied, is daar ten opsigte van welvaart, kundigheid, hulpbronne, ontwikkeling ensovoorts, 'n groot verskil tussen die drie provinsies, naamlik Gauteng, Limpopo en Noordwes. Daar is ook 'n groot verskil tussen verskillende areas in dieselfde provinsie. Een gekose gemeente is ooglopend welvarend en die meeste lidmate is uit die hoër middelklas. 'n Tweede gemeente het 'n dekade gelede al finansiële noodmaatreëls getref om haar voortbestaan te verseker. Die derde gemeente is in 'n gebied waar 'n groot deel van die welvaart en infrastruktuur waaraan die gemeente gewoond was, gedurende die afgelope dekade tot niet gegaan het.

2.4.5 SELEKSIE VAN RESPONDENTE

Uit die aard van die saak kan alle lidmate van die drie gemeentes nie aan die woord gestel word nie. Dit is ook nie die bedoeling nie. Die bedoeling volgens die titel van die studie is om *stemme uit gemeentes* aan die woord te stel. Vervolgens moet krities besin word oor *hoeveel* stemme van respondente aan die woord gestel gaan word en *hoe* daardie *respondente geselekteer* gaan word.

Voorlopig word vyf respondente by die half-gestruktureerde onderhoude betrek en tussen vyf en tien ander respondente by die fokusgroep. Dit beteken dat daar na tussen 10 en 15 verskillende stemme uit elke gemeente geluister word. Die getal stemme word *slegs voorlopig* beperk tussen 10 en 15. In die kwalitatiewe navorsingstrategie is dit deel van die navorser se taak om as 'n "detached observer" die gehalte van die data en die volume van die data gedurig krities te beoordeel (Dreyer 1998:23–24). As dit blyk dat 10 tot 15 stemme te min was om 'n behoorlike beeld van die gemeente in die gevallestudie te gee, kan die navorser besluit om nog half-gestruktureerde onderhoude en/of onderhoude met fokusgroepe te reël.

In beide die half-gestruktureerde onderhoude as die fokusgroepe, geld die beginsel dat daarna gestreef word om 'n verskeidenheid stemme aan die woord te stel: manlik en vroulik, oud en jonk, een leraar, kerkraadslede en nie-kerkraadslede, verskeidenheid ten opsigte van rol in die gemeente en gemeenskap. Geen enkele respondent se stem mag oorheersend wees nie. Die doel is om ryk data te versamel. Dit mag wees dat daar in 'n betrokke gemeente spesifieke, kontekstuele faktore is wat 'n groot rol speel en daarom in ag geneem behoort te word by die seleksie van respondente. Dit sal in elke geval uitgeklaar word voor die respondente gekies word.

In elke gemeente word die volgende respondente gekies vir half-gestruktureerde onderhoude:

- 'n Predikant. Een van die gemeentes het net een predikant. In die ander twee gemeentes, wat meer as een predikant het, word 'n leraar gekies wat al lank in die gemeente dien, met die oog op prosesbeskrywing. Die twee predikante wat geselekteer is, dien onderskeidelik 24 jaar en 30 jaar in hulle gemeentes. Die plaaslike predikante word gevra om te help met die keuse van die ander respondente, sodat verskeidenheid verteenwoordig word.
- 'n Egpaar. Die verwagting is dat die dinamiek van 'n onderhoud met 'n egpaar anders sal

wees as in individuele onderhoude en dat dit data sal oplewer wat verskil van beide individuele onderhoude en fokusgroepe. Dit dra by tot verskeidenheid.

- Nog twee individue.

In elke gemeente is daar dus vier onderhoude met vyf respondente.

Fokusgroepe word ook met die hulp van die plaaslike leraar en/of saakgelastigde saamgestel. Weer eens is die strewe om verskeidenheid in die groep te hê ten opsigte van al die faktore wat hierbo genoem is. Respondente wat deelgeneem het aan die half-gestruktureerde onderhoude (en hulle naasbestaandes) mag nie deelneem aan die fokusgroepe nie, sodat 'n verskeidenheid stemme aan die woord kom en niemand se stem oorheers nie.

2.4.6 PROSEDURE MET INDIVIDUELE ONDERHOUDE EN FOKUSGROEPE

Die kerkraad van al drie betrokke gemeentes moet, vir ooglopende etiese redes, toestemming gee dat onderhoude gevoer mag word en dat die inhoud van die onderhoude vir navorsingsdoeleindes gebruik mag word. Daar word, met die toestemming van die respondente, 'n klankopname van elke onderhoud gemaak. (Die ideaal sou wees om klank- en beeldopnames te maak, sodat die nieverbale aspekte van kommunikasie ook vasgelê kon word. Dit was egter nie moontlik binne die beperkings van beskikbare geld en tyd vir die ondersoek nie.) Die riglyn vir die lengte van onderhoude is 45 tot 60 minute. Ek poog as onderhoudvoerder om al 13 vrae aan die orde te stel. Dit is egter volgens die navorsingsfilosofie nie verpligtend nie. Die respondente bepaal die ritme en die tempo van die onderhoud.

Waar moontlik, maak ek self die afspraak met die respondente. As dit nie moontlik is nie, word die plaaslike predikant of kerkkantoor gevra om behulpsaam te wees daarmee. Die vrae word vooraf aan die respondente beskikbaar gestel, indien hulle dit wil sien. Individuele onderhoude is gewoonlik by die respondent se eie huis, of alternatiewelik by hulle kerk. Die respondente moet op hulle gemak wees en vrymoedig voel in die onderhoud, sodat hulle hul menings en gevoelens eerlik kan lug.

Die fokusgroepe kom by die kerk bymekaar. Daar word ongeveer 10 minute aan 'n kenmekaar-

sessie afgestaan, omdat dit belangrik is dat die groeplede vrymoedig moet voel by mekaar.

Na die onderhoude gevoer is, transkribeer die navorser al die klankopnames self. Dit is tydroende werk, maar dit dwing die navorser om kennis te neem van elke woord, elke frase en elke stilte. Die transkribeerwerk is die eerste fase van die inhoudsanalise. Die ideaal is om die transkripsies so gou as moontlik na die onderhoude te doen. Die “morsige” taalgebruik van ’n lewendige onderhoud word net so behou in die transkripsies. Dit word nie geredigeer of taalkundig verbeter nie. Die klankopnames sowel as die transkripsies is op aanvraag beskikbaar by die navorser, waar dit bewaar word vir minstens vyf jaar na die publikasie van die proefskrif.

As deelnemer-waarnemer sal ek probeer om soveel as moontlik waar te neem tydens die besoeke aan die gemeentes en boek te hou van die waarnemings, sodat dit geïntegreerd met die resultate van die onderhoude aangebied kan word as navorsingsresultate.

As uit die resultate van die navorsingsprojek wat hier beplan is, blyk dat daar inderdaad ’n onafgehandelde, kollektiewe treurproses in gemeentes heers, het die ondersoek reeds ’n bydrae gemaak tot teologiese teorievorming. Lidmate en gemeentes se verlies word sodoende die onderwerp vir teologiese besinning. ’n Spesifieke konteks en ’n spesifieke aspek van gelowiges se nood in daardie konteks kan dan verder gevoer word deur dit op te neem in die drieslag prakties-teologiese werkswyse. Die bydrae tot ontwikkeling van die vakgebied begin by die empiriese ondersoek, maar word voltooi in die laaste, integrerende hoofstuk.

2.4.7 KORT BESKRYWING VAN GESELEKTEERDE GEMEENTES

Gemeente 1 is ’n klein, landelike gemeente wat ’n boeregemeenskap bedien. Volgens die *Jaarboek van die NG Kerk* (2010) is daar ’n totaal van 447 lidmate, wat gemeente 1 een van die kleiner gemeentes in die Noordelike Sinode maak. Die gemeente is sedert sy stigting nog altyd bedien deur een leraar. Gemeente 1 leef in die nadraai van groot verlies aan lidmate en verandering van die totale karakter van die gemeente en gemeenskap, nadat ’n voormalige tuisland in 1994 ontbind is en groot getalle staatsamptenare en dosente van die plaaslike universiteit die omgewing verlaat het. Die gemeente leef ook in die nadraai van grootskaalse verandering in die gemeenskap as gevolg van die regering se grondhervormingsbeleid. Baie landbouers het die omgewing verlaat. Nog twee faktore het die gemeente aan verandering en verlies blootgestel: blanke werknemers (’n

groot persentasie van hulle NG Kerk-lidmate) van die Krugerwildtuin is as deel van die regering se transformasiebeleid vervang met swart werknemers en gemeente 1 het tientalle lidmate en 'n bedieningspunt verloor. Dieselfde het gebeur met die staatsbosbougemeenskap. Die meerderheid lidmate van gemeente 1 is voltydse landbouers, wat hoofsaaklik met langtermyngewasse boer. Gemeente 1 is waarskynlik een van dié gemeentes in die Noordelike Sinode wat die aan die mees radikale samelewingsveranderings onderwerp is.

Gemeente 2 se karakter het die afgelope dekades verander van 'n plattelandse gemeente in 'n middestadsgemeente. Volgens die *Jaarboek van die NG Kerk* (2010) is daar ongeveer 2 000 lidmate in totaal, wat gemeente 2 'n redelike groot gemeente in die Noordelike Sinode maak. Die gemeente word bedien deur twee leraars en 'n pastorale hulp. Na 1994 se staatkundige veranderinge, toe voormalige tuislande en provinsies ontbind is en Suid-Afrika ingedeel is in nege provinsies, het gemeente 2 se setel se status verander van 'n groot, plattelandse dorp na die hoofstad van 'n provinsie. Die stadskern het op groot skaal uitgebrei om die provinsiale wetgewer en al die verskillende staatsdepartemente se provinsiale hoofkantore te huisves. Daar het drastiese demografiese verskuiwings plaasgevind: groot getalle (swart) staatsamptenare het daar kom woon, wat 'n nuwe swart middelklas en hoër middelklas baie vinnig laat vestig het. Gemeente 2, met sy kerkgebou in die middestad, het uiteraard al hierdie veranderings meegemaak.

Gemeente 3 is gestig in 1979 en is 'n relatiewe jong, voorstedelike gemeente in Pretoria. Volgens die *Jaarboek van die NG Kerk* (2010) het die gemeente 'n totale lidmaattal van meer as 4 000, wat dit een van die grootste gemeentes in die Noordelike Sinode maak. Vyf voltydse leraars, 'n tentmakerleraar en 'n jeugwerker bedien die gemeente. Die voorstede in die omgewing van die kerkgebou het gedurende die afgelope 50 jaar baie vinnig uitgebrei. Omdat gemeente 3 tans 31 jaar oud is, is die logiese afleiding dat die gemeente periodes van baie vinnige groei beleef het om in die relatiewe kort tydperk 'n lidmaattal van meer as 4 000 te bereik. Veranderinge in die onmiddellike omgewing van die gemeente was waarskynlik positief vir die ontwikkeling van die gemeente. Die woonbuurte in die omgewing van die kerkgebou, waar meeste van die lidmate waarskynlik woon, is relatief stabiele en sosio-ekonomiese middelklas tot hoër-middelklas woonbuurte. Die bevolkingsamestelling is hoofsaaklik blank. Daar woon 'n groot persentasie jong gesinne. Gemeente 3 is nie bekend as 'n gemeente wat meer krisisse as ander moes trotseer die afgelope twee dekades nie.

Al bogenoemde feite in verband met al drie die gekose gemeentes was aan my bekend as deelnemer-waarnemer en dit het die keuse van die gemeentes vir gevallestudies bepaal. Tot sover die navorsingsontwerp.

TEN SLOTTE

Die resultate van die empiriese ondersoek wat hier ontwerp is, word in hoofstuk 5 gerapporteer. Maar eers word voortgegaan met die ontwikkeling van die studie se konseptuele raamwerk. Hierdie hoofstuk het grondliggende wetenskapsteoretiese keuses uiteen gesit. Belangrike beslissings oor die vakgebied praktiese teologie is uiteengesit. In die volgende hoofstuk word voortgegaan met die hermeneutiese siklus van die breë navorsingsmodel. Die teorie van een van die “nuwe” praktiese teologie se “nuwe” onderafdelings, gemeentebou, word ontwikkel in samehang met sisteemdenke as metateorie onderliggend aan die praktiese teologie.